

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

OSMAN FİKRİ SERTKAYA

Dede Korkut Kitabı

DRESDEN NÜSHASININ "GİRİŞ" BÖLÜMÜ

*

Osman F. Sertkaya

DEDE KORKUT KİTABI'NIN
DRESDEN NÜSHASININ
“GİRİŞ” BÖLÜMÜ

(Metnin Transkripsiyonu ve Açıklama Notları)

ÖTÜKEN

Ön kapak resmi: Azerbaycanlı ressam F. Əliyev'in
"Dede Korkut destanının kahramanları" adlı tasviridir.
Burada ressam merkezde destanın baş kahramanı Dede Korkut'u
etrafta diğer kahramanları tasvir etmiştir."

Arka kapak resmi: Azerbaycanlı ressam
F. Əliyev'in "Dede Korkut Portresi" adlı tasviridir.

Resimler Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın
Azerbaycan hükümeti ile birlikte hazırladığı AZE/96/006
"Kültürel Mirasın Korunması" programı çerçevesinde yayımlanan
Dede Korkut 1300 (Bakı, 1999) adlı albümden alınmıştır.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 Faks: (0212) 251 00 12
Ankara irtibat büromuz:
Yüksel Caddesi: 33/5 Yenışehir - Ankara
Tel: (0312) 431 96 49
İnternet: www.otuken.com.tr
E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: grata NONgrata
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 2006

SUNUŞ

Dede Korkut hikâyeleri ile tanışmam, 50'li yılların başlarında, daha ilk okula başlamadan önce kızkardeşim Oya ile birlikte, Kerkük göçmeni olan anneannemden dinlediğimiz *Depegöz* hikâyesinin Türkmencesi ile başladı.

Dede Korkut hikâyeleri ile ikinci olarak orta öğretimde okuduğumuz Nihad Sami Banarlı'nın edebiyat kitabında karşılaştım. Yardımcı kitabımız da Suat Hızarcı (= Cevdet Kudret)'in Varlık Yayınları arasında çıkan *Dede Korkut Kitabı* adlı küçük boy çalışması idi.

Dede Korkut hikâyeleri ile üçüncü buluşmam ise üniversite ikinci sınıfta oldu. Hocamız Muharrem Ergin üzerinde doktora çalışması yaptığı bu metni bize ders olarak okuttu. Dolayısıyla ben Dede Korkut'u hocam Muharrem Ergin'den öğrendim diyebilirim.

Uzun meslekî yıllardan sonra ilmî çalışmalarını 80'li yılların ortalarında tamamlayan Ergin, bir gün beni çağırarak bana vasiyette bulundu. Önce Dede Korkut'un kendi kitabında yayımladığı yazmaların fotoğraflarını "Bu fotoğrafları Dresden'den Ahmet Caferoğlu hocamız almıştı. Bana O verdi. Ben de kitabımda yayımladım. Şimdi ben de bu fotoğrafları sana veriyorum. Bu da Ettore Rossi'nin bana gönderdiği Vatikan yazmasının fotoğraflarıdır" diyerek bana verdi. Yine doktora tezinin transkripsiyonunun orijinallerini de verip "düşündüğün Türkoloji Müzesi'ni bir gün kurarsan, bu metni de müzeye koyarsın" dedi ve ilâve etti "Dede Korkut mühim metindir. Bundan sonraki çalışmalara sen de katılmalısın."¹

¹ Bu tavsiyeden sonra Dede Korkut üzerine dört araştırma hazırladım. "Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçalarda dördlük türü ve hece vezni var mı?", *Türk Dili*, sayı 406, Ekim 1985, s. 155-163; "Dede Korkut Kitabı'ndaki bazı manzum parçaların hece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması", *TDAY-Belleten* 1988, Ankara 1994, s. 141-156; "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılması üzerine", *TDAY-Belleten* 1998/1, Ankara, 2004, s. 131-152. "Dede Korkut'ta Moğolca Kelimeler" başlıklı dördüncü araştırmam ise henüz yayımlanmadı.

Bu vasiyet üzerine Millî ve Milletler Arası Türkoloji Kongreleri'nin Genel Sekreteri sıfatıyla Türk-Sovyet Kolokyumlarına başlarken ilk kolokyumun 1-8 Temmuz 1988 tarihleri arasında Azerbaycan'ın baş şehri Baku'da "Kültür Anıtı olarak Dede Korkut Kitabı" konulu olarak toplanmasını sağladım. Bu toplantıda sunulan bildiriler *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988*'de yayımlanmıştır.

On yıl sonra, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün Müdürü olarak ilk kolokyumun onuncu yıldönümünde yine Baku'da, 21-26 Aralık 1998 tarihleri arasında, "II. Milletler Arası Dede Korkut Kollokyumu (II. Beynelhalg "Dede Korkud" Kollokviumu)"nın düzenlenmesini sağladım. Bu ikinci kolokyumda sunulan bildiriler de *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998*'de, iki cilt olarak, yayımlandı.

Türk Dil Kurumu Yönetim Kurulu'nda Dresden ve Vatikan yazmalarının ayrı ayrı yayımlanması Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun tarafından teklif edildiği zaman Dresden yazmasının notlu olarak yayımlanmasına ben talip oldum. Vatikan yazmasının yayıma hazırlanması işini de eski öğrencim Mustafa Sinan Kaçalin'e verilmesini sağladım.

Araya birçok başka iş girdi, ama metinlerin kurulması tamamlandı. Ettore Rossi'nin Muharrem Ergin'e gönderdiği Vatikan yazmasının fotoğraflarını Mustafa Sinan Kaçalin'e verdim. Kaçalin Vatikan yazmasındaki altı hikâyeyi notlayarak çalışmasını bitirdi. Ben de Dresden'deki 12 hikâyenin notlanmasını ikmâl ediyorum. Çalışmamda Dresden'den alınarak *Kitab-i Dede Korkud Ensiklopediyası*'nda yayımladığımız fotoğrafları kullandım.

Dede Korkut'un Dresden nüshasının "Giriş" bölümü (Metnin transkripsiyonu ve açıklama notları) başlıklı bu çalışmam Dresden yazması üzerindeki çalışmamın ilk bölümü olup, bunu, diğer kısımlar takip edecektir. Çalışmamı ikmal edip yayımlayabilirsem, bir vasiyeti yerine getirmiş olmanın mutluluğunu tadacağıma, hocalarım Ahmet Caferoğlu'nun, Muharrem Ergin'in ve Orhan Şaik Gökyay'ın ruhlarını şad edeceğime inanıyorum.

İÇİNDEKİLER

1. Sunuş	3-4
Dede Korkut araştırmalarının aşamaları	6
I. Metnin bulunması ve tavsifi :	6-9
II. Öncü çalışmalar :	9-12
III. Metin neşirleri :	12
IV. Transkripsiyon ve edisyon kritik neşirleri :	
I. DRESDEN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ	13-14
II. VATİKAN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ	14
V. Çeviri çalışmaları :	
a) Türkiye Türkçesinde :	14
b) Türk Lehçelerinde :	14-15
VI. Başka dillerde çeviriler :	15-16
VII. Filolojik açıklamalar :	16-19
VIII. Açıklamalı neşirler :	
I. DRESDEN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ	19-20
II. VATİKAN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ	20
BİBLİYOGRAFYA	21-23
KISALTMALAR	23
AÇIKLANAN KELİME ve ŞEKİLLER	24-25
2. Tıpkıbasım ve transkripsiyonlu metin	26-41
3. Açıklamalar	42-150
4. “Giriş” bölümündeki soylama’lar üzerine	151-160

DEDE KORKUT ARAŞTIRMALARININ AŞAMALARI

Dede Korkut üzerinde yapılan çalışmalar, her birisi kendisinin sonraki aşamayı hazırlamak üzere çeşitli safhalar arz etmektedir.

İlk aşama metnin bulunması, tavsifi ve ondan yapılan istinsahlardır.

İkinci aşama öncü çalışmalar, yani H. F. von Diez ile V. V. Bartold'un metinden perakende yayımladıkları bölümlerdir.

Üçüncü aşama Kilisli Muallim Rifat Bilge'nin Arap harfli neşridir.

Dördüncü aşama önce Dresden sonra da Vatikan yazmalarının transkripsiyonlarının yapılarak yayımlanmalarıdır.

Beşinci aşama metnin Türkiye Türkçesi ve çağdaş Türk lehçelerine çevrilmesi,

Altıncı aşama metnin Türkçe dışındaki Rusça, Almanca, İngilizce, Sırpça, Farsça, Fransızca gibi dünya dillerine çevrilmesi,

Yedinci aşama metnin üzerinde çeşitli açıklamaların müstakil monografiler şeklinde yayımlanmasıdır.

Sekizinci ve son merhale ise metnin Dresden ve Vatikan yazmalarının, açıklamalı olarak, yeni yayımlarının hazırlanarak yayımlanmasıdır.

Dokuzuncu aşama *Dede Korkut Ansiklopedisi*'nin hazırlanmasıdır.

Onuncu aşama ise DedeKorkut'un karşılaştırmalı sözlüğünün çok ciddi bir şekilde yeniden ele alınarak hazırlanmasıdır.

Aşağıda bu aşamalar ile ilgili bibliyografik künyeler verilmektedir.

L Metnin bulunması ve tavsifi :

Dede Korkut kitabı'nın ilk yazması Dresden'de, Krallık Kütüphanesi (şimdi: Sächsische Bibliothek-Staats- und Universität-

bibliothek)'de Henricus Orthobius Fleischer [Almancası: Heinrich Leberecht Fleischer] tarafından bulunmuş ve katalogunda 86 numara altında Latince tavsif edilmiştir.²

"86. Cod. turc. foll. 152, 4° min., char. neschi scriptus, *Kithābi-Dedeh-Qorqud*, turcica orientali antiquiori illa seu oghuzica dialecto conscriptus. Est narratio de motibus intestinis inter tribus Itsch-Oghuzorum et Tāsch-Oghuzorum versus aetatem Muhammedis ortis, quorum finis is fuisse dicitur, ut Qazān Beg, princeps Itsch-Oghuzorum, Urūz-Begum, principem Tāsch-Oghuzorum, pugna singulari interfecerit, quo facto hi se illorum imperio submiserint. Nomen libri inde petatum est, quod in tota narratione magnae partes sunt Qorqudi cujusdam, qui vir pius et sapiens magnaeque apud Oghuzos contribules auctoritatis fuisse dicitur."

Dresden yazması 1815 yılında Heinrich Friedrich von Diez tarafından istinsah edilmiştir. Bu istihzah hâlen Berlin Devlet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin Preussische kulturbesitz Orient-Abteilung, Signatur: Ms. Diez A Fol. 61; Auftragsnummer, 1182/97)'nde bulunmaktadır.

Heinrich Friedrich von Diez tarafından yapılan bu istinsahın tavsifi Pertsch katalogu no 203'de yapılmıştır.³

203. [Diez Fol. 61]

1 اغوزنامه ursprünglich wohl auch كتاب دده قورقود
genannt, ein in osttürkischer Sprache abgefaßtes Buch
über Schicksale und Kämpfe der inneren ايج und
äußeren تاش Oghuzen, größtentheils einem Manne des
Namens *Dedeh Qorkud* in den Mund gelegt, woraus
sich der erste Titel des Buches erklärt. Näheres über den
Inhalt s. man bei F l e i s c h e r zur Dresdener Hand-

² Henricus Orthobius Fleischer, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Orientalium Bibliothecae Regiae Dresdensis*, Lipsiae [= Leipzig], 1831, s. 12.

³ Wilhelm Pertsch, *Verzeichniss der türkischen Handschriften der königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin, 1889, s. 227-228.

schrift Nr. 86 und in Diez, Denkwürdigkeiten von Asien II, s. 399. - Die vorliegende Handschrift ist eine von Diez gefertigte Abschrift des Dresdener Codex,² dessen Seitensahlen (303) auch am Rande angemerkt sind.

Anfang.

رسول عليه السلام زمانه یقین بیات بریندن قورقوت اتا دیرلر

37 beschriebene Blätter, 24,5 X 17 cm. Gutes, regelmäßiges *Nashī* mit 34 Zeilen auf der Seite; die Seiten roth umzogen. Auf der Titelseite (Fol. 1^a) steht کتاب دده قورقود علی لسان طایفه، اوغوزان, woher der oben gegebene Titel entnommen ist.

1 Vlg. Diez, Denkwürdigkeiten II, 402. Unter dem Titel اغوز [اوغوز. اوغر] نامہ existieren noch wenigstens zwei andere Werke: eine Sammlung alttürkischer Sprichwörter, welche auch ten Titel اتالر سوزی führt (s. oben Nr. 34,1), und das historische Büchlein, welches in der Wiener Handschrift Nr. 1001,2 enthalten und - was Flügell entgangen ist - von J. F. W. L. agus herausgegeben vorden ist (Helsingforsiae 1854. 8°).

2 Nach der Art, in welcher Diez in seinen „Denkwürdigkeiten“ a. a. O. von der vorliegenden Handschrift spricht, könnte man daran zweifeln, daß die Abschrift von Diezens Hand herrührt. Daß dies indessen in der That der Fall ist, zeigt nicht nur der Schriftzug, sondern wird auch von Diez in dem von ihm niedergeschriebenen Kataloge seiner Handschriften ausdrücklich gesagt.

[203. [Diez 61 varak]

Kitâb-ı Dede Korkud esasen *Oğuznâme*¹ de denilen, Doğu Türkçesi ile kaleme alınan, iç ve dış Oğuzların savaşları ve mukadderatları ile ilgili kitabın büyük kısmı, ilk unvanda açıklanan Dede Korkud denilen şahsın ağzından verilmektedir. Muhteva ile ilgili daha fazla detay için Fleischer'de Dresden no 86'daki el yazması ve Diez'in "Denkwürdigkeiten von Asien" II, s. 399'a bakabilir. Mevcud el yazması, sayfa sayıları (303)

kenarlarda da not edilmiş ve D i e z tarafından Dresden Codex² ine dayanılarak yapılmıştır.

Başlangıç

رسول عليه السلام زمانه یقین بیات بریندن قورقوت اتا دیرلر

37 yazılı varak; 24,5 X 17 cm. Varaklar 34 satırlık iyi, düzgün bir nesihle yazılmış ve kırmızıyla kaplanmış. کتاب دده قورقود علی لسان طایفه اوغوزان başlığı kapak sahifesinde (varak 1a) yer almaktadır.

1 Krş. Diez, Denkwürdigkeiten II, 402.

اغوز [اوغوز. اوغز] نامه Oğuz nâme adı altında iki başka eser daha vardır: Atalar Sözi adını taşıyan (bk. 34,1) Eski Türkçe Ata Sözleri derlemesi ve F l ü g e l 'in farkına varmadığı, Viyana el yazmalarında no 1001, 2'de J. F. W. L a g u s 'un yayımladığı (Helsinforsiae 1854. 8°) tarihi kitapçıktır.

2 D i e z 'in „Denkwürdigkeiten“ında yukarıda başkalarının da mevcut el yazmasından bahis ettiği tarza göre kopyanın D i e z 'in elinden çıktığından şüphelenilebilir. Mafih durum bu ise, (bunu) yalnızca yazı karakteri göstermez, bilâkis onun tarafından kaleme alınan kataloglar onun el yazmasını açıkça gösterir.

Heinrich Friedrich von Diez istinsahının fotoğrafları “*Kitabi-Dedem Qorqud*” Aşığı⁴ adlı eserin, 126.-199. sayfeleri arasında yayımlanmıştır.

Dresden yazması 1859 yılında da Theodor Nöldeke tarafından istinsah edilmiştir. Th. Nöldeke bu istinsahı yayımlayamamış ve 1892'de Strassburg'a gelen V. V. Bartold'a vermiştir. Bartold da bu istihsa dayanarak 1894'ten itibaren aşağıda geniş bir şekilde haklarında bilgi verilen beş yayınında beş hikayeyi yayınlamıştır.

II. Öncü çalışmalar :

1. Heinrich Friedrich von Diez, “XIV. دپه کوز Depé Ghöz oder der oghuzische Cyklop. Aus dem Tatarisch-Türkischen”, *Denkwürdigkeiten von Asien*, II, Berlin, 1915, s. 399-457.

2. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. <Predisloviye> I. Borba bogatırya s angelom smerti [Kitabi-Korkud. <Önsöz> I. Ölüm meleği [= Azrail] ile bahadırın mücadelesi]", *Zapiski Vostochnago Otdeleniya Imperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, VIII/III-IV (1893-1894), S.-Peterburg, 1894, s. 203-218.

S. F. Oldenburg tarafından 16/28.II.1893'te *Vostochnoye Otdeleniye Russkogo Arheologičeskago Obşestva* [Rus Arkeoloji Derneği Doğu Bölümü]'nın toplantısında okunmuştur; bk. yine orada, I-II, 1893, s. II.

Yeniden basılmıştır. (Türkçe metni olmadan ve bir kaç notla): *Jivaya starina* [Canlı geçmiş], IV/III-IV, 1894, s. 517-523. Ek. No 17, 96, 152, 263'te.

Krş. A. Tumanskiy, "Po povodu "Kitabi Korkud [Kitabi Korkud üzerine]", *Zapiski Vostochnago Otdeleniya*, IX, 1896, s. 269-272. "Kitabi-Korkud"dan sonraki tercümeler için bk. No. 33, 45, 70. 12 hikâyenin tümünün tercümesi 1950 yılında (bk. no 301), ikinci kere ise 1962'de (bk. no 308) yayınlanmıştır.⁵

Yiğit Domrul ile ilgili hikâyenin metni ve tercümesi Dresden Krallık Kütüphanesinde mevcut olan *Kitab-i Dedem Korkut 'ala lisan-i ta'ifa-i oguzan* yazmasından alınmıştır. Metin ve tercümesinden önce bu eserle ilgili kısa bilgi veriliyor ve mütercime göre eser XV. yüzyılda yazılmıştır. Metin "Giriş" (atasözleri, özlü sözler, kısa nitelendirmeler) ve 12 epik hikâyeden oluşmaktadır. Metnin birliği şüphe yaratmıyor. Müellif "Battal" ve "Korkud"un özelliklerini ve ayrıntılarını nitelendiriyor. Metnin özel örgülerine işaret edilmiştir.

3. V. V. Bartold, "Korkud", *Zapiski Vostochnago Otdeleniya Imperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, IX, S.-Peterburg, 1896, s. 272-273.

Yeniden basılmıştır. *Eserler*, V, 1968 (bk. No 330), s. 236-237. Arşiv, no 312.

⁵ Eserin üçüncü yayını 1999'da Azerbaycan (Baku)'da ve Kazakistan [Almatı]'da yapıldı.

a) *Kitabi-Dədə Qorqud* destanının 1300. yıldönümü anmaları dolayısıyla *Kniga Moyego deda Korkuta. Oguzskiy Geroičeskij Epos* (Baku, 1999, 320 s.) başlığı ile yayınlandı.

b) *Korkut Ata. Entsiklopediyalık Cınak*, Kazak jəne orıs tilinde, Almatı, 1999, s. 355-455 arasında *Kniga Moyego deda Korkuta* başlığı ile yayınlandı.

Korkud'la ilgili Türkmen rivayetlerinden (Tumanski'nin sözlerine göre) ve Kırgız rivayetlerinden (Velyaminov-Zernov'un sözlerine göre) konuşuluyor. Müellif Türkmen ve Kırgız rivayetlerinin kaynaklarının aynı oluşu ve Korkut'un putlaştırılması, Kırgızlara aşağı Sır-Derya eski sakinlerinden geçtiğinin sonucuna varıyor.

4. A[bubekir Divayevič] Divayev, "Neskolko slov' o mogile svyatogo Ėorhut-ata ["Aziz Korkut-ata'nın mezarı üzerine bir kaç söz]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, IX, S.-Peterburg, 1896, s. 193-194.

5. A. Tumanskiy, "Po povodu "Kitabi Korkud ["Kitabi Korkud" üzerine]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, IX, S.-Peterburg, 1896, s. 269-272.

6. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. II. <Rasskaz o Bogaç -Djane, sine Derse-hana,> = [Kitabi-Korkud. II. Derse-Han oğlu, Boğaç-Han hakkında hikâye]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, XI, S.-Peterburg, 1899, s. 175-193.

Bk. No 4. Yeniden basılmıştır. "Ėrestomatiya po literature narodov SSSR [Sovyetler Birliği Halkları Edebiyatından Örnekler]". Derleyen: L. İ. Klimoviç, M. 1947, s. 301-311. (Tercümede ufak değişiklikler yapılmıştır).

Başlangıç bk. No 4; Tez özeti: MSOS, II/2, 1899, s. 90; Hikâyenin metni ve tercümesi.

7. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. III. <Rasskaz o razgrablenii doma Salor-Kazana,> = [Kitabi-Korkud. III. Salor-Kazan'ın evinin yağmalanması]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, XII/IV, 1899, S.-Peterburg, 1900, s. 037-059.

V. R. Rozen tarafından 23.IX/4.X.1899 tarihleri arasında *Vostočnoye Otdeleniye Russkago Arheologičeskago Obşestva* [Rus Arkeoloji Derneği Doğu Bölümü]'nın düzenlediği toplantıda okunmuştur; bk. yine orada, s. XVIII.

Başlangıç bk. No 4, 33; Tez özeti: MSOS, IV/2, 1901, s. 180; Hikâyenin metni ve tercümesi.

8. V. V. Bartold, "Kitabi-Korkud. IV. <Rasskaz o Bamsi-Beyreke, sına Kam-Burı,> = [Kitabi-Korkud. IV. Kam-Burı oğlu, Bamsi Beyrek hakkında hikâye]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, XV/II-III, S. Peterburg, 1904, s. 1-38.

Başlangıca bk. No 4, 33, 45, Bu hikâyenin Özbekçe bazı kısaltmalarla neşri. *Özbek Folklori. Pedagogik İstitutlar uçun hrestomatiya*, Tüzüci: Hadi Zarif. Öz SSSR davlat pedagogik neşriyati, Taşkent 1939, s. 18-26.

Metin ve Rusça tercümesi.⁶

9. A[bubekir Divayeviç] Divayev, "Yeşçe o mogile svyatogo Horhut'-ata ["Aziz Korkut-ata'nın mezarı üzerine yeniden bir kaç söz]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, XIII/1, S.-Peterburg, 1900, s. 39-40.

10. V. V. Bartold, "Yeşçe izvestiye o Korkude [Korkud hakkında yeni bir bilgi]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, XIX/I, S.-Peterburg, 1909, s. 073-077.

11. K. İnostrantsev, "Korkud v istorii i legende [Tarihte ve efsanede Korkud]", *Zapiski Vostočnago Otdeleniya İmperatorskago Russkago Arheologičeskago Obşçestva*, XX/I, S.-Peterburg, 1911, s. 040-046.

III. Metin neşirleri :

Heinrich Friedrich von Diez tarafından Dresden yazmasından istinsah edilerek Berlin Devlet Kütüphanesi'ne verilen nüshanın fotoğrafları Âsâr-ı İslâmiye ve Milliye Tedkik Encümeni Reisi Ali Emîrî Efendi tarafından Maarif Nezareti vasıtasıyla getirilmiş ve bu nüsha Kilisli Muallim Rıfat tarafından 1916 (1332)'da İstanbul'da Matba-i Âmire'de Arap harfleri ile yayımlanmıştır.

Kilisli Muallim Rıfat [BİLGE], *Kitâb-ı Dede Korkud 'alâ lisân-ı tâife-i Oguzân*, İstanbul, 1332 [= 1916], 184 s.

⁶ Bartold'un 3, 4, 7, 8 ve numaralarda verilen çalışmaları hakkındaki bilgiler İ. İ. Umnyakov, *Annotirovannaya bibliografiya trudov V. V. Bartolda*; N. N. Tumanoviç, *Opisaniye arhiva V. B. Bartolda*, Moskova, 1976'dan alınmıştır.

IV. Transkripsiyon ve edisyon kritik neşirleri :**I. DRESDEN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ**

- 1a. 1938** Orhan Şaik GÖKYAY, *Dede Korkut*, İstanbul, 9 Eylül 1938, LXXVII+172 s.
- 2a. 1939** Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Qorqud*, Bakı, 1939, 180 s.
- 3a. 1958** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I*, Giriş-Metin-Faksimile, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1958, XVII+251+97+154 s.; İkinci baskı: 1989, Üçüncü baskı: 1994.
- 3b. 1964** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I*, Metin-Sözlük, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, VI+217 s.
- 3c. 1986** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I*, Metin-Sözlük, Ankara, 1986, 181 s.
- 4. 1963** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, II*, İndeks-Gramer, Ankara, 1963, XIII+483 s.; İkinci baskı: 1997
- 2b. 1962** Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1962, 176 s.
- 1b. 1973** Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, 359 + DCLXXIX s.
- 2c. 1978** Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1977, 184 s.
- 5. 1979** M(uhammed) A(li) FERZANE, *Dede Korkut Kitabı, -Kitab-ı Dede Korkud-*, Tahran, 1358 (= 1979) , 228 s.
- 6a. 1988** Ferhad Ramazan oğlu ZEYNALOV-Samət ƏLİZADƏ, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, 266 s.
- 7. 1995** A. ANNANUROV-T. GUZUÇIYEV, *Kitabı Dedem Gorkut*, Aşgabat, 1995, 176 s.
- 8. 1995** Şamil Allahverdi Oğlu CEMŞİDOV, *Kitabi-Dedem Qorqud əla lisane-tayifeyi-oğuzan*, Bakı, 1995, 175 s.
- 9. 1997** Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oğuznameyi Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s.
- 6b. 1999** Samət ƏLİZADƏ, *Kitabi - Dədəm Qorqud əla lisani-*

tayifeyi-oğuzan, Bakı, 1999, 395 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.

- 8a. 1999** Şamil Allahverdi Oğlu CEMŞİDOV, “*Kitabi-Dedem Qorqud*” (Tarihi, coğrafi, tekstoloji tədqik ve Drezden əlyazmasının dürüsləşdirilmiş elmi mətni), Bakı, 1999, 680 s.
- 10. 2000** Hanspeter Achmed SCHMIEDE, “*Kitab-i Dedem Korkut*” *Destanlarının Dresden Nüshası*, Ankara, 2000, 196 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.
- 11. 2001** Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 1-194.
- 12. 2005** Sadettin ÖZÇELİK, *Dede Korkut*. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin, Ankara, 2005, 931 s.

II. VATİKAN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

- 1. 1952** Ettore ROSSI, *Il “Kitab-ı Dede Qorqud”*, Vaticano, 1952, 364 s.
- 2. 1997** Annagurban AŞİROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oğuznameyi Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok).
- 3. 2001** Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 197-316.
- 4. 2004** Mustafa Sinan KAÇALİN, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kāzān Big ve Gayrı*, Ankara, 1998, XI + 162 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok). -Yayımlanmayan birinci sürüm-; Ankara, 2000, X + 380 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan ikinci sürüm-; Ankara, 2004, XV + 423 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan üçüncü sürüm-.

V. Çeviri çalışmaları :

a) Türkiye Türkçesinde :

- 1. 1939** Orhan Şâik GÖKYAY, *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları*, İstanbul, 1939, 135 s.

2. 1953 Suat HİZARCI (= Cevdet Kudret), *Dede Korkut Kitabı* (*Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzân*), Varlık Yayınları, Türk Klâsikleri: 23, İstanbul, 1953, 140 s.
3. 1969 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı*, 1000 Temel Eser: 1, Devlet Kitapları, İstanbul, 1969, 240 s.
4. 1976 Orhan Şâik GÖKYAY, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 252, İstanbul, 1976, 248 s. (16 resim ile).
5. 1980 Orhan Şâik GÖKYAY, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Tercüman, 1001 Temel Eser: 149, İstanbul, 1980, 236 s. (16 resim ile).
6. 1984 Semih GÜNGÖR (=Mustafa MİYASOĞLU), *Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Kitabı*, Aralık 1984, 238 s.
7. 1989 Osman Nuri EKİZ, *Dede Korkut Hikâyeleri*, Birinci baskı, İstanbul, 1989, İkinci baskı, İstanbul 1997, 216 s.
8. 1990 M. Necati SEPETÇİOĞLU, *Dedem Korkut'un Kitabı*, İstanbul, 1990, 220 s.
9. 1996 Adnan BİNYAZAR, *Dede Korkut*, Yapı Kredi Yayınları, Birinci baskı, İstanbul, Haziran 1996, 267 s.; İkinci baskı, İstanbul, 2002, 309 s.
10. 1997 Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları, (16. baskı), İstanbul, 1997, 212 s.

b) Türk Lehçelerinde :

1. 1980 *Dede Gorgut Dastanları*, Uşaglar için işleyeni Şamil Cemşid, Bakı, 1980, 156 s. İstanbul, 1939, 135 s.
2. 1990 *Gorkut Ata, Gadımı Türkmen Eposı*, Çapa tayarlap, sözbaşı yazan Meti KÖSEYEV, Aşgabat, 1990, 192 s.
3. 1984 *Gorkut Ata, Halk Döreticiligi*, Aşgabat, "Magarif", 1994, 148 s.

VI. Başka dillerde çeviriler :

1. 1950 V. BARTOLD, *Dede Korkut*, V. V. Bartold'un elyazma

- şı notlarında yayıma hazırlayanlar: Gamid Araslı, M. G. Tahmasıb, Bakı, 1950, 204 s.
- 2. 1958** Joachim HEIN, *Das• Buch des Dede Korkut*, Ein Nomadenepos aus türkischer Frühzeit, Zürich, 1958, 368 s.
- 3. 1962** V. BARTOLD, *Kniga moego deda Korkuta. Oguzskiy geroičeskiy epos*, Perevod Akademika V. V. Bartolda, İzdanie podgotovili V. M. Jirmunskiy, A. N. Kononova, M.- L., 1962, 299 s.
- 4. 1972** Faruk SÜMER, Ahmet Edip UYSAL, Warren S. WALKER, *The Book of Dede Korkut*, Austin and London, 1972, XXV+212 s.
- 5. 1974** Geoffrey LEWIS, *The Book of Dede Korkut*, 1974, 213 s.
- 6. 1981** Slavoljib DJINDJIÇ, *Knjiga Dede Korkuta*, herojski ep oguskih Turaka, Beograd, 1981, 201 s.
- 7. 1990** P(aul) MIRABILE, *The Book of the Oguz Peoples or Legends Told and Sung by Dede Korkut*, (İstanbul, 1990), 321 s.
- 8a. 1991** Paul MIRABILE, *Legends of Dede Korkut*, First Book, İstanbul, 1991, 115 s.
- 8b. 1991** Paul MIRABILE, *Legends of Dede Korkut*, Second Book, İstanbul, 1991, 112 s.
- 9. 1995** *Dede Korkut's Buch (Kitab-i Dede Korkut). Das Nationalepos der Oghusen*, Oğuz Türkçesinden Almancaya çeviren: H. Achmed SCHMIEDE, 1995, Hückelhoven, 272 s.
- 10. 1997** Mîr Ali Seyyid-i SELÂMET, *Mukaddimeî ber Berresî-i Kitâb-i Dede Korkud* [Dede Korkut Kitabı'nın İncelenmesi Hakkında Mukaddime], Tahran, 1997, (= 1376), 244 s.
- 11. 1998** Louis BAZIN+Altan GÖKALP, *Le Livre de Dede Korkut. Récit de la Geste Oghuz*, Paris, 1998, 250 s.

VII. 1975-2005 arasındaki filolojik açıklamalar :

1. 1975 Kamil Nerimanoğlu VELİYEV-Firidun Ağasıoğlu CELİLOV, "Kitabi-Dede Korkud'un dilinde Ermeni sözleri varmı?", *Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Elmi Eserleri*, (Dil ve Edebiyat Seriyası), No 5, Baku, 1975, s. 34-43. Bu makale Kamil Nerimanoğlu Veliyev'in *Sözün Sihri*, (Bakı, "Yazıcı" 1986) adlı eserinin s. 142-154'te "Kitabi-Dede Korkud'un dilinde Ermeni sözleri varmı? (Polemik geydler)" başlığı ile yayımlanmış, buradan da Fatma Akpınar tarafından "Dede Korkut Kitabı'nda Ermenice kelimeler var mı?" başlığı ile *Azerbaycan Türkleri*, Aylık ilmî, edebî dergi, İstanbul, I/1, s. 16-20'de Türkiye Türkçesi'ne kısaltılarak aktarılmıştır. Bu müşterek araştırma diğer yazar Firidun Ağasıoğlu'nun *Azer Halkı* (Seçme yazılar) Bakı-2000 adlı eserinin 298.-307. sayfelerinde "Kitabi-Dede Korkud'un dilinde Ermeni sözleri varmı?" başlığı ile yayımlanmıştır.
2. 1975 Jean Paul ROUX, "Dieu dans le Kitāb-ı dede Qōrqū", *Revue des Études Islamiques*, XLIII/1, 1975, s. 123-140.
3. 1978 Semih TEZCAN, "Dede Korkut Kitabında boy boylamak, soy soylamak", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara 1978, s. 227-236.
4. 1978 İlhan BAŞGÖZ, "Epithet in a prose epic: The Book of my Grandfather Korkut", *Studies in Turkish Folklore*, In Honor of Pertev N. Boratav, Indiana 1978, s. 25-45.
5. 1982 Robert DANKOFF, "'Inner' and 'outer' Oğuz in Dede Korkut", *The Turkish Studies Association Bulletin*, 6/2, September 1982, s. 21-25.
6. 1982 Talât TEKİN, "Some corrections in Kitāb-i Dede Qorqut", *Studia Turcologica*, Memoriae Alexii Bombaci Dicata, Napoli 1982, s. 563-576.
7. 1984 Talât TEKİN, "Kitāb-ı Dede Korkut'ta yeni düzeltmeler", *Türk Dili*, 385, Ocak 1984, s. 26-29.

8. 1985 İlhan BAŞGÖZ, "Dede Korkut üzerine notlar (Notes on Dede Korkut Epic)", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, 1985, İst. 1985, s. 65-77.
9. 1985 Osman Fikri SERTKAYA, "Dede Korkut Kitabı'ndaki manzum parçalarda dörtlük türü ve hece vezni var mı?", *Türk Dili*, 406, Ekim 1985, s. 155-162.
10. 1986 Talât TEKİN, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara 1986, s. 141-156.
11. 1987 Orhan Şâik GÖKYAY, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmelere düzeltmeler", *Türk Folkloru, Belleten 1986/2*, İstanbul 1987, s. 309-315.
12. 1988 Orhan Şâik GÖKYAY, "Dedem Korkut Kitabı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988*, Ankara 1994, s. 91-966.
13. 1988 Osman Fikri SERTKAYA, "Dede Korkut Kitabı'ndaki bazı manzum parçaların hece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1988*, Ankara 1994, s. 141-156.
14. 1991 Aydın OY, "On iki sökül", *Mimar Sinan Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1, Aralık 1991, s. 189-195.
15. 1993 Talât TEKİN, "Corrections in Kitâb-ı Dede Korkut II: Kara Polad Uz Kılıç", *Festschrift für Tietze*, München, 1993, s. 177-181; Talât Tekin, *Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Ankara, 2004, s. 381-385.
16. 1995 Fatma ÖZKAN, "Selcen adı hakkında", *Türk Dili*, 524, Ağustos 1995, s. 907-914.
17. 2001 Sadık TURAL, "Dede Korkut kelimeleri üzerine", *Türk Dili*, 2000/I, Sayı 577, Ocak 2000, s. 3-8.
18. 2001 Dursun YILDIRIM, "Qam Böri Oğlu Bamıs Börik [Qam Büre Oğlu Bamıs Börek] boyunda sorunlar ve çözüm-

- lemeler", *Türkbilig*, Türkoloji Araştırmaları, 2001/2, Ankara, Temmuz 2001, s. 129-167.
19. 2002 Gülşen SEYHAN-ALIŞIK, "Dede Korkut destanını anlamaya katkılar", *Türkoloji Dergisi*, XV/1, Ankara, 2002, s. 145-162.
20. 2003 Mertol TULUM, "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 517-538.
21. 2004 Mertol TULUM, "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - II", *Journal of Turkish Studies = Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 28/II, Harward, 2004, s. 199-220.
22. 2004 Aysu ATA, "Dede Korkut hikâyelerinde şüpheli birkaç kelime üzerine düşünceler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 29-38.
23. 2004 M. S. KAÇALIN, "Dede Korkut Kitabı'nda okuma önerileri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/1*, Ankara, 2004, s. 93-100.
24. 2004 S. ELİZADE, "Azerbaycanda Kitabı-Dede Gorgud'un elmi metninin neşr problemlerine dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/II*, Ankara, 2004, s. 37-42.
25. 2004 S. ELİZADE, "Müasir merhelede Kitabı-Dede Gorgud metnşünaslığının be'zi meyyleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998/II*, Ankara, 2004, s. 43-48.
26. 2004 Osman Fikri SERTKAYA, "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılması üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1998 / I*, Ankara, 2004, s. 131-152.
27. 2004 Yavuz KARASOY-Osman YAVUZ, "Dede Korkut'ta ayıt- / eyit-; eyit- / yit- / it- ve aşıt / işit kelimeleri üzerine", *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,

Kış 2004, sayı 28, s. 101-115.

28. 2004 Muharrem DAŞDEMİR, "Dedem Korkut Kitabı'ndaki bir ibare 'bu da yetti'", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 11, Sayı: 25, Erzurum, 2004, s. 1-4.
29. 2004 Sadettin ÖZÇELİK, "Dede Korkut metinleri üzerine bazı düzeltmeler" V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, II, 20-26 Eylül 2004, Ankara 2004, s. 2209-2220.
30. 2004 Hanifi VURAL, "Dede Korkut anlatılarında söz tekrarları" V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, II, 20-26 Eylül 2004, Ankara 2004, s. 3089-3094.
31. 2004 Vahid ADİLOV, "Kitab-ı Dede Korkut'ta bazı düzeltmeler", V. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, II, 20-26 Eylül 2004, Ankara 2004, s. 3311-3328.

VIII. Açıklamalı neşirler :

I. DRESDEN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ

1. 1999 Şamil CEMŞİDOV, "*Kitabi-Dədəm Qorqud*" (Tarihi, coğrafi, tekstoloji, tədqiq və Drezden əlyazmasının düüştəşdirilmiş elmi mətni), Bakı, 1999, 680 s.
- 2a. 2001 Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 1-194. (Dresden yazmasının metin neşridir).
- 2b. 2001 Semih TEZCAN, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 1-376. (Dresden yazmasının açıklamalarıdır).
3. 2005 Sadettin ÖZÇELİK, *Dede Korkut. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Ankara, 2005, 931 s.

II. VATİKAN YAZMASININ AÇIKLAMALI METİN NEŞİRLERİ

- 1a. 2001 Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 197-316. (Vatikan yazmasının metin neşridir).

- 2b. 2001** Semih TEZCAN, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 377-395. (Vatikan yazmasının açıklamalarıdır).
- 2a. 2004** Mustafa Sinan KAÇALIN, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı*, Ankara, 1998, XI + 162 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok). -Yayımlanmayan birinci sürüm-; Ankara, 2000, X + 380 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan ikinci sürüm-; Ankara, 2004, XV + 423 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Yayımlanmayan üçüncü sürüm-.

BİBLİYOGRAFYA

I. DRESDEN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

- Bilge (1916)** Kilisli Muallim Rıfat [BİLGE], *Kitâb-ı Dede Korkud 'alâ lisân-ı tâife-i Oguzân*, İstanbul, 1332 [= 1916], 184 s.
- Gökyay (1938)** Orhan Şaik GÖKYAY, *Dede Korkut*, İstanbul, 9 Eylül 1938, LXXVII+172 s.
- Araslı (1939)** Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Qorqud*, Bakı, 1939, 180 s.
- Ergin (1958)** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I, Giriş-Metin-Faksimile*, Ankara, 1958, XVII + 251 + 97+ 154 s.
- Ergin (1986)** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I, Metin - Sözlük*, Ankara, 1986, 181 s.
- Ergin (1963)** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, II, İndeks-Gramer*, Ankara, 1963, XIII+483 s.
- Ergin (1964)** Muharrem ERGİN, *Dede Korkut Kitabı, I, Metin-Sözlük*, Ankara, 1964, VI+217 s.
- Araslı (1962)** Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1962, 176 s.
- Gökyay (1973)** Orhan Şaik GÖKYAY, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, 359 + DCLXXIX s.
- Araslı (1978)** Həmid ARASLI, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1978, 184 s.
- Ferzane (1979)** M(uhammed) A(li) FERZANE, *Dede Korkut Kitabı, -Kitab-ı Dede Korkud-*, Tahran, 1358, (=1979), 228 s.

- Zeynalov-Əlizadə (1988)** Ferhad Ramazan oğlu ZEYNALOV-Samət ƏLİZADƏ, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, 266 s.
- Annanurov-Guzuçıyev (1995)** A. ANNANUROV-T. GUZUÇIYEV, *Kitabı Dedem Gorkut*, Aşgabat, 1995, 176 s.
- Cemşidov (1995)** Şamil Allahverdi Oğlu CEMŞİDOV, *Kitabi-Dedem Qorqud əla lisane-tayifeyi-oğuzan*, Bakı, 1995, 175 s.
- Aşırov (1997)** Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oğuznameyi Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s.
- Əlizadə (1999)** Samət ƏLİZADƏ, *Kitabi-Dədəm Qorqud əla lisani-tayifeyi-oğuzan*, Bakı, 1999, 395 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.
- Cemşidov (1999)** Şamil CEMŞİDOV, "*Kitabi-Dədəm Qorqud*" (*Tarihi, coğrafi, tekstoloji, tədqiq və Drezden əlyazmasının düzüştəşdirilmiş elmi mətni*), Bakı, 1999, 680 s.
- Schmiede (2000)** Hanspeter Achmed SCHMIEDE, "*Kitab-i Dedem Korkut*" *Destanlarının Dresden Nüshası*, Ankara, 2000, 196 s. + Dresden yazmasının tıpkıbasımı.
- Tezcan-Boescoten (2001)** Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 1-194
- Özçelik (2005)** Sadettin ÖZÇELİK, *Dede Korkut. Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Ankara, 2005, 931 s.

II. I. VATİKAN YAZMASININ METİN NEŞİRLERİ

- Rossi (1952)** Ettore ROSSI, *Il "Kitab-ı Dede Qorqud"*, Vaticano, 1952, 364 s.

- Aşırov (1997)** Annagurban AŞIROV, *Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oğuznameyi Gazan Beg ve Gayrı*, Aşgabat, 1997, 288 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok).
- Kaçalin (1998)** Mustafa Sinan KAÇALİN, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı*, Ankara, 1998, XI + 162 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı yok). -Birinci sürüm-.
- Kaçalin (2000)** Mustafa Sinan KAÇALİN, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı*, Ankara, 2000, X + 380 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -İkinci sürüm-.
- Tezcan-Boescoten (2001)** Semih TEZCAN-Hendrik BOESCHOTEN, *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 197-316.
- Kaçalin (2004)** Mustafa Sinan KAÇALİN, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı*, Ankara, 2004, XV + 423 s. (Vatikan nüshasının tıpkıbasımı var). -Üçüncü sürüm-.

KISALTMALAR

- è ʽ sesi ile yazılan kapalı e sesi è ile gösterilmiştir.
- { } Gramer bakımından imlâda fazla yazılan unsuru gösterir.
- < > Metne eklenen ses, kelime, ibareyi gösterir.

AÇIKLANAN 73 KELİME ve ŞEKİL

1/3	evvel (ol → evvel); evvel (kişi)	46-49
1/5	eyitti	49-50
1/6	dege	50
1/7	‘Osmān nesli	50-51
1/7	gède yürür	51-52
1/10	tanışmayınca	52
1/11	soylamış	52-56
1/12	tañgrı ~ tañrı	56
2/3	ö<tr>leşüben	57-59
2/6	kül depeçük olmaz	59-60
2/6-7	üyen	60-63
2/7	karavaşa ton geyürseñ, kadın olmaz	63
2/8	yapa yapa qarlar yağsa, yaza qalmaz	63
2/10	qara koç → qazağuç	63-70
2/10	kıymayınca ~ qaymayınca → minmeyince	70-72
2/10	pülād	72
2/10	üz kılıç	73-75
2/10-11	qarım	76-77
2/13	yeteri ~ yetri ~ yetiri → sirri	77-83
2/13	devletlü oğul qopsa, ocağınıñ közi-dür	83-85
3/5	yinebilmez → binebilmez	85-86
3/6	<çala bilmez> ; çal<ma>sa	86
3/7-8	bitnese → <bitince> bitnese	86
3/8	içmez ≠ içmeyen	86
3/9	hoyrād < horyad < Yun. horyat	86-87

3/12	adını → adın{ı}	87-88
3/12-13	üç otuz on	88-89
	on otuz on → üç otuz on	
4/2	gündegen	90-91
4/3	gögez	91-94
4/4	kervân	94
4/6	zaḥmın → zaḥmetin	94-95
4/6	şızılar	95-96
4/9	ëli-öñinde çalup eyden ozan olsun!	96-99
4/13	Muḥammed < Muştafa >	99-100
5/3	nevâle → nevâde	100
5/6-7	yazdı düzdi ... güydi bıçdı	100-111
5/7	alçaq	111
5/10	âyna < fa. âdîna	111-112
5/10	ķutbe (~ ķudbe) < Ar. ḥuṭbe	112
5/11	minârede bañlayanda f(a)ķi görkli	112-113
5/12	dulum	113-114
6/1	buğur	114
6/1	yañal ala	115-116
6/6-11	kadın tiplereleri	116-120
	ev yapan şulp	120-121
7/5	şoy ve şop; şolduran şop	121-122
7/5	ţolduran ~ ŭlduran ve ŭob ~ ŭop	122-124
	baya; bayağı	124-128
6/7	ozan < eydür >	128
6/8	... eve bir < udlu > ķonuk gelse, ...	128-129
6/10	bitsün	129
6/11, 7/6, 8/3	geldük	129-130
6/11	şapâ-danca	130

7/9	öyle-dence	130-132
6/13	bazlamac ~ bazlamaç; bazlammac ~ bazlamaç; bāzlambaç	1 32-134
6/13	külek ~ külək; küvlek ~ küvlək ~ güvlək; küvələk ~ güvelek	134-135
6/13	ilen	135-137
6/13	közler ~ gözler; gözeler; güvəzlər ~ gəvəzlər ~ kəvəzlər ~ geveler	137-141
7/1	varalıdan	141-142
7/2	paşmaq	142
7/4	uyar → umar	142
7/6	depretinçe	142-144
7/8	<bu ucından>	144
7/10	Cân Kız Çân Paşā	145
7/12-13	Āyna Melik Kutlu Melik	145
8/4	öte → evine :	145-146
8/5	udlu	146
8/6	yəyelüm	146
8/6	baķası (<baķā-sı) → baķası (baķ-ası)	146
8/8	degirmen{in}den	147
8/9	dər → dəyü	147-148
8/10	qoymaz ~ goymaz ~ guymaz ~ kuymaz ~ tūtmaç ~ tıymaz → tuymaz	148-150

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ • •

رسول علیہ السلام زمانہ یقین بیات ہوئیں قورقوت انا
دیر لربار قوریدی اغوزک اول کئی تام بلیجیدی نہ دیرسه
اولردی غاییدن در لوجنر سربیلردی حق تعالی انا کوکلنه
الهام ایدردی قورقوت انا ایتدی آخر زمانه خانلق کو
قاییه دکه گسنه اللزنه المیده • آخر زمان اولپ قیامت
قونجه بودیدوکی عثمان نسلی در • ایشده سوریل بکدن بود
ودخی چنه بوکا بکزر سوز سویلردی • قورقوت انا اغوز قور
مشکلنی حل ایدردی • هر نه ایش اولسه قورقوت انا یه
طایفه ایشلمز لردی هر نه که بیورسه بقول ایدر لردی •
سوزین صوبت تام ایدر لردی دده قورقوت سوریلوش
الله الله دینیجه ایشلر اوکمز قادر تکرری ویرمنجه اربا یمن
ازدن یان لسه • قول باشنه قصا کلیم • ایل وعل ایرمنجه

- 1 **Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm ve bihi nesta'in**
- 2 Resûl 'aleyhi's-selâm zamânına yakın Bayat boyından, Korkut Ata
- 3 d rler, bir er  opd . OĞuzu  evvel ki i, tam m bilicisiydi. Ne d rse,
- 4 olurdu. Ė ayıbdan d rl    ber s ylerdi. H  k ta'  l  anu  g  line
- 5 ilh m  derdi. Korkut Ata eyitti:   hir zam nda  anlık ger 
- 6 K y ya dege, kimsene ellerinden almaya,   hir zam n olup k y met
- 7  opınca. Bu d d gi 'O m n nesli-d r.   de s ril p g de y r r.
- 8 Ve da ı ne e bu a be zer s z s yledi. Korkut Ata O uz kavminu 
- 9 m  kilini  all  derdi. Her ne i  olsa, Korkut Ataya
- 10  anı mayınca i lemezlerdi. Her ne ki buyursa,  ab l  derlerdi.
- 11 S zin  utup tam m  derlerdi. Dede Korkut  oylamı :
- 12 All h  All h d meyince i ler o maz. K dir ta rı vermeyince er bayımaz.
- 13 Ezelden yazılmasa,  ul ba ına  az  gelmez. Ecel va'de  rmeyince

کهنه اولمز. اولن ادم دیولمز چخان جان کرو کلن بریکدن
 قره طاغ یومر سنجه مالی اولسه یغردیرن طلب ایلمر یغندن
 ارتوغن ییه بلمز. اولشون صولر طاشسه دکر طولمز بگرلک
 ابلیسین تکرری سومز. کوکلن یوجه طوترن ارده دولت اولمز
 یاد اوغلی صاقلمقل اغول اولمز بیوسینه سالور کیدر
 کوردم دیلمز. کل دبد چک اولمز قره اشک باشنه اویان
 اورسک قاتر اولمز. قراوشه طون کیورسات قادین اولمز
 یبا یبا قار لر یسه یازه قالمز. یبا غلو کو کچه چمن کوزه
 قالمز اسکی هینوق یز اولمز. قری دشمن دوست اولمز
 قره غوجه قما یخه یول النمز. قره بولاد اوز قیلجی چالینمز
 قیرم دونز ارمالنه قیمینجه آدی چقمن. قزانادن کور مینجه
 اوکت المان. اوغل اقادن کور مینجه صفره چکمز. اوغل
 آمانک یتری درایکی کهمز نیک بری دور. دولتلو اغول

- 1 kimse ölmez. Ölen adam dirilmez. Çıhan cân gerü gelmez. Bir yigidiñ
- 2 kara tağ yumrısınca mālı olsa, yıgar dērer, taleb eyler, naşibinden
- 3 artuğın yēye bilmez. Ö<le>leşüben şular taşa, deñiz tolmaz. Tekebbürlik
- 4 eyleyeni tañrı sevmez. Göñlin yüce tutan erde devlet olmaz.
- 5 Yad oğ<u>lı şaklamağla oğul olmaz, böyüyende salur gider,
- 6 gördüm dēmez. Kül depeçük olmaz. <Güyegü oğul olmaz.> Kara eşek başına üyen
- 7 ursañ, katır olmaz. Karavaşa ton geyürseñ, kadın olmaz.
- 8 Yapa yapa karlar yağsa, yaza kalmaz. Yapağulu gökçe çemen güze
- 9 kalmaz. Eski panbük bez olmaz. Karı düşmen dōst olmaz.
- 10 Kazağuç <at>a minmeyince yol alınmaz. Kara pülād üz kılıcı çalmayınca
- 11 karım dönmez. Er mālına kıymayınca adı çıkmaz. Kız anadan görmeyince
- 12 ögüt almaz. Oğul atadan görmeyince şufra çekmez. Oğul
- 13 atanıñ sirri-dür. İki göziniñ biri-dür. Devletlü oğul

قوپه ارجاغك كوزي دراوغول دخی یلسون بیا اولب
 مال قالسه بیا مالندن نه فایده باشد دولت اولسه دولت
 سرشترن الله صغلسون خام سزى **دده قورقوت**
بردخی صویلش صرب یوردکن قاضلق امانا مرد یکت
 ینه بلمز بنجه بنه یك چالوب کسراوز قلیبی مختلر
 چالجه چالسه یك • چلابیلر یکدن اولقه قیلجن برچوماق
 یك • قوننی کلیم قره اولر قیلسه یك آت ریس آبی اوئلر
 بته یك • ادم ایچمز آبی صولر صینجه صرمه یك •
 آتا ادنی یورتمس خوراد اوغل انا بیلندن انجه اینسه یك
 انا رحمنه دوشنجه طوغمسه یك • آتا ادین یوردنزه دولتلو
 اوغل یك • یلان صولن بودینده اولنجه اولسه یك •
 کرچکلرک ارج اوئن اوین یاشینی طولدرسه یك • اون اوئن
 اون یاشکدر طولسون • حوسره یان کتور مسن • دولتکت

- 0 * <çopsa, türkeşinde tırیدür, devlet-süz oğul>
- 1 çopsa, ocağınuñ köri-dür. Oğul dañı n'eylesün! baba ölüp
- 2 māl kalmasa. Baba mālından ne fāyda başda devlet olmasa. Devlet
- 3 -süz <oğul> şerrinden Allāh şaklasun! hanum! sizi. Dede Korkut
- 4 bir dañı soylamış: Şarp yörürken kâz{ı}lık ata nāmerd yigit
- 5 ine bilmez. Binince binmese, yeg. Çalup keser üz kılıcı muħannetler
- 6 <çala bilmez> çalınca çal<ma>sa, yeg. Çala bilen yigide okla kılıçdan bir
çomak
- 7 yeg. Konuğı gelmeyen kara evler yıkılsa, yeg. At yemeyen acı otlar
- 8 <bitince> bitmese, yeg. Adam içmez acı şular şızınca şızmasa, yeg.
- 9 Ata adın{ı} yöritmeyen ħoyrād oğul, ata belinden enince enmese, yeg;
- 10 ana rahmine düşünce toğmasa, yeg. Ata adın yörیدende devletlü
- 11 oğul yeg. Yalan söz<ler> bu dünyede olinca olmasa, yeg.
- 12 Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını toldursa, yeg. {On} <üç> otuz
- 13 on {yaşuñda} <yaşuñuz> tolsun! Hāķ size yaman getürmesün!
Devletüñüz

3

* Vatikanda *çopsa*, kelimesinden sonra *terkeşinde tiridür, devlet-süz oğul* *çopsa*, cümlesi var. Her iki cümle de *çopsa* kelimesi ile başladığı için, müstensih birinci cümlede ilk kelimesinden sonra ikinci cümleye devam etmiş olmalı.

پابنده اولسون خانم هي **دده قور قوت صويليش كوره**
خانم نه صويليش كئتكين يرك اوتلاقلون كيك بيلور.
 كئزيرلر چنلرين قولان بيلور. اير و اير و يوللر ايترا دوه بيلور
 يدي دره قئولون دلكو بيلور. دونلا كئردان كوچدك تورغاي
 بيلور. اوغل كيمدن اولدغن انا بيلور. ارك اغزير بيني سون
 آت بيلور. اغزير كلوز حيس قاتر بيلور. نيرده صريلور وارسه
 چك بيلور. خاقل ياشك اغريس بيني بيلور. قوچمه قوپسن
 كئرتب ايلدن ايله بكن بكه اوزان كزان چومردين ازياكسن
 اوزان بيلور. ايلوكونه چالوب ايدن اوزان اولسون ارب
 كلن قضاي تكري صاوسن خانم هي **دده قور قوت كند**
صويليش كوره لم خانم نه صويليش اغز اچوب اوكر
 اولسم اوستزده تكري كوردكلي تكري دوستي دين سوري
 محمد كوركلي محمدك ساغ ياشند نماز قلور ابوبكر صديق كوركلي

- 1 pâyende olsun! hanum hey! Dede Korkut söylemiş. Görelüm,
- 2 hanum! ne söylemiş: Gündegen yer{üñ} otlakların geyik bilür.
- 3 Gögez yerlerçemenlerin kulan bilür. Ayrı ayrı yollar izin deve bilür.
- 4 Yedi dere koşuların dilkü bilür. Dünle kervân göçdüğin torğay
- 5 bilür. Oğul kimden olduğın ana bilür. Erüñ ağrın yeyni-sin
- 6 at bilür. Ağır yükler zaḥmetin kıtır bilür. Ne yerde şızılar varsa,
- 7 <şızısın> çeken bilür. Ğâfil başuñ ağrısın beyni bilür. Kılça kıpozuz
- 8 götürüp elden ele begden bege ozan gezer. Er cömerdin er nâkesin
- 9 ozan bilür. Êli-öñinde çalup eyden ozan olsun! Azup
- 10 gelen kazâyı Tañrı şavsın! hanum hey! Dede Korkut gene
- 11 söylemiş. Görelüm, hanum! ne söylemiş: Ağız açup öger
- 12 olsam, üstümüzde Tañrı görkli. Tañrı dostı dîn serveri
- 13 Muhammed <Muştafa> görkli. Muhammedüñ sağ yanında namâz kılan
Ebû Bekr-i şıddık görkli.

آخر صبارە باشید رعم کورکلی هجه منلین دوزاوقنه
 یس کورکلی قیلج چالری دین آچدی شاه مردان علی
 کورکلی علینک اوغللری پیغمبر نواله لری کر بلا یازیندن
 بزی بیلر اند شهید اولدی حمله حیدر اکی فردا اش
 بله کورکلی یازلب دوزلب کوکدن ایندی تکریم علی قرآن
 کورکلی اول قرآنی یازدی دوزدی علما لرا وکر بنجه کویدی
 بچدی عالمدر سوری عثمان ققان اوغلی کورکلی ابحو
 یرده یاپلو بدرتکری اوی مکه کورکلی اول مکه یه صاغ
 وارسه اسن کله صدیق بتون حاجی کورکلی صاعش
 کتند اینه کورکلی ایته کوفی اوقیانده قطبه کورکلی قولق
 اورب دکلیند امت کورکلی مناره ده باکلیند قتی کورکلی
 دیزن باصوب اوتورنزه حلزل کورکلی دولسندن اغارسه بیا
 کورکلی اغ سودین طوید امرزسه انا کورکلی ینا شوب

- 1 Ābir şıpara başıdur, 'amme görkli. Hecetinleyin düz okınsa ,
- 2 yāsīn görkli. Kılıç çaldı, dīn açdı, şāh-ı merdān 'Alī
- 3 görkli. 'Alīnünñ oğulları, peygamber nevādeleri, Kerbelā yazısında
- 4 yezīdīler elinde şehīd oldu, Hāsanla Hüseyn iki kardaş
- 5 bile görkli. Yazılıp düzilüp gökden endi, Tañrı 'ilmi Qur'an
- 6 görkli. Ol Qur'anı yazdı düzdi, 'ulemālar öğrenince güydi
- 7 bıçdı, 'ālimler serveri 'Oşmān 'Affān oğlu görkli. Alçaq
- 8 yerde yapılpdur tañrı evi Mekke görkli. Ol Mekkeye şağ
- 9 varsa, esen gelse, şıdķı bütün hācī görkli. Şağış
- 10 güninde āyna görkli. Āyna günü okıyanda kutbe görkli. Kulak
- 11 urup diñleyende ümmet görkli. Minārede bañlayanda faķi görkli.
- 12 Dizin başup oturanda helāl görkli. Dulumından ağarsa, baba
- 13 görkli. Ağ südin toya emzürse, ana görkli. Yanaşup

بوله كرنه قره بفر كوركلي سوكلي فردش كوركلي بئال الله
 اوياننده دكله كردك كوركلي اوز بنجه تنغي كوركلي اوغل
 كوركلي قوسنه بكمزدي جمله عالم لري يرادن الله شكر
 كوركلي اول اوكد كم يرجه شكر دي دوست اولوبن مدد
 ايرسون خانم هي **اوزان ايدر قري لرد وهرت درلود**
 بريسي صولدرن صوبدر بريسي صولدرن صولدرن بريسي اولك
 طايقدر بريسي بنجه سريارسك بياغي در **اوزن اولك طائف**
 اولدر كيازين يماننه اوه بر قونق كله ارادم اوده اولسه
 اول اينيدر رايجرر اغر لر عزيز لر كوزدر اول عايشه قاط
 صوبي در خانم انوك بلكري بتسون اوجا غله بر غللي عورت
 كلسون كلدك **اولكم صولدرن صوبدر** صباد بنجه
 برننه اور و طوزر الي يوزين بر صده طقوز باز لچ ايگن
 بر كولك يو غر دكوز لر طر بنجه طقه بصره يي الي بر كرنه

- 1 yola girende kara buğur görkli. Sevgili kardaş görkli. Yañal ala
- 2 ev yanında dikilse, gerdek görkli. Uzunca teneñ görkli. Oğul
- 3 görkli. Kamusına beñzemedi cümle 'älem-leri yaradan Alläh tañrı
- 4 görkli. Ol ögdüğüm yüce Tañrı döst oluban meded
- 5 ersün! hanum hey! Ozan eydür: Kañ-lar dört dürlüdür.
- 6 Birisi şolduran şobdur. Birisi talduran tobdur. Birisi evüñ
- 7 tayağıdur. Birisi neçe söylerseñ bayağı-dur. Ozan <eydür>: evüñ tayağı
- 8 oldur ki yazıdan yabandan eve bir <udlu> konuğ gelse, er adam evde olmasa,
- 9 ol, anı yedürür içürür, ağırlar 'azızler, gönderür. Ol 'Äyişe, Fâtıma
- 10 şoyı-dur, hanum! Anuñ bebekleri bitsün. Ocağına buncılayın 'avrat
- 11 gelsün. Geldük ol kim şolduran şobtur. Şapā-danca
- 12 yerinden örü turur. Elin yüzün yumadın tokuz bazlammac ilen
- 13 bir küvlek yogurd gözler toynca tı ka başa yer. Elin bögrine

اورر • ایدر بو اوی خراب اولسی اوده وارلرت برو
 دخی قرتم طوبیدی • بوزم کلیدی ایاغم پشقی بوزم
 یشقی کورم دی دیراه نولیدی بو اولیدی برینه دخی
 واریدم اومارمنه یخشی اویار اولیدی دیر • انوک کبی
 نل خانم بیکاری تمسوی اوجا غک برنجلیس عورت کلمسون
 کلدک • **اولکم طولدرن طوبدر** دپد پنجه یریزنه اورو
 طور دی ایس یوزین یومنه اوباتک اول اوجندت
 بو اوجنه اول اوجنه چار پشدر دی • قوق قوقلری دلک
 دکلدی اویله دبنجه کزدی اویله دن صکره اونه کلدی
 کوردیکم او غری کوپک یکه طانه اونی برینه قاتمش
 تاوق کومسینه صغر طامنه دوش قوشلرینه چاغز رک
 قیز زکجه زبید • اوروید جان قز جان پشا اینه ملک
 قوتلو ملک اولکه یتکه کتمشدم یتا جی یرم کنه بو خراب

- 1 urur. Eydür: Bu evi Һarāb olası ere varaldan berü
- 2 daҺı Һarnım Һoymadı, yüzüm gülmedi, ayağım paşmak yüzüm
- 3 yaşmak görmödi, dər. Āh n'olaydı. Bu öleydi. Birine daҺı
- 4 varaydum. Umarımdan yaҺşşı umar olaydı, dər. Anuñ gibi
- 5 -nüñ, Һanum! bebekleri bitmesün! Ocağına buncılayın 'avrat gelmesün!
- 6 Geldük ol kim Һolduran Һobdur. Depretinçe yerinden örü
- 7 turdı. Elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından
- 8 bu ucına, <bu ucından> ol ucına Һarpışdurdı. Һov Һovladı. Diñ
- 9 diñledi. Öyle-dence gezdi. Öyleden soñra evine geldi.
- 10 Gördi-kim, oğrı köpek, yege Һana, evini birbirine Һatmış.
- 11 Tavuğ kümesine, sığır Һamına dönmiş. Һoñşılalarına Һağırur ki:
- 12 Һız ZeliҺa! Zübeyde! Ürüveyde! Cān Һız! Cān Paşā! Āyna Melik!
- 13 Һutlu Melik! Ölmege yetmege getmemişdüm. Yatacak yerim gene bu
Һarāb

اولسيدي توليدي بنم اومه بر لحظه بقايدكز قوكني حق
 نكري حق ديو سويلر. بونك كي ملك خانم بيكري بمسو
 اوجا غكه بونك كي عورت كلسون. كللك اولكم
بخه سويلر سلك بياغي دن اوتد يازيدن يا با نذر
 براوده لوقونق كله ارادم اوده اولسه اكا ديسه كه طور
 املك كتر ييد لم يوده يسون ديسه بشمش اتكوك بقاسي اولن
 ملك كرك در عورت ايدر نيليايم بو قلا جق اوده اون يوق.
 الملك يوق دوة دكر مندرن كلدي ديرنه كلور سه بنم صفر مه
 كلسون ديو اليك كوتنه او زر يونن آكار و صفر سني ارنه
 دوتد زر بلك سويلر سلك بر سني قوين. ارك سوزيني قولاغنه
 قوين. اول نوح پيغمبرك اشكي اصلي دوزانده دجي سزي
 خانم الله صقلسون. اوجا غكزه بو بخلين عورت كلسون
درسه خان اوغلي بنجاج جان بونق بيان ايد

- 1 olasıydı. N'olaydı benüm evüme bir lahza bakayduñuz, koñşı haqdu
- 2 tañrı haqdu, deyü söyler. Bunun gibirüñ, hanum! bebekleri bitmesün!
- 3 Ocağına bunuñ gibi 'avrat gelmesün! Geldük ol-kim
- 4 neçe söylerseñ, bayağı-dur. Evine yazıdan yabandan
- 5 bir udlu konuq gelse, er adam evde olsa, aña dese ki; tur!
- 6 etmek getir! yeyelüm! Bu da yesün! dise. Bişmiş etmegüñ bakası olmaz,
- 7 yemek gerek-dür. 'Avrat eydür: N'eyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok,
- 8 elek yok. Deve degirmen{in}den gelmedi, dër. Ne gelürse, benüm şağırma
- 9 gelsün! deyü elin götine urur, yönin añaru şağrısın erine
- 10 döndürür. Biñ söylerseñ, birisini tuymaz. Erüñ sözini kulağına
- 11 koymaz. Ol Nüh Peygamberüñ eşegi aşlı-dur. Andan dañı sizi,
- 12 hanum! Allāh şaklasun! Ocağıñuza buncılayın 'avrat gelmesün!
- 13 Dirse Han oğlu Buğaç Han boyını beyān eder.

AÇIKLAMALAR

1/3 evvel : (ol → evvel); evvel (kişi) “önde gelen kişi, önder”.

Dede Korkut’un Dresden nüshasının ilk satırları M. Ergin tarafından şöyle transkripsiyonlanmıştır:

“BİSMİ’LLÂHİ’R-RAḤMÂNİ’R-RAḤÎM ve bihi nesta’în

¹Resûl ‘aleyhi’s-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata ²dirler bir er kıpdı. Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisi-y-idi. Ne dir-ise ³olur-idi. Ğayıbdan dürlü haber söyler-idi. Hâķ Ta’âla anuñ köñline ⁴ilham ider-idi.” (DKE, s. 73)

Ergin bu transkripsiyonunu şöyle tercüme etmiştir:

“*Bismillâhirrahmânirrahim*

Resûl aleyhisselam zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. Oğuzun ol kişi tam bilicisi idi. Ne derse olurdu. Gaipten türlü haber söylerdi. Hak Taâla onun gönlüne ilham ederdi.” (DKK, s. 1).

Orhan Şaik Gökyay ise metni şöyle okumuştı:

“**Bismi’llâhi’r-Rahmani’r-Rahim ve bihi nesta’în**

Hazret-i Resul aleyhi’s-selâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler, bir er kıpdı, Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisiydi, Oğuzuñ içinde tamam velâyeti zâhir olmuşıdı, ne derse olurdu, gayıbdan dürlü haber söylerdi, Hak Taâlâ anuñ göñlüne ilham ederdi.” (DKG, s. 1)

Gökyay gerek 1939’da yayımladığı *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları*’nda, gerek 1976’da yayımladığı *Dede Korkut Hikâyeleri*’nde Dede Korkut’un ‘Giriş’ bölümünün çevirisini yapmamıştır. Metnin orijinali ise şöyledir.

Bismi’llâhi’r-Rahmani’r-Rahîm ve bihi nesta’în

“¹Resûl ‘aleyhi’s-selâm zamânına yakın Bayat boyundan Korkut Ata ²dérler bir er kıpdı. Oğuzuñ evvel kişi tamâm bilicisiydi. Ne dërse ³olurđı. Ğâyıbdan dürlü haber söylerdi. Hâķ Ta’âlâ anuñ göñline ⁴ilhâm éderdi.”

Gerek Ergin, Gerek Gökyay metni okurken değişik değerlendirmeler yapmışlardır. Ergin orijinal metindeki *evvel* kelimesini *ol* okumuş, Gökyay ise metne Vatikan nüshasından cümle ekleyerek *édition critique* yapmıştır.

Dresden nüshasının ikinci cümlesi "Oğuzuñ evvel kişi tamām bilicisiydi" şeklinde iken, Ergin bu cümleyi "Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisi-y-idi" şeklinde okumuş, Gökyay da "Oğuzuñ ol kişi tamam bilicisiydi" okuyuşuyla Ergin'i takip etmiştir. Ancak her iki nâşirin *ol* okudukları kelime yazmada çok açık bir şekilde görüldüğü üzere şeddeli olarak yazılmıştır ve ancak *evvel* şeklinde okunabilir. Şimdi cümlelerin tahlilini yapalım.

1. cümle: *Resûl 'aleyhi's-selâm zamânuna yakın Bayat boyından Korkut Ata dërler bir er kıpdı* cümlesinde *Korkut Ata dërler bir er* cümlelinin faili, *Bayat boyından* cümlelinin yer tamlayıcısı, *resûl 'aleyhi's-selâm zamânuna yakın* cümlelinin zarfı, *kıpdı* ise fiildir. Kurallı cümlelinin şöyle olması gerekir: *Korkut Ata dërler bir er Resûl 'aleyhi's-selâm zamânuna yakın Bayat boyından kıpdı*.

2. cümle: *Oğuzuñ evvel kişi tamām bilicisiydi* cümlesi unsurları düşüme uğramış, eksilti, kısaltılmış bir cümledir. Cümlelinin faili bir önceki cümlede geçen *Korkut Ata* isimdir. Ayrıca *-siydi* eki cümlelinin *evvel kişi* unsuruna da aittir. Cümleyi tamamlanmış olarak şöyle düşünmek lâzımdır.

(*Korkut Ata*) *Oğuzuñ evvel kişi(siydi), tamām bilicisiydi*

[(*Korkut Ata*) *Oğuzun önde gelen kişi(siydi), her şeyi bilicisiydi*].

Bu cümlelinin ilk unsuru olan (*Korkut Ata*) *Oğuzuñ evvel kişi(siydi)* kısmı bir sonraki cümle olan *Ne dërse olurdu* cümlesi ile de uygunluk gösteriyor. *Ne dërse olurdu* şeklindeki şartlı birleşik cümlede *ol-* fiili kehânet ifade eden bir anlamda "meydana çıkardı, zuhur ederdi, vâki olurdu" şeklinde değil, "yerine getirilirdi, hemen yapılırdı, derhal icra edilirdi" şeklinde anlaşılmalıdır. Keza cümlelinin ikinci kısmı olan (*Korkut Ata*) *Oğuzuñ tamām bilicisiydi* hükmü de metnin devamındaki *Gâyıbdan dürlü haber söylerdi* cümlesiyle uygunluk göstermektedir. *Korkut Ata* her şeyin bilicisi olduğu için gayıbdan türlü haber söyleyebilmektedir. *Korkut Ata*'nın bu özelliği de bir

sonraki cümle ile olan *Haḫ Ta'ālā anuñ gönline ilhām ederdi* hükmü ile açıklık kazanmaktadır.

Sonuç olarak Dresden nüshasının ilk paragrafını ¹*Resûl 'aleyhi's-selâm zamânına yakın Bayat boyundan Korkut Ata* ²*dêrler bir er ḫopdı. Oğuzuñ evvel kişi tamâm bilicisiydi. Ne dêrse* ³*olurđı. Ğâyıbdan dürlü ḫaber söylerdi. Haḫ Ta'ālā anuñ gönline* ⁴*ilhām ederdi* şeklinde okumak ve “Resûl aleyhisselâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. (Korkut Ata) Oğuzun önde gelen kişisiydi, her şeyi bilicisiydi. (Korkut Ata) ne der ise derhal yapılırdı. (Korkut Ata) Gayıbdan türlü haber söylerdi. (Çünkü) Hak Taâlâ onun gönlüne ilham ederdi” şeklinde de anlamak gerekir kanısındayım.

Bu dört cümlede yapılan sanat *leffü neşr* sanatıdır. Şöyle ki:

(Korkut Ata) *Oğuzuñ evvel kişi(siydi)*.

(Korkut Ata Oğuzuñ) *tamâm bilicisiydi*.

(Korkut Ata) *Ne dêrse olurđı*.

(Korkut Ata) *Ğâyıbdan dürlü ḫaber söylerdi*.

İlk cümlelerin *evvel kişi(siydi)* kısmı bağlı olduğu üçüncü cümle olan *ne dêrse olurđı* cümlesi ile, ikinci cümlelerin *tamâm bilicisiydi* kısmı ise bağlı olduğu dördüncü cümle olan *ğâyıbdan dürlü ḫaber söylerdi* cümlesi ile, *ğâyıbdan dürlü ḫaber söylerdi* cümlesi ise bağlı olduğu beşinci cümle olan *Haḫ Ta'ālā anuñ gönline ilhām ederdi* cümlesi ile tamamlanmakta ve açıklanabilmektedir.

Birinci cümlelerin üçüncü cümleyle, ikinci cümlelerin dördüncü cümleyle olan bağını gösteren cümle tipleri için biri Tonyukuk yazıtı ile Eski Türk Şiiri'nden iki örnek vermek isterim. Üstelik Tonyukuk'tan verilen örneğin baş kafiye sistemi bunu doğrulamaktadır.

yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş.

(Bir nesneyi) ince iken delmek kolay imiş.

yinçke erklig üzgeli uçuz <ermiş>.

(Bir nesneyi) ince iken kırmak kolay (imiş).

yuyka kalın bolsar tupulguluk alp ermiş.

İnce kalın olursa, delmek zor imiş.

yinçke yogun bolsar üzgülük alp ermiş.

İnce kalın olursa, kırmak zor imiş.

<i>körser sizni ol tınlıglar bağlalurlar</i>	O canlılar sizi görünce (size) bağlanırlar.
<i>körmemektin olar yime bağlalurlar</i>	Görmemekten dolayı da bağlanırlar.
<i>körü birle tenğrim sizni boşolurlar</i>	Ey Tanrım! Sizi görür görmez ayrılırlar.
<i>körmeser kim olar yime boşolurlar</i>	Onlar görmeseler dahi ayrılırlar.

1/5 **eyitti** ايتتى : *eyt-*; *eyit-* kelimesi OŞG'dan başlayarak çeşitli nâşirler tarafından DK metninde *ayt-*; *ayıt-* şeklinde hep kalın sıra ile okunmuştur. Halbuki kelimenin ince sıralı olduğu, *eytdüğünde* (D 234/11) örneğinde görüldüğü gibi, aldığı ekin ince sıralı olmasının anlaşılmalıdır.

eyt-; *eyit-* kelimesinin metinde geçen diğer şekilleri

kalın sırada	ince sırada	kalın sırada	ince sırada
a.-ur sın	e.-ür sin	a.-ayım	e.-eyim
a.-ur	e.-ür	a.!	e.!
a.-urlar	e.-ürler	a.-uñuz	e.-üñüz
a.-dum	e.-düm	a.-ı vër-	e.-i vër-
a.-dı	e.-di	a.-an	e.-en
a.-dılar	e.-diler	a.-ma	e.-me

şeklinde kalın sıralı da ince sıralı da okunmaya uygun ek aldıklarından kelimenin kökünü D 234/11'deki ince sıralı ek alan tek örneğe dayanıp ince sıralı olarak okumak gerekiyor.

Kelimenin imlâsı ايتتى şeklindedir. Eğer Dede Korkut metni Doğu Türkçesi ile yazılmış bir metin olsa idi bu kelimenin imlâsı ايتتى olarak yazılacak ve *ayttı* şeklinde de okunacaktı. Ancak Dede Korkut metni Batı Türkçesi ile yazılan bir metin olduğu için imlâ geleneğine göre görülen geçmiş zaman ekinin grafik olarak *dal* -ye harfleri ile دى şeklinde yazılması gerekir. Fakat müstensih üzerine geldiği sesi iki kere okutan şedde işaretini *te* harfinin üzerine koyarak “bu sesi şeddeli okuyunuz. Daha sonra gelen *dal* harfi imlâ geleneği için yazılmıştır” diyor. Buna göre bu kelimeyi hem ince sıralı olarak, hem de imlâyaya dayanıp şeddeli olarak okumak gerekiyor. İmlâsına göre *eytti* okunması gereken kelime, Vatikan nüshasındaki harekeli şekil göz önünde alınarak *eyitti* şeklinde okunmuştur.

Burada bir soru daha karşımıza çıkıyor. Metinde geçen diğer 18 örnekte *te* harfi üzerine şedde konulmamıştır. Acaba müstensih “ben ilk örneğin ne şekilde okunmasını gösterdim. Diğer örnekleri de buna dayanarak okuyunuz” mu demektedir? Veya nâşir müstensih’in şedde işareti ile transkripsiyonladığı örneği *eyitti*, şeddesiz geçen diğer örnekleri de transkripsiyon işaretinin eksikliğini göstermek üzere *eyitdi* şeklinde mi okumalıdır. Ben ikinci görüşü kabul ediyorum. Bu prensip *kapalı e* sesinin *ye* ile gösterildiği örneklerde de aynen uygulanmıştır.

Benzer bir uygulama da M. Ergin tarafından *Kadı Burhaneddin Divanı* yayımında yapılmış, Ergin *kendü* kelimesinin üzerinde üç nokta gördüğü örnekleri *gendü* okuyarak transkripsiyonlu imlâyı göstermiştir. Yani aynı kelime *Kadı Burhaneddin Divanı* yayımında hem *kendü* hem de *gendü* şeklinde okunmuş, ikinci okuyuşta kelimedeki transkripsiyon işaretleri değerlendirilmiştir.

1/6 **dege** دڭ : Ş. Cemşidov kelimeyi *döñe* okuyor. ancak *dön- < tön-* fiili bugüne kadar hep *nûn* harfi ile yazılmıştır. Diyalektlerde bile genizleşmiş örneği yoktur. [Bk. EDPT 515a *tö:n-*.)

1/7 **Bu dëdügi ‘Oşmân nesli-dür. İşde sürilüp gëde yörür :**

Burada geçen “*Oşmân nesli*” ile genellikle Osmanogulları’nın kasdedildiği kabul edilmişti. Bunun sebebi de önceki cümleler olan *Çorçut Ata eyitti: Âhîr zamânda hanlık gerü Kayıya dege, kimsene ellerinden almaya, âhîr zamân olup kıyâmet çopınca* cümlesinde Oğuzların “Kayı” boyundan bahsedilmesidir.

Ancak Azerbaycan âlimlerinden Yakub Mahmudlu “Kitabi -Dədə Qorqud tarihi mənbədir=Kitabi Dada Gorgud-The primary historical source” başlıklı araştırmasında başka bir görüş ileri sürmektedir.⁷

Yakub Mahmudlu’ya göre Dede Korkut’ta geçen “Osman” adı ile Uzun Hasan Beyin büyük babası olan Akkoyunlu hükümdarı “Kara Yülük Osman Bey” kasdedilmektedir.

⁷ *Dədə Qorqud 1300*, M. Ə. Rəsulzadə Adına Bakı Dövlət Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 1999, s. 11-27.

Yakub Mahmudlu bu görüşünü Ebubekr el-Tihranî'nin Akkoyunlu Devleti tarihi olan ve Uzun Hasan Bey'in isteği ile 1470 yılında kaleme alınan *Kitâb-i Diyarbekiriyye*'ye dayandırmakta ve konuda s. 16'da şöyle demektedir: "*Ona da şühbæ yeri kalmır ki, Korkud Atanın hakkında söhbæt açdığı Osman nəsli daha kədim oğuz nəslidir, yə'ni söhbæt Kara Yuluk Osman Bəyin ulu babası Bayandır hakanın mənsub olduğu daha kədim oğuz nəslindən gedir, Osmanlı imperiyasını yaratmış olan sonraku osmanlılardan yoh.*"

Filolojinin sınırları dışında kalan bu konuyu, özellikle akkoyunluların Oğuzların Kayı boyu ile ilgilerinin olup olmadığı gibi konuları tarihçilerimizin daha derin araştırması gerektiği kanaatideyim.

1/7 **gède yürür** : |OŞG (1938, 1973) *gide yürür*; M. Ergin (1958) *gide yorır*; H. Araslı (1939) *gedəyidir*; H. Araslı (1962) *gedəyüdür*; F. Zeynalov- S. Əlizade (1988) *gide yürir*, A. Annanurov- T. Guzuciyeve (1995) *gideyüdür*; A. Aşırov (1997) *gide yörir*; S. Əlizade (1999) *gide yürir*; S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) *gède yörir*]. Vatikan يورر

Fiil kökü Eski Türkçe'de *yorı-* şeklindedir. (Bk. EDPT 957a-b. **yorı-**:. Türkçenin Göktürk, Uygur, Karahanlı devrelerinde kalın sırada olan *yorı-* fiili, Kıpçak, Çağatay ve Osman Türkçesi devrelerinde, ince sıralı olarak, *yöri-* ~ *yüri-* > *yörü-* ~ *yürü-* şeklinde gelişmiştir. [Bk. Kıpçak Türkçesi: CC *yüri-* ve *yürü-*; Tercüman. *yüri-*, K. İdrâk ve El-Kavânin *yürü-*; N. Feradis *yüri-*, Anonim Tefsir *yüri-*, Oğuz Kağan Destanı *yürü-*. Çağatay Türkçesi: Sengläh. *yürü-*]

"Dede Korkut'ta geçen şekil kalın sıralı mı ince sıralı mı okunmalı?" sorusu da şöyle cevaplanabilir: Nâşirlerden sadece M. Ergin (1958) kelimeyi Eski Türkçe'ye yaklaştırarak *yorı-(r)* şeklinde okumuştur. A. Aşırov (1997) ile H. Boeschoten (2000) *yöri-(r)*; S. Əlizade *yüri-(r)*; OŞG (1938, 1973) ise *yürü-(r)* şeklinde okumuşlardır.

OŞG'dan başka fiil kökünün ikinci ünlüsünü yuvarlak ünlü ile okuyan nâşir yoktur. Ancak Vatikan nüshasında ikinci ünlü, hareke ile, yuvarlak olarak يورر şeklinde harekelenmiştir.

“Kelime -ö- ile mi yoksa -ü- ile mi okunmalı” sorusu da şöyle cevaplanabilir: Osmanlı Türkçesinde *yörü-* fiilinden türetilen *yörü-k* kelimesi zamanımıza kadar gelmiş, Fakat Türkiye Türkçesinde *yürük* şeklini almıştır. Ancak metnin yazılış zamanı göz önüne alınarak kelimenin kalın sıradan ince sıraya geçme anındaki *yörü-* şekline dayanıp *yörüür* şeklinde okumanın daha uygun olacağı kanaatindeyim.

1/10 *tanışmayınca* :

Kelimenin imlâsı *tanmışınca* okunacak şekildedir. O. Ş. Gökay (1938) kelimeyi *tanışmayınca* okumuş, M. Ergin (1958) ise Vatikan nüshasındaki *tanışmayınca* (1/6) şeklini tercih etmiştir.

1/11 **şoylamış** : Dede Korkut'ta *şoy soyla-* fiilinde kullanılan *şoy*, ve bu kelime ile ilgili olan *şoylama* ve *şoylamak* kelimelerini anlamlandıran nâşirler, bu kelimelerin etimolojileri üzerinde durmamışlardır.

M. Ergin'in *İndeks*'te “şoy”⁸ ve “şoylama”⁹ karşılığında “destan manzumesi, manzum parça, deyiş, makamla söylenen manzume”, **şoylamak**¹⁰ “destan manzumesi söylemek, manzume söylemek, deyiş demek, makamla manzum söylemek” şeklinde anlamlandırdığı kelimeler üzerinde, Orhan Şâik Gökay, **soylama**¹¹ maddesinde çeşitli kişi ve kaynaklardan elde ettiği bilgileri sıralamaktadır. Sâd harfi ile yazıldığı için ince sıralı okunması mümkün olmayan *şoylama* ve *şoylamak* kelimelerinin Hâmid Araslı tarafından *söyleme* ve *söylemek* şeklinde ince okunduğunu da *Destursuz Bağa Girenler*¹²'den öğrenmekteyiz.

Şoy ve *şoylama* kelimelerinin etimolojileri üzerinde ilk duran James Russell Hamilton'dur. “*OPLA-/YOPLA-*, *UF-/YUF-* et autres fôrmes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-*, *UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]”¹³ adlı makalesinde Eski

⁸ s. 270.

⁹ s. 272.

¹⁰ s. 271.

¹¹ *Dedem Korkudun Kitabı*, s. CCXXXIX-CCXL.

¹² s. 334.

¹³ *Acta Orient Hung.*, XXVIII/1 (1974), s. 111-117.

Türkçe bazı kelimelerin ortasında ve sonunda bulunan (-b-, -b) *B ~ P* sesinin *B ~ P > W (F) > Y* şeklinde geliştiğini söyleyerek şu örnekleri vermektedir.

1. -b- ~ -p- > -w- (-f-) > -y- gelişmesi (Yuvarlak ünlülü kelimelerde)

ET. *yub- > yub- > yuw- > yuy- . yuyka "ince, önemsiz".

ET. ub- > uw- "incelmek, basınçla zorlamayla indirmek, azaltmak" > uy- sıkmak, bastırmak, yoğurmak". uyma "keçe".

ET. ubut "ar, utanma, haya" > uwut > uyat

ET. yuba > yuwa "kuş yuvası" > uya.

ET. ubşak > uwşak ~ ufşak > uyşak > uşak "ufak, ince, küçük".

ET. öpke "ciğer, öfke" > öwke > öyke "akciğer, kızgınlık"

2. -b > -w > (-f) > -y gelişmesi (Yuvarlak ünlülü kelimelerde)

ET. sub "su" > suw > suy¹⁴

3. -b > -w > (-f) > -y gelişmesi (Düz ünlülü kelimelerde)

ET. eb "ev" ew > öy ~ üy

ET. seb- "sevmek" > sew- > söy- ~ süy-

ET. sab "söz" > saw > soy

J. R. Hamilton'un söylediklerini biraz açalım. Hamilton'a göre. Eski Türkçe'de kelime ortasında ve sonunda bulunan *b* sesi Eski Türkçe'nin sonunda *w*'ye dönüşmektedir. Kâşgarlı Mahmud bu *w* sesini *Divanü Lügati't-Türk*'te üzeri üç noktalı *f* harfî ile (ف) göstermektedir. Bu *w* sesi Kuzey-Türkçesi'nde *y* şeklinde, Güney Türkçesi'nde ise *v* şeklinde gelişir. Meselâ Eski Türkçe *eb* "ev" kelimesi *Divanü Lügati't-Türk*'te *ew* اف şeklinde geçer. *ew* اف kelimesi Kuzey Türkçesi'nde *öy* şeklinde gelişir. -w > -y gelişmesi sonucunda -y'nin kendisinden önceki düz ünlüyü yuvarlaklaştırdığı görülüyor. Meselâ Tatar Türkçesi'nde *ö ~ ü* alternansı ile *üy* şeklini alan kelime Saadet Şâkir İshaki (Çağatay)'ın babası Ayaz İshaki'nin

¹⁴ Bu kök *suy-un*, *suy-u*, *suy-a*, *suy-da*, *suy-dan* vs gibi çekimlerinde kendisini korumuş, ancak buradaki -y- sesi bir çok Türkolog tarafından yardımcı ses zannedilmiştir.

romanının adında *Üyge taba* “Eve doğru” şeklinde kullanılmıştır. *ew* اف kelimesi Güney Türkçesi’nin Güney-Doğu (Çağatay) kanadında *ev* > *iv* şeklinde, Güney-Batı (Osmanlı) kanadında ise *ev* şeklinde kullanılmıştır.

Yine Eski Türkçe *seb-* “sevmek” fiili, DLT’te *sew-* Kuzey Türkçesi’nde *söy-*, Tatar Türkçesi’nde ise *süy-* “sevmek” şeklindedir. Tatar Türkçesi’nde dişi çocuk adı olarak *Süyüm* “Sevim” Reşid Rahmeti Arat’ın kızının adıdır. Aynı kelime Güney Türkçesi’ndeki şekli olan *sev-* fiilinden *Sevim* şeklinde türetilerek Türkiye Türkçesi’nde dişi çocuk adı olarak kullanılmıştır.

Bu ses denkliliğine dayanarak Eski Türkçe *sab* “söz, laf” kelimesinin *Divanü Lügati’t-Türk*’te *saw* şeklinde geçtiğini söyleyebiliriz. Kelime sonundaki *-w* sesinin Kuzey Türkçesinde *-y* olarak gelişmesi bu sestten önceki ünlüyü yuvarlaklaştıracak ve kelime *soy* şeklini alacaktır. Kelime sonundaki *-w* sesi Güney Türkçesi’nde *-v* olarak geliştiği için kendisinden önceki ünlüyü aynen koruyacak ve kelime *sav* şeklini alacaktır. Türkiye Türkçesi’nde kullandığımız, *sav* ve *savcı* “müddeii umumi” kelimesi buradan gelir.

Bu örneklerden hareket ederek ET. **sabla-* > **sawla-* > *soyla-*; ET. **sab sabla-* > **saw sawla-* > *soy soyla-* şeklindeki gelişmeler sonucunda ET. *sab sabla-* = DK *soy soyla-* denkliliğinin oluştuğu kendiliğinden anlaşılır.

James Russell Hamilton bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmişti:

“On peut signaler ici également les cas de *soy*, “parole, nouvelle, propos, récitation”, et de *soyla-*, “déclarer, discourir, reciter, s’enquérir”, attestés dès le XIIIe siècle en oğuz ou vieil anatolien, qui proviennent sans doute de *sab / saw / *sow*, “parole, nouvelle, message, proverbe, discours”, et de *sabla- / savla- / *sowla-*, “déclarer, reciter, discourir”. (Voir des exemples de *soy* et de *soyla-* en oğuz, vieil anatolien, et osmanli dans *Tarama Sözlüğü*, V, pp. 3524 et 3626 seq.;) et dans le *Dede Korkut Kitabı*, édition Muharrem Ergin, vol., II, index, pp. 270 et 271. Si, comme le remarque Sir Gerard Clauson dans EDPT, p. 782, le mot *sab* est “very common in the earlier period, but not noted after XIV (century)”, c’est, bien entendu, parce que *sab* s’est dès lors transformé en *soy*).

[Burada, XIII. yy.'dan beri Oğuz'larda ve Anadolu'da tesbit edilen ve *saß / saw / *sow* "söz, haber, mesaj, atasözü, nutuk"dan geldiği şüphesiz olan *soy* "söz, haber, sohbet, ezber parçası" ile, *saßla- / sawla- / *sowla-*dan gelen "beyan etmek, söylemek, nutuk çekmek" *soyla-*"beyan etmek, nutuk çekmek, söylemek, soruşturmak"ı da belirtebiliriz. (*soy* ve *soyla-*'ın Oğuzlardaki, eski Anadolu'daki ve Osmanlıcadaki örnekleri için bk. *Tarama Sözlüğü*, V, §. 3524 ve 3526 ve Muharrem Ergin'in yayınladığı *Dede Korkut Kitabı*, II. cilt indeks, §. 270 ve 271. Sir Gerard Clauson'un *EDPT*, s. 782 de *saß* kelimesi için "very common in the earlier period, but not noted after XIV. (century)" şeklindeki açıklaması doğrudur çünkü *saß* o tarihten itibaren *soy*'a dönüşmüştür.))"¹⁵

Semih Tezcan "Dede Korkut Kitabında boy boylamak, soy soylamak"¹⁶ adlı makalesinde;

"genellikle *boy* sözcüğünün "destan" *boy boylamak* deyiminin "destan söylemek", *soy* ve *soylama* sözcüklerinin "koşuk, manzum söz, manzume", *soy soylamak* deyiminin de "koşuk düzmek, manzum söylemek" anlamına geldiği kabul edilir. Ancak kimi yazarların *boy*'u "kavim, aşiret" anlamına gelen *boy* (<Eski Tü. *bod*), *soy*'u da "nesil, sülale" anlamına gelen *soy* ile karıştırarak yanlış anladıkları görülmektedir. Bu karşılaştırmının nedenini yukarıda sıralanan terimlerin bugüne değin açıklanmamış olmasında görmekteyiz"

cümleleri ile James Russell Hamilton'un *AOH*'da yayımladığı makalesinden habersiz olarak konuyu işlediğini söylemeye çalışmaktadır. Makalesinin içerisinde ve sonundaki bibliyografyada da Hamilton'un "*OPLA-/YOPLA-*, *UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien" adlı makalesini zikretmemektedir. Yani bir bakıma Hamilton'un makalesinden habersiz olarak konuyu çözmüş gözüküyor.

Keza *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı eserinin bu kelime ile ilgili ilk notu da şöyle başlıyor:

"şoy'un Eski Türkçe *sav*'ın devamı olduğunu, *soyla-* eyleminin 'özlü söz söylemek' ve 'manzum bir parça okumak' anlamına geldiğini "Dede Korkut Kitabında *boy boylamak*, *soy soylamak*" başlıklı yazıda ortaya koymuştum. (Ömer Asım Aksoy Armağanı,

¹⁵ James Russell Hamilton, "*OPLA-/YOPLA-*, *UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-*, *UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]", *Acta Orient Hung.*, XXVIII/1 (1974), s. 114.

¹⁶ Ömer Asım Aksoy Armağanı, Ankara 1978, s. 227-236.

TDK, Ankara, 1978, 227-236). Bugün de bu açıklamanın doğru olduğu kanısındayım.¹⁷

Eğer Tezcan'ın 1978 yılında yayımladığı makalesinde ve 2001 yılında yayımladığı kitabında *Dede Korkut Kitabı*'ndaki *soy soylamak* şeklinin eski Türkçe *sab sablamak* şeklinden geldiğini kendisinin ortaya koyduğu iddiası, James Russell Hamilton'on "*OPLA-/YOP-LA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]" adlı makalesindeki bilgiler görülmeden yazılmış ise ortaya koyma tabî ki Semih Tezcan'a ait olacaktır. Çünkü makalesinde ve kitabında J. R. Hamilton'un 1974 yılında, kendisinden 4 yıl önce, *AOH*'da yayımladığı çalışmasını zikretmiyor. Ancak Tezcan Hamilton'un çalışmasını görmüş ve bu makaleyi kendi çalışmalarında kullanmış ise, kendisinden dört yıl önce aynı konuyu ilk olarak işleyen J. R. Hamilton'un bu konudaki görüşünü sahiplenmiş olmayacak mıdır?

Semih Tezcan 1975 yılında savunduğu *Eski Uygurca Hsüan Tsang Biyografisi, X. Bölüm* adlı Doçentlik Tezi'nde James Russell Hamilton'on "*OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* et autres formes semblables en turc ancien [Eski Türkçe'de *OPLA-/YOPLA-, UF-/YUF-* ve diğer benzeri şekiller]" adlı makalesini kullanarak, bibliyografya ile notlarda zikretmiştir.¹⁸ Yani 1975'te Doçentlik Tezi'nde kullandığı makaleyi, 1978'de aynı konulu yazısını yazarken hatırlamıyor! Üç yıl ara ile gelişen bu unutkanlığa "intihal" demiyelim de "hâfıza-i beşer nisyân ile malûldür" deyip geçelim.

1/12 taŋrı ~ taŋrı :

İlk sekiz sahifede kelimenin imlâsı 1/12, 2/4, 6/2, 6/3 örneklerinde *kef* harfinden önce bir noktasız *nûn* dışı imlâsı ile *taŋrı* okunacak şekildedir. 4/10, 4/12, 5/5, 5/8, 8/2 örneklerinde ise imlâ *taŋrı* okunacak şekildedir. Dede Korkut metni bir *nġ* metni olmadığı için metinde *taŋrı* okuyuşu tercih edilmiştir.

¹⁷ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 37.

¹⁸ Ankara, 1975. s. 103-104 dip notu 796 ve s. 205.

2/3 **ö<r>leşüben** : Kelime Dresden nüshasında اولشوبن Vatikan nüshasında ise اَوْلَشُوبُن imlâsı ile geçmektedir. Eğer iki kelime aynı ise, Dresden nüshasında ya -r- sesi düşmüş veya -r- sesi yerine sehven *vav* yazılmış olmalıdır.

Gökyay (1938) *uluşıban* şeklinde yuvarlak ünlü ile okuduğu kelimeyi eserinin "Lûgatçe'sinde düz ünlü ile *ulış-* okumuş ve "birlikte ulumak" şeklinde anlamlandırmıştır.

Ergin (1958) kelimeyi *urlaşuban* okumuş ve *urlaş-* "bağrışmak, çağrışmak, uluşmak, büyük gürültü çıkarmak" şeklinde anlamlandırmıştır.

Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunun tesirinde kalarak *uluşıban* şeklindeki ilk okuyuşu ile anlamlandırışını değiştirmiş ve 1973 yayınında kelimenin okunuşunu *orlaşuban* şeklinde düzeltmiştir. Ancak eserinin "Söz Dizimi" bölümünde bu sefer kelimeyi de *urlaş-* okumuş ve "karşılıklı bağırarak, bağrışmak; İb. (urlamak) bağırarak; İd. (urlanmak) kabarmak, şişmek; Uy. (urlamak) bağırarak; (örlemek) gürlemek, hiddetlenmek, şiddetlenmek" şeklinde karşılamıştır.

Sir G. Clauson (1972) EDPT'da kelimeyi Hakas Türkçesi'ndeki *orla-* şekline dayanarak 230a'da *orla:- (ori:la:-)* ve 230b'de *orlaş- (ori:laş-)* şeklinde okumuştur. Krş. EDPT 197a *ori*.

Semih Tezcan (2001) fiili *Derleme Sözlüğü* (2434) 'deki *hörle-* "(I), 2. bağırarak (Çankırı); 3. su ses çıkararak akmak (Isparta, Çankırı)" şekli ile birleştirmiş ve kelimeyi *ö[r]leşüben* şeklinde okumuştur.

Mertol Tulum (2003) 'un bu cümle için iki yorumu vardır. M. Tulum kelimeyi Dresden nüshasındaki imlâsına dayanarak *ulaşıban* okumakta ve "(Bütün) ırmaklar birbirine katışıp (da suları ne kadar) çoğalırsa çoğalsın (ya da: bollaşırsa bollaşsın), (yine de akacak bu su ile) deniz dolmaz" şeklinde yorumlamaktadır. Yani *ulaş-* fiili M. Tulum tarafından "(birbirine) katışmak" şeklinde karşılanmıştır.

Yine M. Tulum kelimenin *örleş-* okunması durumunda da cümlenin anlamının "Bütün ırmaklar(ın suyu) yükselse ve (denize) dökülse de deniz dolmaz" şeklinde yorumlanabilir demektedir.

Ben de kelimenin Dresden nüshasındaki imlâsının Vatikan nüshasındaki imlâ ile birleştirilerek *ö<r>leşüben* okunması ve “hep birlikte yükselerek” şeklinde anlamlandırılması gerektiği kanaatindeyim.

örle-ş- fiilindeki fiilden fiil yapan *-ş-* ekinin bir fonksiyonu da *ağlaş-, bekleş-, gülüş-, koşuş-* örneklerinde olduğu gibi “birlikte hareket etmek, hep birlikte yapmak”tır.¹⁹ Buna göre *örleş-* “hep birlikte yükselmek” anlamına gelir.

örle- fiilinde +*le-* eki isimden fiil yapan bir ek olduğu için kendisinden önce gelen *ör* kelimesinin isim cinsinden bir kelime olması gerekir. Bunu iki türlü açıklamak mümkündür.

ör ismi Tatar Türkçesinde “yokuş, yukarı” anlamına gelmektedir.²⁰ Bu kelimeden “yokuş” anlamında teşkil edilen *örleş* (<*ör+le-ş*) ismi Kutb’un Husrev ü Şîrîn mesnevisi 41 (21b)’nde “yokuş” anlamında *ëniş* kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır.

809 *yana bir yanda ol şîrîn tutup yol*
 bedük taglar kēcip, aşıp üküş köl

810 *gehî örleş, gehî ëniş, gehî tüz*
 yêler tüşmez atındın tünle kündüz

809 “Yine bir tarafta o Şîrîn yola koyularak,
 büyük dağları çukurları (vadileri) geçerek,

810 bazan yokuş, bazan iniş, bazan düz
 gece gündüz atından inmez, dört nala sürer. ”

ör kökü isim değil fiil olarak *ör-* şeklinde alınırsa, o zaman bizim **ö-r-ü-g* şeklinde bir isim düşünmemiz gerekir. **örüg+le-* fiilinden -g düşmesi ile **örü+le-*, buradan da vurgusuz orta hece düşmesi ile *örle-*, *örle-ş-* fiili *örle-* fiilinin “birlikte hareket etmek, hep birlikte yapmak” fonksiyonundaki işteşlik (müşareket) şeklindedir.

¹⁹ Bk. M. Ergin, *Üniversiteler İçin Türk Dili*, İstanbul, 1986, s. 269.

²⁰ *Tatarça-Törekçe Süzlek = Tatarca-Türkçe Sözlük*, Kazan-Moskova, 1997, s. 475. “yp [ür] 1. yokuş, bayır; tepe, tûmsck”.

ör- fiilinden *-güç* eki ile *ör-güç* > (*h*)*ör-güç* > *hörgüç* "tümsek, tepe, yukarıya doğru olan çıkıntı" anlamından "devenin sırtındaki çıkıntı" kelimesi teşkil edilmiştir.²¹

ö-r- "yükselmek" fiilini dilbilimi açısından inceleyelim. Fiilin kökü olan **ö-* fiili pozitif alanda *ö-r-*, *ö-t-*, *ö-z-* gibi kauzatif şekilde geçişli türevlere, negatif alanda ise *ö-n-*, *ö-l-*, *ö-ç-* gibi geçişsiz türevlere sahiptir.

ö<r>leşüben şular taşsa, deniz tolmaz cümlesinin kurallı halinin *şular ö<r>leşüben taşsa, deniz tolmaz* şeklinde şartlı birleşik cümle olduğu malumdur. Ben bu cümleyi "(Akar) sular hep birlikte yükselerek taşsa, (sel olup denize aksa, yine de) deniz dolmaz" şeklinde anlıyorum.

2/6 kül depeçük olmaz : Bu atasözünün paraleli Dede Korkut'un Dresden nüshasında yoktur. Ancak Berlin'deki Atalar-sözü [Hazahi 'r-risâletu min kelimâti oğuz nâme el-meşhûr bi-atalar sözi] yazmasında *kül depeçük olmaz / oğlan sıp kabancı küpeçük olmaz* şeklinde paralel atasözü ile geçmektedir. Atasözünün paralelini zikreden Tezcan *sıp kabancı* kelimelerini (?) ile verir.²²

M. Tulum, (?)'li bu kısma açıklık getirmiştir. Tulum, önce Kâşgarlı Mahmud'da dayanarak, *sıp* kelimesini "iki yaşına girmiş olan tay" şeklinde açıklar.

DLT'te "iki yaşına girmiş olan tay" şeklinde geçen *sıp* kelimesi Genel Türkçe'de "eşek yavrusu" olarak kullanılmıştır.²³

Kelime hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a* eki ile genişleyerek *sıp-a* > *sıpa* halini almıştır.²⁴ Hayvan isimlerinden *buğur* "erkek deve", hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a*

²¹ *hörgüç* < *örgüç* "devenin sırtındaki çıkıntı" anlamı ve kelimenin etimolojik yapısı için krş. Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 180b-181a; Osman Fikri Sertkaya, "Doç. Dr. Mukbil Özyörük için not", *Türk Dili*, Cilt LXI=1991/1, Sayı 473, Mayıs 1991, s. 265.

²² Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 39.

²³ EDPT 783a. *sıp* maddesi.

²⁴ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* s. 365a. *sıpa* maddesi.

eki ile genişleyerek *buğur-a*, vurgusuz orta hecenin düşmesi ile *buğra*; *çoçuk* “domuz yavrusu” hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan *-a* eki ile genişleyerek *çoçuk-a*, vurgusuz orta hecenin düşmesi ile *çoçka* benzer örnekler olarak zikredilebilir.

Tulum, *kapancı* kelimesini de “tay boynuna geçirilen tahta halka, boyunduruk, homut” şeklinde açıklar.

Hasan Eren “Devenin hamudu ... ” başlıklı yazısında kökeni hakkında çeşitli görüşler olan *hamut* kelimesini “araba koşumunda atların boyunlarına geçirilen çember” olarak açıklar.²⁵

Bu bilgilere dayanarak paralel atasözlerini *kül depeçük olmaz / {oğlan} sıp kapançı küpeçük olmaz* “Sıpanın boynuna geçirilen hamut küpecik olmaz” şeklinde anlayabiliriz.

Vatikan nüshasında ise *Kül depeçük olmaz* atasözünden sonra *Güyeğü oğul olmaz* atasözü gelmektedir. Berlin’deki Atalarsözü yazmasında bu atasözünün paraleli *Güyeğü oğul olmaz ve gelin kız olmaz* şeklinde gelmektedir.

2/6-7 üyen “yular”.

Kelime araştırmacılar tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

Orhan Şâik Gökyay (1938)	<i>oyan</i>
Həmid Araslı (1939)	<i>yüyen</i>
Muharrem Ergin (1958)	<i>uyan</i>
Həmid Araslı (1962, 1978)	<i>üyen</i>
Orhan Şâik Gökyay (1973)	<i>uyan</i>
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	<i>üyən</i>
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	<i>uyan</i>
Şamil Cəmşidov (1995)	<i>üyan</i>
Annagurban Aşırov (1997)	<i>uyan</i>
Şamil Cəmşidov (1999)	<i>üyən</i>
Samət Əlizade (1999)	<i>üyen</i>
H. A. Schmiede (2000)	<i>uyan</i>
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	<i>uyan</i>

²⁵ Hasan Eren, “Devenin hamudu”, *Türk Dili*, 2001/1, 593, Mayıs 2001, s. 515-518.

Kara eşek başına üyen ursañ, katır olmaz atasözünde geçen ve çeşitli nâşirler tarafından *oyan, uyan, üyan, üyən, üyen, yüyen* vs gibi şekillerde okunan *üyen* kelimesi Eski Türkçe'de ince sıralı olarak "yügü:n (yügö:n ?) 'bridle [yular, at başlığı]' "şeklinde (EDPT 913a, DTS, 284) geçmektedir. Çağatay Türkçesi'nde (Senglâh) *üyen* "çilaw-i asb", Kıpçak Türkçesi'nde *üygen*, Türkmen Türkçesi'nde *üygen* (< *üyügen*), Azerbaycan Türkçesi'nde *yüyen* şeklinde geçen kelime Osmanlı Türkçesi'nde kalın sıralı olarak *uyan* [*oyan*] şeklinde okunmuş ve "dizgin, gem, yular" karşılıkları verilmiştir.²⁶ Hasan Eren bu kelimeyi *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*²⁷ 'ndeki *dizgin* 'gemin uçlarına bağlanan kayış' maddesinde zikrediyor. Krş. *Sravnitelno-İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov. Leksika*'daki **yügen*, **ügen* "uzda [dizgin]" maddesi.²⁸

Gem atın ağzına, *yular* atın burnuna ve başına, *hamut* atın boğazına geçirilir veya takılır, *eger* ~ *eyer* de sırtına vurulur. Eşeğin ve katırın sırtına vurulan *semer*, Devenin sırtına vurulan ise *havut*'tur. *Dizgin* ise atın gemine ve yularına bağlanarak *hamut*'taki halkalardan geçirilen koşum takımıdır. *Tarama Sözlüğü*'ndeki metinlerden birkaç örneği aşağıda veriyorum.

* Ata *uyan* geçirmek, alâ kavlin gemine başlık takmak manasındadır.

* Ağır gemli *oyan* [*uyan*] ki başı berk ata ve katırlara ururlar.

* *licâm* (Ar.) u *ligâm* (Fa.) adı *uyan* ise inan u düval adı: dizgindir.

* *Çılbır* ya'ni *uyanun* elde tutulan kayışı ki anınla binitisi istedikleri yere kulavuzlarlar.

Moğolca *çilbuğur* > *çilbu'ur* > *çilbur* kelimesi Türkçede İlhanlı devresinden sonra Mo. -lb- > Türk. -bl- *metathèse*'i ile *çibilger* şeklinde Çağatay Türkçesi'nde görülür. Osmanlı Türkçesinde ise *çilbur* ve *çılbur* şekilleri geçer. "Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmasına bağlanan ip, yular." ²⁹

²⁶ Bk. *Tarama Sözlüğü* (VI, U-Z, Ankara, 1972, s. 4025-4028].

²⁷ Ankara, 1999, s. 116a-b.

²⁸ Moskova, 1997, s. 556.

²⁹ Osman Nedim Tuna, "Osmanlıcada Moğolca Kelimeler", *Türkiyat Mecmu*

Moğolca *ciluga* ‘Zügel’ kelimesi Türkçede ünlü metathèse’ ile *cilagu* > *cılagu* > *cılavu* ~ *cılavı* > *cılav* şeklinde gelişmiştir. “Atın geminin uçlarına bağlanarak hayvanın yöneltmesine yarayan kayış, dizgin”.³⁰

“Yular, dizgin” anlamına gelen ve H. Eren’e göre Çince den Moğolca’ya geçen bir kelime de *nogtu* > *nohta* ~ *nokta* kelimesidir.³¹

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lugeti’nde³² *yüyen* maddesi şöyle açıklanmaktadır:

yüyen, is. Atın başına keçirilən kəm və çilovdan ibarət goşgu ləvazimatı. Yüyəni atın başına keçirmək. Atın yüyənindən tutmaq, - *Bir az da getmişdilər, genə Rovşən Gıratın yüyənini çəkib dönüb geri bahtı.* «Koroglu». [Bülənd] atın yüyənini tamamilə burahdı. ə. əbülhəsən. Deyim olaraq da şu örnekler verilmektedir: **yüyəni ələ vermək, yüyəni ələ keçmək, yüyənindən (yüyəni-ni) çəkmək, yüyənini ələ keçirmək.**

Türkçe Sözlük’te³³ ise *yular* maddesi şöyle açıklanmaktadır:

yular is. Bir yere bağlamak veya çekerek götürmek için hayvanın başlığına veya tasmaına bağlanan ip: “*Papaz beygirin yularını çektı.*” - Ö. Seyfettin. “*Birbirimize veda edip hecinleri yularlarından tutarak yürüdü.*” - F. R. Atay. Deyim olarak da şu örnekler verilmektedir: **yuları birinin elinde olmak, yuları ele vermek (veya yuları kaptırmak); yuları takmak; yuları teslim etmek.**

Azerbaycan Türkçesi’ndeki *yüyen* ile *Türkçe Sözlük*’teki *yular*’ın aynı nesne olduğu anlaşılmaktadır. Bunu Dede Korkut’taki *Qara eşek başına üyen urşañ, qatır olmaz* şeklinde geçen atasözünün Berlin’deki Atalarsözü yazmasında *Qara eşeğe yular urşañ, qatır olmaz* şeklinde geçen örneğinde de açıkça görmekteyiz.

ası, XVIII, İstanbul, 1976, s. 289-290; Claus Schönig, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden, 2000, s. 80-81.

³⁰ Osman Nedim Tuna, “Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler”, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul, 1972, s. 219-220; Claus Schönig, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden, 2000, s. 119-120.

³¹ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 458a-b; Osman Nedim Tuna, “Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler”, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, İstanbul, 1972, s. 234-235; Claus Schönig, *Mongolische Lehnwörter im Westoghusischen*, Wiesbaden, 2000, s. 140-141.

³² II. Cild, D-J, Bakı, 1980, s. 571b.

³³ 2, K-Z, Ankara, 1958, s. 2469b.

Sonuç olarak Dede Korkut'taki Atasözünde geçen kelime, *yüyen* = *yular* karşılığına dayanıp ve Dede Korkut'un istihsah edildiği saha ile çağ göz önünde tutulup, Azerbaycan Türkçesi'ndeki *yüyen* (*y-üyen* ?) şekli dikkate alınarak, *üyen* şeklindeki ince sıralı okunuşu tercih edildi.

2/7 *Karavaşa ton geyürseñ, kadın olmaz* şeklindeki atasözü bir önceki atasözünün paraleli olup ikisi birden *ka* baş kafiyesi ile söylenmiştir.

Kara eşek başına üyen ursañ, katır olmaz

Karavaşa ton geyürseñ, kadın olmaz.

Bu atasözlerinden ikincisi Berlin'deki atalarsözü mecmuasında *halâyıkka ton geyürseñ, kadın olmaz* şeklinde geçmektedir. Berlin yazmasında geçen şekil ikincil (sekunder) şekildir. Çünkü baş kafiye olan *ka* bozulmuştur.

2/8 *Yapa yapa karlar yağsa, yaza kalmaz*

Yapağulu gökçe çemen güze kalmaz

atasözleri *ya* baş kafiyesi ile söylenmiştir. Berlin'deki atasözleri mecmuasında

Kar ne deñlü çok yağsa, yaza kalmaz

Gök yapağulu çimen güze kalmaz

şeklinde geçmekte olup, *ya* baş kafiyesi kaybolmuştur.

2/10 *kara қоç* → *kazağuç* :

Dede Korkut üzerinde çalışanlar bugüne kadar Dede Korkut metnini iki açıdan değerlendirmemişlerdir. Bunlardan ilki imlâ yanlışlarının, ikincisi ise M. Tulum'un da haklı olarak belirttiği gibi, kelimelerin fonolojik yapısının tespitidir. Ancak imlâ yanlışları için, bizlerin imlâ yanlışlığı dediğimiz bir şeklin, bilemediğimiz, anlayamadığımız, okuyamadığımız doğru bir şekil olması ihtimali gibi, dikkatli olmamız gereken bir husus da gözden uzak tutulmamalıdır.

Dede Korkut'un "Giriş" bölümündeki bir cümle OŞG (1938) tarafından *kara қоça kıymayınca yol alınmaz*, M. Ergin (1958) tarafından ise *kızağuçça kaymayınca yol alınmaz* şeklinde

okunmuştu. OŞG ve ME yazışmalarında bu cümle üzerinde çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdi. OŞG'ın "*Dûçent-nâme*"³⁴ risalesindeki, *kay-* kelimesi hakkındaki görüşleri ME'in "Orhan Şaik'e Cevap. II"³⁵ risalesinde cevaplanmıştı. Bu sert yazışmalardan sonra Ergin (1969) metni "Kara koç ata kıymayınca yol alınmaz" şeklinde çevirmiş, OŞG (1973) da ilk okuyuşunu *Karagoça kıymayınca yol alınmaz* şeklinde düzelterek tekrarlamıştı.

T. Tekin (1986) "*Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler*" başlıklı yazısında (s. 142-143) V(atikan) nüshasındaki *binmeyince* şeklini doğru şekil olarak almıştı.

S. Tezcan (2001) da *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı eserinde³⁶ Tekin gibi düşünmektedir:

"Yazmada bulunan *kıymayınca*'nın metne yanlışlıkla girdiğini Tekin TDAYB 1982-83, s. 142'de göstermiştir. Bir sonraki cümlede geçen *kıymayınca*, çekimleyenin gözünün yanlış yere takılması sonucu burada bulunması gereken *binmeyince* yerine yazılmıştır. Bu yanlış, Vatikan nüshasında bulunmadığına göre son çekimleme sırasında yapılmış olmalıdır".

Ancak Tezcan daha önceleri OŞG, ME, TT gibi araştırmacılar tarafından *kızağuça*, *kara goça*, *karagoça*, *kara koça* vs gibi şekillerde okunan kelimenin *kazağuç* okunarak "at" şeklinde anlaşılması gerektiğini *Kitâbü'l-idrâk* ile *Senglâh*'a dayanarak ileri sürmekte ve *kazağuç* kelimesinin "kökenini kesinlikle belirlemek mümkün görülüyor" diyerek etimolojisini yapamamakta, ayrıca metinde geçen bütün diğer şekilleri de *kazağuç* kelimesinin müstensih tarafından anlaşılamayarak yapılan değişik istinsahları olduğunu söylemektedir.

M. Tulum (2003) "*Dede Korkut Oğuznameleri üzerine notlar*"a *notlarla katkılar-I*" adlı makalesinde *kazağuç* kelimesinin etimolojisini *kaz-a-guç* şeklinde açıklamıştır. *kaz-* "kazmak, at haşarılana ve çamışlanarak ayağıyla yeri kazmak", *kaz-a-* şeklindeki fiilden fiil yapan *-a-* ekinin fonksiyonunu "eylemin tekrar tekrar, sık sık, çok ve sürekli yapılışı" gibi [*frequentativ*], ve fiilden isim yapma eki olan *-guç* ekinin fonksiyonunu da "niteliği belirli eylemi yoğun

³⁴ İstanbul, 1964, s. 14.

³⁵ Ankara, 1964, s. 4.

³⁶ s. 39-42

olarak ve en yüksek derecesiyle gerçekleştiren" anlamında berkitme sıfatı yapan ek olarak kabul etmektedir.

Tulum'a göre *kazaguç* S. Tezcan'ın söylediği gibi 'sıradan bir at' değil, "yerinde duramayan, sürekli olarak ayaklarıyla yeri eşele-yip duran, haşarı, huysuz, harın, yanına kimseyi yaklaştırmayan, üzere-rine semer vurulup binilmesi güç, vahşi, râm olmayan at" yani 'belli vasıflar taşıyan bir at'tır.

Mertol Tulum cümleyi *Qazağuç binmeyince yol alınmaz* oku-makta ve "Yerinde duramayan, üstüne kimseyi bindirmeyen, hırçın, huysuz, gem vurulmaz, râm olmaz bir ata binmeyince (yani: üstüne çıkabilip sırtında durabilecek güce sahip olmadıkça) yol alınmaz" şeklinde açıklamaktadır.

Mertol Tulum'un cümle hakkındaki açıklamasını "yol alınır" olumlu hükmü için sıralanan vasıfları olumlu hale çevirerek "yerinde duran, üstüne kimseyi bindiren, hırçın olmayan, huylu, gem vurula-bilen, râm olan bir ata binilince (yani: üstüne çıkabilip sırtında dura-bilecek güce sahip oldukça) yol alınır" şeklinde anladığımızda *bin-mek* eylemi "atın üzerine çıkarak sırtında durabilecek güce sahip ol-mak" şeklinde mi anlaşılacaktır. *binmek* eyleminin tarifi bu mudur?

Eğer Mertol Tulum'un *kazaguç* kelimesinin etimolojisi hak-kında yukarıda zikrettiğim filolojik açıklaması doğru ise, ki ben de doğru olduğuna katılıyorum, *kazaguç* kelimesinin 'at' anlamına gelmesi imkânsızdır. Bu kelime olsa olsa cinsi bildiren bir kelime olan 'at' kelimesinin önüne gelen bir sıfat olmalıdır. O halde *Kitâ-bü'l-idrâk* ile *Senglâh*'ta zikredilen kelime daha önceden düşüme uğramış, eksiltili (*elliptisch*) bir şekil olup düşüme uğramamış tam şeklinin *kazaguç at* şeklinde olması gerekir.

Acaba sıfatlı atların ikinci unsuru olan 'at' kelimesi ifadede düşer mi? Bunun için önce eski örneklere bakmak sonra da, karşı-laştırma için, metnimize dönmek gerektiği kanısındayım.

Bu konunun en eski örneklerini Köl Tigin yazıtında bulmak-tayız. Örnekleri toplu olarak görelim.³⁷

³⁷ Osman Fikri Sertkaya "Eski Türk kültüründe at. III. Göktürk yazıtlarında at cinsleri", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, İstanbul, 1995, s. 28-30.

1) toruğ at bin-

üçünç yigen silig begiñ kedinlig toruğ at binip tegdi. ol at anta ölti. (KT D 33)

(Üçüncü olarak Yigen Silig Bey'in giyimli doru renkli atına binip hücum etti. O at orada öldü)

2) başgu boz at bin-

Köl Tigin başgu boz at binip tegdi. (KT D 37)

(Köl Tigin alını akıtmalı boz renkli ata binerek düşmana hücum etti.)

3) boz atıg bin-

eñ ilki tadıkıñ çoruñ boz atıg binip tegdi. ol at anta ölti. (KT D 32)

(İlk önce Tadık'ın Çor'un boz renkli atına binip hücum etti. O at orada öldü.)

ikinti ışbara yamtar boz atıg binip tegdi. ol at anta ölti. (KT D 33)

(İkinci olarak Işbara Yamtar'ın boz renkli atına binip hücum etti. O at orada öldü.)

4) ak adğırığ bin-

bayırkunıñ ak adğırığ binip oplayu tegdi. (KT D 35)

(Bayırku'nun ak renkli aygırına binerek, düşmana boğa gibi hücum etti.)

5) alp şalçı ak atın bin-

alp şalçı ak atın binip tegmiş. (KT D 40)

(Alp Şalçı kır (ak) renkli atına binerek düşmana hücum etmiş.)

6) alp şalçı akın bin-

alp şalçı akın binip oplayu tegdi. (KT K 2)

(Alp şalçı kır (ak) renkli atına binerek hücum eder.)

alp şalçı akın binip oplayu tegdi. az elteberig tutdı. (KT K 2-3)

(Alp şalçı kır (ak) renkli atına binerek hücum etti. Az kavminin elteberini esir etti.)

Köl Tigin alp şalçı akın binip oplayu tegdi. (KT K 3-4)

(Köl Tigin alp şalçı kır (ak) renkli atına binerek hücum etti.)

7) **ögsüz akın bin-**

Köl Tigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı, orduğ birmedi.
(KT K 8-9)

(Köl Tigin ögsüz kır (ak) atına binerek dokuz eri süngüledi.
Karargahı düşmana vermedi.)

8) **azman aklık bin-**

Köl Tigin azman aklık binip olayu tegdi. (KT K 5)

(Köl Tigin azman kır (ak) atına binerek düşmana boğa gibi hücum etti.)

Köl Tigin azman aklık binip tegdi, sançdı. (KT K 6)

(Köl Tigin kır (ak) atına binerek düşmana bağa gibi hücum edip bir eri süngüledi.)

9) **az yağızın bin-**

Köl Tigin az yağızın binip olayu tegip bir erig sançdı. (KT K 5)

(Köl Tigin az yağız atına binerek düşmana boğa gibi hücum etti.
Bir eri süngüledi.)

Köl Tigin az yağızın binip tegdi, iki erig sançdı. (KT K 7-8)

(Köl Tigin az yağız atına binerek düşmana hücum etti. İki eri süngüledi.)

6., 7., 8. ve 9. örneklerde geçen

alp şalçı akın bin- düşüme uğramış şekli < alp şalçı ak <at>ın bin-;

ögsüz akın bin- düşüme uğramış şekli < ögsüz ak <at>ın bin-;

azman aklık bin- düşüme uğramış şekli < azman ak <at>ığ bin-;

az yağızın bin- düşüme uğramış şekli < az yağız <at>ın bin-;

şeklinden gelmektedir.

Köl Tigin yazıtında geçen örneklerin bütününde isimler *bin-* fiiline akkuzatif hal ile bağlanmaktadır.

Sir Gerard Clauson EDPT 348a'daki **bin-** maddesini "to mount, or ride (a horse, etc., Acc.)" şeklinde anlamlandırmıştır.

Andreas Tietze ise *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*³⁸ adlı eserinde "b. m. (üstüne) çıkmak, üstünde gitmek" şeklinde anlamlandırdığı (347a-b)'deki **bin-** maddesinde *ağaca bin-*,

³⁸ Cilt 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002.

otomobile bin- gibi iki örnek vererek şu açıklamayı yapmaktadır: Bugün her iki mânada *dativus* haliyle *ata bin-* dendiği halde eski metinlerde de bugünkü diyalektlerde *at bin-* şekli veya (*accuzativus*) şekli kullanılır.

Yani *binmek* fiili Göktürkçede isimlerin akkuzativ, daha sonraki devrelerde ise isimlerin dativ hali ile bağlanmaktadır. Acaba akkuzativ halin dativ hale geçtiği zamanı tespit etmek mümkün müdür?

Benim bulabildiğim en eski örnek Maitrisimit Nom Bitig (140a/27; 224a/11'de geçen *yürüñ yaŋalar atlarka minip ...* "weiße Elefanten und Pferde besteigend ... [beyaz fillere (ve) atlara binerek ...] örneğidir.³⁹ Buna dayanarak Uygur Türkçesi devresinden itibaren *binmek* fiilinin isimlerin dativ hali ile kullanıldığını söyleyebiliriz.

Yukarıda verdiğimiz bilgilere dayanarak Dede Korkut'taki şu örnekleri değerlendirebiliriz.

kara қоç at; kara қоç atlar; kara қоç ayğır

1. **kara қоç** قرقه قوچ ata binenler vardı geldi. (Dr. 137/10)
2. ... men **kara قرقه قوچ** қоç atuma binmedin, ol binmağ gerek. (Dr. 81/2)
3. ... men **kara қоç** قرقه قوچ atuma binmedin, ol binmiş ola. (Dr. 171/1-2)
4. **kara қоç** قرقه قوچ atına şıçrayup bindi. (Dr. 263/2)
5. **kara қоç** قرقه قوچ atlar gördüğünde kişneşdüren, (Dr. 45/13)
6. **kara қоç** قرقه قوچ atlar esen olsa, құлun тоғар. (Dr. 145/3)
7. **kara қоç** قرقه قوچ ayğıruñ үрkdі gider (Dr. 262/6)
- kara қоçum; kara қоçın; kara қоçлар**
8. **kara қоçum** قرقه قوچم güdende ılkıçum mı-sın. (Dr. 293/2)
9. **kara қоçumun** қулағи görünmez olsa, (Dr. 278/2)
10. **kara қоçın** güdende ılkıçı-ñam. (Dr. 269/10)
11. **kara қоçın** oynaddı Uruz, кәфирüñ şağına at depdi. (Dr. 133/4)

³⁹ Klaus Röhrborn, *Uigurisches Wörterbuch, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*, 4, asankelig - ayat- Wiesbaden 1988, s. 253.

12. **ķara ķoçlar** ķarisa ķulun vërmez (Dr. 147/3)
ķara ķoçi yügrük at; ķara ķoçi ķāzılık at; ķara ķoçda ķāzılık atlar
13. **ķara ķoçi yügrük** atdan tavla vërdi. (Dr. 252/12)
14. **ķara ķoçda ķāzılık at** قره فرجه قاضيلق at bundan keçdi (Dr. 139/8)
15. **ķara ķoçda ķāzılık** atım kişnemesün (Dr. 299/3)
16. **ķara ķoçda ķāzılık** atıma biner-idüm (Dr. 297/1)
17. **ķara ķoçda ķāzılık** atına çok binmişem (Dr. 296/9)
18. **ķara ķoçda ķāzılık** atlaruñ kişnetdiler (Dr. 293/2)
19. **ķara ķoçda ķāzılık** atlar kuluncugun deper-mi olur (Dr. 196/12)

Ķara goça binmeyince yol alınmaz cümlesinin Dresden nüshasında 19 ilgili örneği vardır. S. Tezcan'a göre bu 19 cümledeki *ķara ķoç* vs şekilleri müstensih tarafından tanınmayan *kazaguç* kelimesi olmalıdır.

Bu görüşü doğru olarak kabul ettiğimizde **ķara ķoç at; ķara ķoç atlar; ķara ķoç aygır** gurubunu teşkil eden ilk yedi örnekteki şekiller

- ķazaguç at** (Dr. 137/10);
- ķazaguç atuma** (Dr. 81/2, 171/1);
- ķazaguç atına** (Dr. 263/2);
- ķazaguç atlar** (Dr. 45/13, 145/3);
- ķazaguç aygır** (Dr. 262/6)

şeklinde **ķazaguç** sıfatından sonra **at** kelimesi ile birlikte geçer.

Ķara ķoçum; ķara ķoçın; ķara ķoçlar gurubunu teşkil eden 8.-12. örnekler düşüme uğramış (elliptisch) şekiller olup düşüme uğramamış tam şekillerinin

- ķara ķoçum* (Dr. 293/2) düşüme uğramış şekli < *ķazaguç* <at>um;
 - ķara ķoçumun* (Dr. 278/2) düşüme uğramış şekli < *ķazaguç* <at>umun;
 - ķara ķoçın* (Dr. 133/4, 269/10) düşüme uğramış şekli < *ķazaguç* <at>ın;
 - ķara ķoçlar* (Dr. 147/3) düşüme uğramış şekli < *ķazaguç* <at>lar
- şekillerinden gelmesi gerekir.

kara koçı yügrük at; kara koçı kâzılık at; kara koçda kâzılık atlar gurubunu teşkil eden 13.-19. örneklerin ise *kara koçı yügrük at* (Dr. 252/12) şekli < *kazağuçı yügrük at*; *kara koçda kâzılık at* (Dr. 139/8) şekli < *kazağuçda kâzılık at*; *kara koçda kâzılık atım* (Dr. 299/3) şekli < *kazağuçda kâzılık atım*; *kara koçda kâzılık anma* (Dr. 297/1) şekli < *kazağuçda kâzılık anma*; *kara koçda kâzılık atına* (Dr. 296/9) şekli < *kazağuçda kâzılık atına*; *kara koçda kâzılık atlar* (Dr. 196/12, 293/2) şekli < *kazağuçda kâzılık atlar* şeklinden gelmesi gerekir.

Bu bilgilere dayanarak *Kazağuça binmeyince yol alınmaz* okunan ilk örneğe döndüğümüzde *Kazağuça* kelimesini düşüme uğramış, eksiltili (*elliptisch*) şekil kabul edip tam şekli *Kazağuç <at>a* şeklinde tamir etmek imkânı doğar.

Sonuç olarak Dresden nüshasında *kazağuça* şeklinde geçen kelime ile onu takip eden ve *ka(n)mayınca* veya *minmayınca* imlâsı ile yazılan *minmeyince* kelimesinin müstensih tarafından açık anlaşılmadığı ve açık yazılmadığı kanaatindeyim. Bu yüzden ben bu cümleyi Mertol Tulum gibi *kazağuça binmeyince yol alınmaz* şekli yerine *kazağuç<at>a minmeyince* [= Vatikan: *binmeyince*] *yol alınmaz* şeklinde okuyor ve bu şekilde metni tamamlayarak okumanın cümlemin anlamını daha iyi verdiği inaniyorum.

2/10 kıymayınca ~ kaymayınca → minmeyince :

Cümlemin devamında gelen ve Vatikan nüshasından Dresden metnine alınan *minmeyince* acaba doğru bir tercih midir?

T. Tekin, S. Tezcan, M. Tulum gibi araştırmacılar Dede Korkut'un Dresden nüshasında **قماينچ** şeklinde geçen ve çeşitli nâşirler tarafından *kıymayınca* veya *kaymayınca* okunan şeklin yanlış istinsah edildiğini ve doğrusunun Vatikan nüshasındaki *binmeyince* şekli olması gerektiğini söylemektedirler. Bu fikirlerini de *er malına kıymayınca adı çıkmaz* şeklindeki paralel cümlede geçen *k(ı)ym(a)-y(ı)nca قمينچ* kelimesinden bulaşma olduğu şeklinde anlamaktadırlar.

Bana göre burada yanlış istinsah yoktur. Müstensih Vatikan nüshasındaki *binmeyince* kelimesini Dresden nüshasında *minmeyince* şeklinde yazmak istemiş, ancak *nûn* harfinin tek noktası yerine üste sehven iki nokta konulmasından dolayı kelime nâşirler tarafından *minmeyince* [imlâsı *kı(n)mayınca* veya *minmayınca*) yerine *kıymayınca* ~ *kıymayınca* şekillerinde okunmuştur.

kâzılık ata ... bine bilmez yerine yanlış noktalama ile *kâzılık ata ... yine bilmez* şeklinin düzeltilmesi için bk. 3/5 *yine bilmez* → *bine bilmez* maddesi.

Mîm dışı altına sehven iki nokta konulmasıyla *dişin ye* okunması için bk. *umarım* > *uyarım*.

Türkçede *paraya kıy-*, *malına kıy-* vs gibi *kıymak* fiilinin "acımadan vermek, esirgememek, feda etmek"⁴⁰ anlamlarına dayanarak *atına kıy-* şekli düşünülebilir. Ancak Dede Korkut kitabında *at* kelimesi genellikle *bin-* fiili ile geçer. *Bin-* fiilinin Dede Korkut'taki türevleri *bin-*; *bindür-*; *binış-*; *binmeğ*, *binmek* ve *binit'* tir. Ayrıca bir yerde de *bin-* yerine *süvâr ol-* fiili kullanılmıştır. *kara koç ata süvâr oldu* (98/20).

bidevî ata bin- (26/4)

ag boz ata bin- (286/13)

kazılık ata bin- (4/4)

kara koç ata bin- (95/7)

şahbaz ata bin- (95/7)

kara göz atın beline bin- (149/4-5)

bir örnekte *bindür-* bir örnekte de *kakı-* fiili geçer.

oglanı ata bindürdiler konur ata kakıram, üç günlük yolu

(29/4)

bir günde aluram (43/11)- (286/13)

O halde *kıymayınca* ~ *kıymayınca* şekilleri bir *hapax legomenon*'dur.

Dede Korkut metninde *nûn* harfinin tek noktasının iki nokta ile okunduğu başka örnekler de vardır. Meselâ: *Depegen gönini süsegen yırtar* (265/8-9) cümlesindeki *gön* "deri" kelimesi⁴¹ OŞG tarafından önce *Depegen köyünü süsgegen yırtar* (1938) sonra da *Depegen götünü süsegen yırtar* (1973) şeklinde okunmuştur. Bu iki okuma

⁴⁰ *Türkçe Sözlük*, II, s. 1315a.

⁴¹ EDPT, 725a. kö:n.

şeklinin arasında da ME (1958) cümleyi *Depegen köpini süsegen yırtar* şeklinde okumuş ve bu okuyuşlar iki nâşirin yazışmalarında tartışılmıştır. *Köy, köp, göt* vs şekillerinde okunan bu kelime İlhan Başgöz tarafından *gön* şeklinde düzeltilmişti.⁴²

Yine Dede Korkut'un "Giriş" bölümünde *evine yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse* cümlesinde OŞG tarafından 1938'de *evine* okunan kelime, imlâsına dayanılarak 1958'de ME tarafından *Verschlimbesserung* olarak *öte* şeklinde okunmuştu.

Burada üzerinde durulması gereken husus, her ne kadar DK metninde *ben / men* gibi söyleyişler var ise de, *bin-* fiilinin yerine *min-* fiilinin hiç kullanılmamasıdır. Acaba müstensih kendi *m-* şivesini mi yazıya geçirmiştir?

2/10 **pūlād** پولاَد : f. çelik. Metaforik olarak kılıç. Vatikan nüshasında *pūlāt* پولات şeklinde geçmektedir. **ķara pūlād** "kara çelik" → "kara kılıç".

pūlād "The finest Damascus steel, which, with that of Qūm, is esteemed the best in the East; steel generally, a sword; *pūlādi hindī*, an Indian sword"⁴³. **ķara pūlād** "kara çelik" → "kara kılıç". Mustafa S. Kaçalın'e göre *pūlād*'ın sıfatı olan **ķara** kelimesi Ar. *ğarrā* "beyaz, parlak" kelimesinin *ğarrā* > **ķara** şeklinde Türkçeleşen hâli de olabilir.⁴⁴ *ğarrā* "White, bright, splendid, illustrious, noble"⁴⁵ Dresden 148/13-149/1'de *gök pūlād* şekli de geçer. *Elüñdeki surı cıdanı, yanuñdağı gök pūlāduñı vēr gil yigit!*

Kelime Türkçede *pulat* yanında *polat* olarak da telaffuz edilmektedir.

⁴² İlhan Başgöz, "Epithet in a prose epic: The Book of my Grandfather Korkut", *Studies in Turkish Folklore*, In Honor of Pertev N. Boratav, Indiana 1978, s. 25-45.

⁴³ A. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 1977, s. 260b-261a.

⁴⁴ M. S. Kaçalın, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kažān Big ve Ğayrı*, Ankara, 2000, s. 205.

⁴⁵ A. Steingass, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, 1977, s. 882a.

2/10 **üz kılıç:** **qara pülād üz kılıcı çal-** (2/10);
çalup keser üz kılıcı ... çal- (3/5)

Metinde **اوز** şeklinde geçen kelime *oz ~ öz ~ uz ~ üz* şeklinde ancak dört türlü okunabilir. Naşirler ise bu kelimeyi *öz* ve *uz* şeklinde iki türlü okumuşlardır:

Orhan Şaik Gökyay (1938)	qara pulad öz kılıcı çal-	çalub keser öz kılıcı ... çal-
H. Araslı (1939)	qara polad uz kılıcı çal-	çalub-keser uz kılıcı ... çal-
H. Araslı (1962, 1978)	gara polad uz kılıcı çal-	çalub keser uz kılıcı ... çal-
Muharrem Ergin (1958)	qara polad öz kılıcı çal-	çalup keser öz kılıcı ... çal-
Orhan Şaik Gökyay (1973)	kara polat öz kılıcı çal-	çalup keser öz kılıcı ... çal-
Zeynalov-Əlizade (1988)	gara polad uz kılıcı çal-	çalub-keser uz kılıcı ... çal-
Talât Tekin (1993)	kara polad uz kılıcı çal-	
Annanurov-Guzuçuyev (1995)	gara polad uz kılıcı çal-	çalub keser uz kılıcı ... çal-
Ş. Cəmişidov (1995, 1999)	qara poladüz kılıcı çal-	çalub-keserüz kılıcı ... çal-
Annagurban Aşirov (1997)	gara polad uz kılıcı çal-	çalub keser uz kılıcı ... çal-
Samət Əlizade (1999)	qara polad uz kılıcı çal-	çalup keser uz kılıcı ... çal-
H. A. Schmiede (2000)	kara polat uz kılıcı çal-	çalub keser uz kılıcı ... çal-
Tezcan-Boeschoten (2001)	qara pulad üz kılıcı çal-	çalup keser üz kılıcı ... çal-

Naşirlerin ancak bir kaç *öz* ve *uz* şeklinde okudukları kelimeyi anlamlandırmışlardır.

H. Araslı **uz kılıcı** okuduğu ibareyi dip notunda "iti gılınıcı [keskin kılıcı]",⁴⁶ M. Ergin (1958) *öz* okuduğu kelimeyi (1963'de) "*öz, hakikî (ö. kılıç. qara polat ö. kılıç)*",⁴⁷ O. Ş. Gökyay da *öz* okuduğu kelimeyi "*sağlam, kendi*" şeklinde açıklamışlardır.

"Dede Korkut Destanlarında alplar kılıçlarını öğerken *kara polat öz kılıç* demektedirler. 'Kara' kuvvetin ifadesi olduğu gibi, 'polat' ta onların çelikten yapıldığını göstermektedir. 'Öz' de, kılıcın sağlamlığını, kılıcın ta kendisi olduğunu anlatan bir nitelemedir".⁴⁸

⁴⁶ Həmid Araslı, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1962, s. 12; Həmid Araslı, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1977, s. 15.

⁴⁷ M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı, II*, İndeks-Gramer, Ankara, 1963, s. 247.

⁴⁸ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul, 1973, s. CCCLVIII.

Talât Tekin kelimeyi *uz* okuyarak “made skilfully or properly, good, perfect, excellent [ustaca veya uygunca, iyi, mükemmel, fevkalade yapılmış] anlamını veriyor ve *kara polad uz kılıc* okuyuşunu “a perfect sword made of black steel [siyah çelikten yapılan mükemmel bir kılıç] şeklinde anlamlandırıyor.⁴⁹

Ş. Cemşidov *polad* ve *üz* kelimelerini *poladüz* şeklinde, *keser* ve *üz* kelimelerini de *keserüz* şeklinde birleşik olarak okumuş, ancak *poladüz* ve *keserüz* şekilleri için bir açıklama yapmamıştır.

Tezcan *uz* okuduğu kelimeyi “hünerli kılıç, usta işi kılıç” şeklinde yorumlamaktadır:

“Kara polat uz kılıcı çalmayınca karım dönmez.

Ergin ve Gökyay *öz kılıc* okumuşlardır, ben *uz kılıc* ‘hünerli kılıç, usta işi kılıç’ olarak yorumluyorum, ancak başka metinlerde bu okuyuşu destekleyecek kullanımlar bulamadım. DerS. 4084 *üz* ‘katı, sert’ anlamca uygun düşmekle birlikte yalnız tek bir yerden (Dadağı-Kayseri) derlenmiş olduğu için söz konusu edilemez.”⁵⁰

M. Tulum, “Biz de Tezcan’ın *uz* okuyuşuna katılıyoruz diyerek kelimeyi *uz* okumakta ve ‘(gördüğü işe yatkınlığı ve yakışırılığı bakımından) tesirli, yeterli, uygun ve kullanışlı’ karşılıklarının daha uygun olabileceğini düşünüyoruz” demektedir.

“Kara polad uz kılıcı çalmayınca (11) karım dönmez.

Tezcan, Ergin ve Gökyay’ın *öz* okudukları kelimeyi *uz*, *uz kılıc*’ı ‘hünerli kılıç, usta işi kılıç’ olarak yorumladığını belirtiyor, bu arada başka metinlerde bu okuyuşu destekleyecek kullanımlar bulamadığını da ekliyor. Biz de bu vasıfları yerine ‘(gördüğü işe yatkınlığı ve yakışırılığı bakımından) tesirli, yeterli, uygun ve kullanışlı’ karşılıklarının daha uygun olabileceğini düşünüyoruz. Meninski *On*’da kelimeyi *üz* ve *öz* (*ellü kimesne*) olarak ince sırada kaydetmiş, birincisi için ‘çöpük, kabiliyetli, kâbil, nuhsend, sâhıb-tesârruf, kâr-sâz, vâkıf, tecrübeli’ ikincisi için ise ‘cerb-dest’ karşılıklarını vermiştir. (bkz. 378 *dexter*, 1007 *manus*).⁵¹

⁴⁹ Talât Tekin, “Corrections in Kitâb-ı Dede Korkut II: Kara Polad Uz Kılıç”, *Festschrift für Tietze*, München, 1993, s. 177-181; Talât Tekin, *Makaleler II. Tarihi Türk Yazı Dilleri*, Ankara, 2004, s. 381-385.

⁵⁰ *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 42-43.

⁵¹ Mertol Tulum, “Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar” a notlarla katkılar - I”, *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 536.

M. S. Kaçalın (2004) M. Tulum'un kelimenin Meninski Sözlüğü'nde öz "cerb-dest" olarak geçtiğini söylediğinden hareketle 02:03 üz "Yağ" maddesinde M. Tulum'un Meninski'den verdiği "cerb-dest" karşılığını, "cerb dest olarak verilen karşılık çarb-dast olarak anlaşılmalıdır" diyerek düzeltmekte ve *Burhân-ı Katı*'daki bütün örnekleri sıralamaktadır.

Kaçalın'ın bu düzeltmesine karşılık Mütercim Âsım Efendi'nin *Burhân-ı Katı* adlı sözlüğünün Mürsel Öztürk-Derya Örs tarafından yapılan Türkçe çevirisinde çarb-dast şeklinde düzeltilen ibarenin sözlük mütercimleri tarafından Mertol Tulum gibi ince sıralı olarak, çerb-dest şeklinde okunduğunu da zikrederim.

çerb-dest (چرب دست) Celed, çabuk, hünermend, eli uz ve her şeye eli yakışır kimseye denir. Racihi, galip, sâhib-i himmet, âkil ve dâna kimseye ıtlak olunur"⁵²

Kaçalın üz kılıç ibaresini açıkça anlamlandırmamaktadır. Ancak verdiği örneklerden üz kılıç ibaresini "yağ kılıç = yağ(lı) kılıç, yağ-(lanmış) kılıç" olarak kastettiği anlaşılmaktadır.

üz kelimesi DLT, 34 = 17b/13'te اوز الدَسَمُ بِالشَّمِّ يُقَالُ مِنْهُ "üz ed-desemü bi'-ş-şemmeti yukâlû minhu; üzlüg aş ey ta'âmun desimun" şeklinde geçmektedir.

R. Dankoff-J. Kelly DLT çevirisinde metni şöyle vermişlerdir:⁵³ "üz "Grease (*dasam*).” With şamma. Hence üzlüg aş "Greasy (*dasim*) food.” [üz "Yağ (*dasam*).” Şamma ile.

Bundan dolayı üzlüg aş "Yağlı (*dasim*) yiyecek.”]⁵⁴

üz "yağ" kelimesinin Göktürk yazıtlarındaki öyür ermiş ~ üyür ermiş ibaresindeki fiil ile ve öl ~ ül ismi ile köken yakınlığı için bk.⁵⁵

⁵² Mütercim Âsım Efendi, *Burhân-ı Katı*. Hazırlayanlar: Prof. Dr. Mürsel Öztürk-Dr. Derya Örs, Ankara, 2000, s. 138.

⁵³ R. Dankoff-J. Kelly, *Compendium of the Turkic Dialects (Dîwân Luğât at Turk)*, Part I, Harvard, 1982, s. 34.

⁵⁴ İngilizce "grease [grēs] = Fransızca *graisse* 'yağ' kelimesi Türkçede otomobilde kullanılan koyu kıvamda makine yağı için "Gres yağı" şeklinde söylenmektedir. Krş. *Türkçe Sözlük*, I, A-J, s. 896a.

⁵⁵ Mehmed Akalın, "Köktürk kitâbelerinde bir kelime «öyür»", *Mehmet Kap*

2/10-11 K̄ara p̄lād üz k̄ılıcı çalmayınca **karīm** dönmez.

karīm قريم Arapça ġarīm غريم “hasım, rakîb” kelimesinden (Semih Tezcan Adolf Wehrmund ile Hans Wehr’in Klâsik Arapça devresi sonrası Arapça sözlüklerinde Ar. ġarīm’in “rakîb, hasım” anlamlarını tespit etmiştir.)⁵⁶ ġ- > k- değişmesi ile ġarīm > karīm şeklinde قريم imlâsı ile 15 örnekte geçer. 2 örnekte ise غريم şekli korunmuştur.

* Kazan at meydana sürdi, **karīm** diledi. (286/3-4)

* Aruz eydür: Menüm iç oğuzda **karīmum** Kazan olsun! (301/13-302/1)

* Emen eydür: Menim **karīmum** Ters Uzamış olsun! (302/1)

* Alp Rüstem eydür: Menüm **karīmum** Eñse koca oğlu okçısı olsun” dèdi. (302/2)

* Her biri bir **karīm** gözetdi. (302/3)

* Aruz Koca meydana at depdi, Kazana çağırıp “mere kavat! sen menüm **karīmumsın**, sen gel berü” dèdi. (302/4-5)

* “Mere kâfir! senüñ kızundan oğlu toğsun! Siz anı Kazan beğ **karīm** (imlâ: **kadīm**) koyasız” dèdi (59/7-8)

* biz anı sana **ġarīm** koruz (58/12)

* kargu süñü uçında er böğürden, **ġarīma** yetdüğinde “kimsin?” deyü sormayan, (205/8)

* Alp yigitler kırış günü **karīmından** kayırur mı?” dèdiler. (188/13-189/1)

* Alp yigitler şavaş günü **karīmından** kayırur mı?” dèdiler. (184/6)

* Alp erenler <kırış ~ şavaş günü> **karīmından** kayırur <mı (imlâ: dı) >” olur ? (181/10)

* ... **karīmından** dönmese, kaçmasa erlik yahşı” dèdi. (208/7-8)

Kaplan'a Armağan, İstanbul, Mart 1984, s. 77-81.

⁵⁶ Adolf Wehrmund, *Handwörterbuch der neu-arabischen und deutschen Sprache*, I/2, Giessen, 1898, (yeni baskı: Graz, 1970), s. 348; Hans Wehr, *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*, Wiesbaden, 1985, s. 913.

* Burada Selcan Hatun at şaldı, **karımın** basdı. kaçanın kovmadı, aman diyeni öldürmedi (194/1-3)

* Oğlan babasına muştucu gönderdi "**karımum** aldum" dedi. (252/9)

* ... men **karımuma** varmadan, ol maña baş getürmek gerek. (81/2)

M. Ergin (1963) "Gramer" bölümünde (s. 381-382) "Kelime başında ğ - k, ğ - k değişikliği yapılarak *ğarîb*, *ğarâib*, *ğarîm*, *ğayri*, *ğazab*, *ğazavât*, *hutbe* kelimeleri Türkçeleşmiştir" diyerek *ğarîb* > *karıp*, *ğarâib* > *karayıp*, *ğarîm* > *karım*, *ğayri*, > *kayrı*, *ğazab* > *kazap*, *ğazavât* > *kazavat*, *hutbe* > *kuṭbe* ~ *kudbe* örneklerini verir.

Yine Ergin "Eserde bu Türkçeleşmiş şekil ve yazılışların yanında bu kelimelerin bazılarının asıl yazılışlarını muhafaza ettikleri de görülür" diyerek *ğarım*, *ğarıma*, *ğarıp*, *ğayrı* ve *ğazâ* örneklerini verir. Böylece *ğarîm* ~ *karîm* gibi ikili şekilleri açıklar.

Mertol Tulum ise " ... kimi alıntıların yazı ile de yansıtılmış halklılaşan söyleyişleri " görüşüne dayanarak kelimeleri *karîm* ve *ğarîm* yerine Muharrem Ergin gibi Türkçeleşmiş sayıp *karım* ve *ğarım* olarak aktarmak gerektiğini söylüyor.

Bana göre burada M. Ergin'in dediği gibi Türkçeleşmek yoktur. Eğer Türkçeleşmek olsa idi bütün örneklerde görülürdü ve ikili şekiller bulunmazdı. Metinde ikili şekillerin bulunması Türkçeleşmekten ziyade ğ - > k- değişmesinin söz konusu olduğunu gösterir. Dolayısıyla kelimelerdeki imlâda da gösterilen uzun ı (î) sesi gösterilmelidir.

2/13 **yeteri ~ yetri ~ yetiri** → **sirri** :

Orhan Şâik Gökay (1938)	oğul atanıñ yeteridür ,
Həmid Araslı (1939)	oğul atanın yetridir ,
Muharrem Ergin (1958)	oğul atanıñ yetiridür ,
Həmid Araslı (1962, 1978)	oğul atanın yetiridir ,
Orhan Şâik Gökay (1973)	oğul atanıñ sırrıdır ,
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	oğul atanıñ yetiridir ,

A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	oğul ata:nıñ yeteridir ,
Şamil Cemşidov (1995, 1999)	oğul atanın yetiridir ,
Annagurban Aşırov (1997)	oğul atanıñ yeteridir ,
Sarnət Əlizade (1999)	oğul atanıñ yetiridir ,
H. A. Schmiede (2000)	oğul atanın yeteridir ,
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	oğul atanıñ sırrı-dur ,

Bu listede de görüldüğü gibi ilk iki nâşir kelimeyi Dresden nüshasındaki imlâsına göre *yeteri* O. Ş. Gökyay (1938) ve *yetri* H. Araslı (.1939) okumuşlardır. Daha sonra Vatikan nüshası bulunmuş ve Dresden’de **يَتْرِي** şeklinde teşhis edilen kelimenin **سِرِّي** şeklinde olması gerektiği E. Rossi’nin yayımına dayanılarak Alessio Bombaci tarafından düzeltilmiştir.⁵⁷ Fakat bu düzeltme nâşirlerin gözünden kaçmıştır.

Vatikan nüshasındaki *sırrı* şekline rağmen Ergin kelimeyi *yetiri* okumuş, bunun üzerine H. Araslı da ilk okuyuşu olan *yetri*’yi terkederek 1962 ve 1978 neşirlerinde Ergin’in *yetiri* okuyuşunu kabullenmiş, H. Araslı’yı ise F. Zeynalov-S. Əlizade (1988), Şamil Cemşidov (1995 ve 1999), S. Əlizade (1999) takip etmiştir.

Nâşirlerden O. Ş. Gökyay, 1938’deki *yeteri* şeklindeki ilk okuyuşundan vaz geçerek Vatikan nüshasındaki şekli esas alıp okuyuşunu 1973 neşrinde *sırrı* şeklinde düzelttiği halde, A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995), A. Aşırov (1997) ve H.A. Schmiede (2000) neşirlerinde O. Ş. Gökyay (1938)’ın okuyuşu olan *yeteri* şeklini kabullenmişlerdir.

T. Tekin 24-29 Eylül 1979’da İstanbul’da toplanan III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi’nde sunduğu “Kitâb-ı Dede Korkut’ta bazı düzeltmeler” adlı bildirisinde Ergin’in *yetiridir* okuyuşu yerine Gökyay’ın *sırrıdur* okuyuşunun tercih edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

⁵⁷ Alessio Bombaci, “Ettore Rossi, *Il "Kitâb-i Dede Qorqut" Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. turco 102, Città del Vaticano, Bibliotheca Apostolica Vaticana, 1952, in-8°, 364 pp. (= Studi e Testi, 159)”, *Annali dell’Istituto Universitario Orientale di Napoli, Nuova Serie, V, Napoli 1953, s. 253-261.**

"3. Ergin 1 : *Oğul atanun yetürüdür* = Gökyay 1 : *Oğul atanun sırrıdur*

D 3'te *yeteridür* şeklinde okunabilecek olan kelimeyi Ergin *yetürüdür* okuyor; ne var ki Ergin bu kelimeyi sözlüğe almamıştır. Türkçede *yetür* diye bir söz olduğunu sanmıyoruz. Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunu haklı olarak eleştirmiş ve V 3'deki *sırrıdur*'un doğru olacağını ileri sürmüştür. Arap yazısında iki kelimenin yazılışları birbirine çok yakındır. D 3'deki *yeteri-dür*'ün bir müstensih yanlışlığı olduğu açıktır."

T. Tekin yukarıda verdiğim görüşünü, başlığını değiştirerek 1982'de İngilizce,⁵⁸ 1986'da da Türkçe⁵⁹ olarak yayımlamıştır.

T. Tekin 27 Eylül 1979 Perşembe günü bildirisini sunduktan sonra, görüşleri her iki nâşir Orhan Şâik Gökyay ve Muharrem Ergin tarafından anında eleştirilmişti. Orhan Şaik Gökyay "Doğru şekil elbette *sırrı-dur*" diyerek ibarenin bir Arap atasözünün tercümesi olduğunu vurgulamış ve Arap atasözünü *el-veledü sırrı ümmihi* şeklinde zikretmişti. O. Ş. Gökyay'ın Tekin'e bu cevabını gayet dikkatli bir şekilde tuttuğum notlarımdan nakletmekteyim. Tekin'in yukarıda verdiğim değerlendirmesini de değerlendirmek istiyorum:

1. Tekin'in "Ergin bu kelimeyi sözlüğe almamıştır" hükmü iki bakımdan düzeltilmeye muhtaçtır. Çünkü Ergin'in hazırladığı "Sözlük" yoktur "İndeks" vardır. Hükmün doğrusu "Ergin bu kelimeyi indekse almamıştır" olmalıydı.

2. Ancak bu şekildeki bir hüküm de doğru değildir. Çünkü bu kelime Ergin'in indeksinde vardır. Arzu eden Ergin-1963, s. 327'deki *yet-* "yetişmek, erişmek, ulaşmak, vasıl olmak; yetmek, kâfi gelmek; olgunlaşmak, büyümek" şeklinde anlam verilen maddeye bakar ve kelimenin *y.-üridür* ("yetişen, büyüyen, yetiştirdiği, büyüttüğü") 3-13" şeklinde açıklandığını görür.

3. Yine Tekin'in "Gökyay, Ergin'in bu okuyuşunu haklı olarak eleştirmiş ve V 3'deki *sırrıdur*'un doğru olacağını ileri sürmüştür" cümlesi de düzeltilmeye muhtaçtır. Gökyay'ın *yetürüdür* kelimesinin okunuşunu eleştirdiği falan yoktur. *Sırrıdur* okunuşunun doğru olacağını falan da ileri sürmemiştir. O. Ş. Gökyay sadece 1938 yayının-

⁵⁸ Talât Tekin, "Some Corrections in *Kitâb-i Dede Qorqut*", *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576;

⁵⁹ Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

daki ilk okuyuşu olan *yeteridür* şeklini 1973 yayınında Vatikan nüshasında geçen *sırrıdur* şekli ile değiştirmiştir o kadar.

O. Ş. Gökyay'ın Vatikan nüshasındaki ikinci şekli tercih ederek Dresden nüshasına dayalı ilk okuyuşunu düzeltmesi başka, okuyuş eleştirerek teklif ileri sürmek başka şeylerdir. Nâşirleri karşı karşıya getirmek, veya onların önceki çalışmalarını küçültmek ayrı, önceki okuyuşları filoloji süzgecinden geçirerek yeni görüşler, yeni okuyuşlar ileri sürmek ayrı şeylerdir. Bana göre Tekin'in bir çok yazısında kullandığı bu üslubu kendisine bugüne kadar bir şey kazan-dırmadığı gibi bundan sonra da bir şey kazandırmayacaktır.

اَوْغُولُ اَتَانُكْ سِرِيدُر cümlesi Vatikan nüshasının yapılan üç transkripsiyonunda şöyle okunmuştur:

Annagurban Aşırov (1997)	oğul atanuñ sırrıdur,
M. S. Kaçalın (1998-2000)	oğul atanuñ sırrıdur ²⁴ ,
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	oğul atanıñ sırrıdur,

İkinci kelimedeki ilgi hali eki *-nuñ* Vatikan nüshasında gayet açık bir şekilde yuvarlak ünlü ile geçtiği halde S. Tezcan-H. Boeschoten'in kelimeyi, harekeye rağmen, *-nuñ* şeklinde düz ünlü ile okumalarının sebebi açıklanmamıştır.

M. S. Kaçalın 24 numaralı açıklama notunda şu bilgileri verir:

“24 *al-valadu sirru abî-hi*. [= Oğul babasının sırrıdır.] Sehavî ve Zerkeşî, aslı olmadığını söylemişlerdir. el-Kâfî: *Usûl-i Hadîs ve Mevzûât-i Aliyyü'l-Karî Tercemesi*: 126. s.”.

Tezcan ise bu konuda aşağıdaki açıklamayı yapar ve *Hurşid-nâme*'de atasözünün içerisinde geçtiği 6856. beyti, yeni örnek olarak, verir.

“**Drs. 3b.12-13.** (ME D 3/12-13) (=) Vat. 59a.5 Oğul (13) atanuñ sırrı-dur, iki gözünüñ biri-dür; Vat. 59a.5-6 Oğul atanıñ sırrıdur, iki gözünün biridir.

Ergin, *oğul atanuñ yetiridür* okumuştur. Gökyay *sırrıdur* olarak düzeltilmiştir. Tekin, TDAYB 1982-83, s. 143'e de bkz. Bu atasözü *Hurşidnâme*'de de kullanılmıştır:

6856 Oğul ya'ni atanuñ sırrıdur bil / Atan kılduğı fi'li sen dañu kıl”.⁶⁰

⁶⁰ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 44.

D nüshasında *yeteri* ~ *yetri* ~ *yetüri* şekillerinde okunan kelimenin imlâsında altta *ye* harfinin noktaları olarak görülen iki hoktanın haddizatında bu kelimede üç dişle yazılan *sin* harfinin altına konularak harfi *s* okutan üç nokta yerine yazıldığı anlaşıyor. Dresden nüshasında kelime noktalamaları epeyi karışıktır.

Be (ب) harfinin tek noktası yerine *ye* (ع) harfinin iki noktasının konulması ile *bég* (223/12) kelimesi *yég* şeklini alır.

Be (ب) harfinin tek noktası yerine *nûn* (ن) harfinin tek noktasının konulması ile *ķam bora bég* (65/11) kelimesi *ķam bora-nuñ*, *bay bora bég* (66/8) kelimesi *bay bora-nuñ* halini alır.

Nûn (ن) harfinin tek noktası yerine *te* (ت) harfinin iki noktasının konulması ile *-nuñ* ilgi hali eki (15/13) eki *tik* halini alır.

Pe (پ) harfinin üç noktası yerine *te* (ت) harfinin iki noktası konulunca *ap alaca* (47/13) kelimesi *at alaca* halini alır.

Pe (پ) harfinin üç noktası yerine *be* (ب) harfinin tek noktası konulunca *altun aķķa pûl ģazîneni kâfir almış* (47/2); *altun ģümüř pûl gerekse aña ģarclıķ olsun* (162/13-163/1); *aģır ģazînem pûl aķķam* (56/10-11); *aģır ģazînesini pûl aķķasını yaģmaladılar* (37/7-8); *aģır ģazîne pûl leşker alayın* (24/6); *aģır leşker pûl ģazîne alayın* (137/12) cümlelerinde para birimi olan *pûl* kelimesini *bol* "çok" okumak tehlikesi ortaya çıkar.

Ye (ع) harfinin iki noktası yerine *pe* (پ) harfinin üç noktası konulunca *yârelü* ~ *yaralı* (239/7-9) kelimesi *pârelü* ~ *paralı*; *yârelenüp* ~ *yaralanup* (24/7; 137/12-13) kelimesi *pârelenüp* ~ *paralanup* halini alır.

Tekrar *yeteri* ~ *yetri* ~ *yetüri* şekillerinde okunan kelimeye dönelim:

re (ر) harfinin üzerinde iki nokta okunan işaretin kötü yazılan *şedde* işareti olduğu kabul edildiğinde *yeteri* ~ *yetri* ~ *yetüri* şekillerinde okunan kelimeyi *sırrıdur* şeklinde okuma mümkün olacaktır.

Sırrıdur kelimesinin *sirridür* şeklinde ince okunması konusuna gelince:

Kelime bugün Türkiye Türkçesi'nde *sır* ve ünlü ile başlayan ek aldığı da *sırr* şeklinde kalın sıralı olarak kullanılmaktadır.

Latin harfleriyle yazılı ilk metin olan *Codex Cumanicus*'ta *Ave sırrın barça bilgen kim Teyriniñ sende bolgan işlerini ayta bildiñ, apostollerge bildirdiñ*⁶¹ cümlesinde *sır* [syr] şeklinde,⁶² yine Jakab Nagy'nin Latin harfli transkripsiyon metninde *szir* ve *ßir* şeklinde geçiyor.⁶³

Latin harfli metinlerde *ı* sesinin de bazan *i* sesi ile gösterildiğini hatırladığımızda kelimenin *sır* şeklinde kalın sıralı mı yoksa *sir* şeklinde ince sıralı mı olduğunu anlamak zorlaşır. Bu yüzden *Codex Cumanicus*'taki örnek G. Kuun, K. Grønbech ve V. Drimba tarafından, Jakab Nagy'deki örnek de G. Hazai tarafından, hep kalın sıralı

olarak, *sır* şeklinde teşhis edilmiştir.

Ancak Arap harfli bir metinde kelimenin aldığı eke göre ince veya kalın sıralı olduğunu tespit etmek mümkündür. Mertol Tulum Sinan Paşa'nın *Tazarru'-nâme*'sinde *sirlik* örneğini tespit ile kelimenin ince sıralı olarak okunması gerektiğini ortaya koymuştur.

Mertol Tulum'un bu cümle ile ilgili görüşleri şöyledir:

"Drs. 3b.12-13 Oğul (13) atanuñ sırrı-dur, iki gözünüñ biri-dür.

Bu sözün ilk cümlesinde Ergin'in *yetiridür* okuduğu kelimeyi Gökyay'ın *sırrıdur* olarak düzeltmesi yerindedir; ancak bizce bu kelime ince sıradan bir kelime olarak *sirridür* biçiminde okunmalı ve aktarılmalıdır. Yabancı dillerden alınan kelimelerin Türkçe'de söyleniş biçimleri ve halkılaşma süreçleri üzerine yaptığımız araştırma için taradığımız metinlerden birinde bu kelimenin ünlüsünü belirleyen şu örneği bulduk: Sinan Paşa, *Tazarru'nâme* 253 *sirlik* (<*sir*-lik). Meninski de *On.*'da bir çok maddede (bkz. 79 *arcanum*, 79 *arcanè*, 285 *cor*, 574 *fidus*, 853 *intimus* vb.) kelimenin 17. yüz yıldaki söylenişini *sir* olarak vermiştir.

⁶¹ Vladimir Drimba, *Syntaxe Comane*, Bucuresti-Leiden, 1973, s. 273. no 61.

⁶² Comes Géza Kuun, *Codex Cumanicus Bibliothecæ Ad Templum Divi Marci Venetiarum*, Budapestini, 1880, s. 201; Vladimir Drimba, *Codex Comanicus*, Édition diplomatique avec Fac-similés, Bucarest, 2000, s. 135; K. Grønbech, *Komanisches Wörterbuch*, türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus, København, 1942, s. 229. "syr (a.) [sir] Geheimnis 'misterium' 142.9."

⁶³ G. Hazai, *Das osmanisch-türkische im XVII. Jahrhundert*, Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány, Budapest, 1973, s. 309.

Şunu da ekleyelim: Tezcan'ın atasözü dediği bu söz Arapça'dan tercüme yoluyla bize girmiştir. Arapçası "el-veledü sirru ebîhi"dir ve «Oğul babasının özüdür, yani: oğul baba soyunun temiz ve üstün niteliklerini taşıır» anlamındadır.⁶⁴

2/13 devletlü oğul kıpsa, ocağınıñ közi-dür

a) Dresden nüshasında bu şekilde geçen metnin bir satırının eksik istinsah edildiği Vatikan nüshasında 2/5-6'daki

Devletlü oğlı kıpsa, terkeşinde tiridür

Devlet-süz oğlı kıpsa, ocağınıñ köridür

söyleyişinden anlaşılmaktadır. Buna göre Dresden nüshasındaki paralel söyleyişler ihtiva eden metnin Vatikan nüshasına göre

Devletlü oğul < kıpsa, terkeşinde tiridür

Devlet-süz oğul > kıpsa, ocağınıñ köri-dür

şeklinde tamamlanması gerekmektedir.

b) Vatikan nüshasında تَرَكْشَنَدَه تَرِيدُر terkeşinde tiridür şeklinde geçen ibareyi de تِيرَكْشَنَدَه تَرِيدُر tırkeşinde tīridür şeklinde düşünmek gerekiyor. Çünkü "ok" kelimesinin -i- harekesi ile *tir* (< tīr), "okluk" kelimesinin ise -e- harekesi ile *terkeş* (tīrkeş) şeklinde olması uygun değildir.

c) Dresden müstensihî metni közi şeklinde istinsah etmiş. Müstensihîn *ocak* kelimesinden sonra gelen kelimeyi *köz* "tamamen yanıp kızıl hâle gelen kömür veya odun" şeklinde kabullendiği ve anlamını da *ocağınıñ közi* şeklinde anladığı görülüyor. Buradaki *ocak* kelimesinin metaforik olarak "ev, hâne" anlamında kullanıldığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Ancak tamamlanan ilk satırın kafiyesine göre kelimenin *közi* yerine *tiri* kelimesine kafiye olarak *köri ~ göri* şeklinde düzeltilmesi gerekir.

ç) T. Tekin Vatikan nüshasındaki paralel metni

⁶⁴ Mertol Tulum, ""Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 527.

Devletlü oğlu kopsa, terkeşinde tiridür (t'nin noktaları yok)

Devlet-süz oğlu kopsa, ocağınıñ görüdür okumuş ve

"Ayrıca, son cümledeki söz Farsça "mezar" anlamındaki *gor* kelimesi olmalıdır. Bu söz Türkmencede gör şeklindedir"

açıklamasını yapmıştır.⁶⁵

Türkiye Türkçesi'nde *önünde sonunda*⁶⁶ ibaresinin ö- > e-değişmesi ile *eninde sonunda* şeklinde söylenmesi gibi, Doğu Türkçesi'ndeki *ölinüñ gürü* söz öbeği de Türkiye Türkçesi'nde *elinin köri*⁶⁷ şeklini almıştır.

T. Tekin *ocağınıñ görüdür* okuduğu metni "ocağının mezarıdır" yani "evinin sonudur, ocağının sonudur, soyunun sonudur" diye anlıyor.

közi > köri ~ göri konusunu inceleyen S. Tezcan *Derleme Sözlüğü*'ndeki *gör* (III) 'ocakta yakılan büyük kütüklerin yanmasını kolaylaştırmak için altına konulan destek, büyük ocaklarda kullanılan bir çeşit sacayağı' anlamını kabullenerek Vatikan yazmasındaki *gör ~ kör* sözünün Farsça *kūra* "ocak" (demirhane, demir kızdırılan ve dövülen yer anlamına da gelir) ile ilgili olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁸

Mertol Tulum ise S. Tezcan'ın bu görüşünü eleştirerek *kör* "evlerde içinde ateş yakılan yer, fırın, tandır" anlamında ise Arapça *kūr* "çamurdan yapılmış demirci ocağı" olması gerektiğini söyler.⁶⁹

Mertol Tulum yeni bir görüş olarak *kör* kelimesini Farsça *kūr* kelimesinden getirerek *kör duman, kör kuyu, kör biliş, kör çıban, kör dere, kör dennek, kör bağırsak, kör düğüm, kör kandil, kör kaya, kör ocak* örneklerini verir. Ancak buradaki *kör* kelimesi daima bir ismin önünde yer alarak ismi tavsif ettiği için *ocağ+ı-nuñ kör+i* öbeğindeki *kör* ile nasıl birleştirilebilir?

⁶⁵ Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1982-1983, Ankara, 1986, s. 143.

⁶⁶ *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1988, s. 710a.

⁶⁷ *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1988, s. 693a.

⁶⁸ S. Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 44-46.

⁶⁹ Mertol Tulum, "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 517-538.

Yine Mertol Tulum *kör* kelimesi ile ilgili olarak *körlük, körlüğüne, kör dikmek, körelmek, körelemek, köreltmek, körezimek, körez yanmak* şekillerini de verir ve verdiği bütün örneklerle dayanarak metni "Oğul hayırlı çıkarsa, babasının sadağındaki ok gibidir.

(Oğul) hayırsız çıkarsa, soyu için de hayırsızdır, güvenilmez, yaramaz aileyi çöküntüye uğratar" şeklinde anlamlandırır.

Bence metni daha da sağlıklı bir şekilde anlamlandırmak için gramer uyumsuzluğu taşıyan paralel şekilleri tamir etmek gerekiyor.

Tırkeşinde tîridür ibaresinin paraleli *ocağında köridür* şeklinde olmalı idi. Veya *ocağının köridür* ibaresinin paraleli *tırkeşinin tîridür* şeklinde olmalı idi. Yani paralel söyleyişler ya

Devletlü oğul kopsa, tırkeşinde tîri-dür

Devlet-süz oğul kopsa, ocağında köri-dür veya

Devletlü oğul kopsa, tırkeşiniñ tîri-dür

Devlet-süz oğul kopsa, ocağınun köri-dür

şeklinde okunmalı ve buna göre de aktarılmalıdır.

Sonuç olarak metnin paralel söyleyişlerini şöyle düşünebiliriz.

Oğul atanun sirri-dür (8)

İki gözünüñ biri-dür (8)

Devletlü oğul kopsa, tırkeşiniñ tîri-dür (14)

Devlet-süz oğul kopsa, ocağınun köri-dür (14)

Oğul dağı n'eylesün! baba ölüp māl kalmasa, (15)

Baba mālından ne fāyda başda devlet olmasa, (15)

Devletsüz <oğul> şerrinden Allāh saklasun ! Hanum! sizi.

3/5 yine bilmez → bine bilmez

Soylamanın ilk satırında (*ata*) *bine bilmez* olması gereken fiilde *be* harfinin tek noktası yerine müstensih tarafından *ye* harfinin iki noktası konulmuştur. Metinde sehven yazılan *yine* kelimesi *bine* şeklinde düzeltilmiştir.

şarp yörürken kâz{ı}lık ata nâmerd yigit bine bilmez (8 + 8)
binince binmese, yeg (7)

3/6 <çala bilmez>; çal<ma>sa :

Yukarıdaki satırlara paralel olarak gelmesi gereken satırlar metinde *çalup keser üz kılıcı muhannetler çalınca çalsa yeg* şeklinde gelmektedir. Bu kısmın da vezin ve paralel söyleyiş gereği *muhannetler <çala bilmez>* ve *çalınca çal<ma>sa, yeg* şeklinde tamir edilerek tamamlanması gerektiği görülür.

çalup keser üz kılıcı muhannetler <çala bilmez> (8 + 8)
çalınca çal<ma>sa, yeg (7)

3/7-8 bitmese → <bitince> bitmese :

At yemeyen acı otlar bitmese yeg adam içmez acı şular şızınca şızmasa yeg şeklinde olan metin paralel cümleler halinde düşünüldüğünde, ilk cümlelerin vezin ve paralel söyleyiş gereği <bitince> bitmese, yeg şeklinde tamir edilerek tamamlanması gerektiği görülür.

At yemeyen acı otlar <bitince> bitmese yeg (8 + 7)
adam içmez acı şular şızınca şızmasa, yeg (8 + 7)

3/8 içmez ≠ içmeyen :

Yukarıdaki iki cümlede paralelizm söz konusu olduğunda *at yemeyen* örneğinin paralel şekli olarak *adam içmeyen* şeklinin gelmesi beklenirdi. Ancak o zaman hece sayısı bozulmaktadır. Metinde paralel söyleyiş değil hece sayısı olan (4) esas alındığı için *at yemeyen / adam içmez* 4 heceli şekiller tercih edilmiştir. Buna rağmen, F. Zeynalov-S. Əlizadə-1988 ve S. Əlizadə-1999 *at yemiyən / adam içməyən*, Ş. Cəmşidov (1999) *at yeməyən / adam içməyən* okuyuşları ile metindeki *içmez* kelimesini *içmeyen* şeklinde gereksiz yere tamir etmişlerdir.

Adam içmez söyleyişini Türkiye Türkçesi'ndeki *kuş uçmaz kervan geçmez* şekilleri ile krş.

3/9 hōyrād ~ hōryad < Yun. hōryat

Gustav Meyer tarafından aslı Yunanca χωριάτης "Bauer", von

χοριον⁷⁰ [*horiatis* "Köylü" *horion*'dan] şeklinde verilen, A. Caferoğlu tarafından χοργιατ > hoyrat;⁷¹ S. Tezcan tarafından da χοριάτης *horiates* şeklinde gösterilen kelime, Dede Korkut metninde kelimenin metatezli şekli olan *hoyrat*'tan gelişen *hoyrad* şeklinde geçer.

Tezcan'daki "göçüşme ile ortaya çıkmış *horyad* biçimi de vardır" ifadesini "göçüşme ile ortaya çıkmış *hoyrad* biçimi de vardır" diye düzeltmek gerekiyor. Çünkü kelimenin aslî şekli hem Caferoğlu'nun hem de Tezcan'ın verdiği gibi *hoyrat* olmalıdır.⁷²

Dede Korkut metninde "hayırsız, kötü" anlamında kullanılan *hoyrad* kelimesi için Ergin⁷³ "hoyrat, kaba, huysuz, terbiyesiz, hayırsız, kötü huylu, kötü"; Gökyay⁷⁴ "köylü, biçimsiz; sokulgan olmıyan, vahşi; muamele bilmez, terbiyesiz, kaba, nezaketsiz, köylü, hödük, yontulmamış; kötü huylu ve sevimsiz kimse; bilgisiz; öfkeli huysuz", Tulum⁷⁵ ise Meninski'de geçen bütün karşılıkları vermiştir. Ancak hiçbir *hoyrad* kelimesi Dede Korkut metninde şu anlamda geçiyor dememiştir. Dil çalışmalarında öncelik bir kelimenin geçtiği cümledeki anlamı mıdır? Yoksa çeşitli lugatlerde geçen karşılıkları mıdır?

3/9 adını → adın{ı} :

Ata adını yöritmeyen hoyrād oğul ata bēlinden ēnince ēnmese, yeg; ana rahmine düşince toğmasa, yeg şeklinde olan metin vezin ve paralel söyleyiş göz önüne alındığında *adını* yazılan kelimenin hece gereği *adın* şeklinde kısaltılarak okunması gerekir. Bu düzeltilmiş

⁷⁰ Gustav Meyer, "Türkische Studien, Die griechischen und romantischen Bestandteile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen, s. 38; Andreas Tietze, *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch*, İstanbul, 1999, s. 295, § 303.

⁷¹ A. Caferoğlu, "Anadolu ağızlarında metathèse gelişmesi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1955, s. 1.

⁷² Suat Y. Baydur, "Dilimiz ve Yunan-Latin asıllı kelimeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten* 1953, s. 100. "horyat < Yun. khōriatēs".

⁷³ Ergin-1963, s. 140.

⁷⁴ Gökyay, 1963, s. 223b.

⁷⁵ Tulum, 2003, s. 532-533.

şekil *ata adın yörیدende devletlü oğul yeg* ibaresinde de *adın* şeklin-
de geçmektedir.

ata adın{ı} yörіtmeyen hoşrād oğul (4 + 4 + 4)

ata belinden enince enmese, yeg; (4 + 4 + 4)

ana rahmine düşünce toğmasa, yeg (4 + 4 + 4)

ata adın yörیدende devletlü oğul yeg (4 + 4 + 6)

Ancak dörtlüğün son satırında vezin gereği iki hece fazla görün-
mektedir.

3/12 üç otuz on : yüz (100);

3/12-13 on otuz on → üç otuz on

Metin Dresden 4/11-13'te

yalan söz bu dünyede olunca olmasa yeg (7 + 7)

Gerçekleriñ üç otuz on yaşını doldursa, yeg (8 + 7)

şeklinde geçmektedir. İlk satır 7 + 7'li hece sayısı ile, ikinci satır ise 8 + 7'li hece sayısı ile dir. *Yalan* ile *gerçek* arasındaki tezata dayanarak ilk satır *yalan söz<ler>* şeklinde tamir edilirse, hece sayısı her iki satırda da 8 + 7 şeklinde eşitlenir. O zaman *gerçekler* kelimesini de *gerçek söz<ler>* şeklinin düşüme uğramış, eksiltili (*elliptisch*) örneği sayabiliriz.

Üç otuz on ibaresi ise üç kere *otuz* = 90 + on = 100 (yüz) rakamını vermektedir. Ancak bu cümleden sonra gelen

On otuz on yaşunda tolsun / Hak size yaman getürmesün cümlelerindeki *on otuz on* ibaresi sehven *üç otuz on* ibaresi yerine, *yaşunda* kelimesi de *yaşınıuz*⁷⁶ yerine, yanlış yazılmış olmalıdır.

Üç otuz on sayı sözü *Seyyid Nesîmî Divanı*'nda da geçer.

bu kamer devründe hergiz görmesün şāhum zevāl

*üç otuz on yaşı olsun on iki yaşındadır*⁷⁷

⁷⁶ Anlam açısından metnin bu şekildeki tamiri S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından yapılmıştır. Bk. *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul, 2001, s. 31 ve 287.

⁷⁷ Cahangir Gehrāmanov, *İmadeddin Nāsîmî, eserleri*, birinci cild, Bakı, 1973, s. 192-193, 81. gazel; Hüseyin Ayan, *Nesîmî. Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*, I, Ankara, 2002, s. 328, 119. gazel.

"Şâhım, bu Kamer Devri'nde (Peygamber efendimizin çağında) aslâ zevâl görmesin. (Daha) on iki yaşındadır. Yaşı üç otuz on (= yüz) olsun".

Buna göre Dede Korkut metnini

Yalan söz<ler> bu dünyede olunca olmasa yeg.

Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını toldursa yeg.

Üç otuz on yaşuñ<uz> tolsun.

Hak size yaman getürmesün. şeklinde temir ederek

"Bu dünyada yalan sözlerin olmaması olmasından iyidir.

(Şâhım/Beyim sizin) yüz yaşını(zı) (= ömrünüzü) gerçek sözleriniz doldursa iyidir.

(Şâhım/Beyim) yüz yaşınız dolsun (= ömrünüz uzun olsun)

Hak Taâlâ size kötü(lük) getirmesin" şeklinde anlayabiliriz.

"Uzun ömür" için *yüz yıl* ve "sonsuzluk, ebedilik" için *biñ yıl* birimlerinin Eski Türkçedeki kullanılışları şöyledir:

(E-36 (Tuba II)'nin ilk satırındaki *yüz yaşayın* ibaresi için bk.

78

"Sonsuzluk, ebedilik" için *biñ yıl* ise *Insadi-Sûtra*'nın 1116.-1120 satırlarında *minġ küz* "bin sonbahar" karşılığında Hintçesiyle birlikte Hend. olarak *saḥasıra s(a)mı minġ küz* şeklinde geçer.

san-sız sa(k)ınç-sız k(a)lp-l(a)r-ta

sansar-ta biz-ni üçün sârilü

saḥ-a-sıra pr(a)bası atl(ı)ğ burk(a)n-ka tuş bolup

saḥasıras(a)mı minġ küz-üg bulduñguz.

(Siz) sayısız çağlarda,

Saḥsâra'da, bizim yüzümüzden kalarak,

Bin-Işık adlı Buda'ya rastlayıp,

bin güz (Hend.) (= sonsuzluğu) buldunuz]" 79

⁷⁸ Louis Bazin, *Les Systemes Chronologiques Dans Le Monde Turc Ancien*, Budapest, 1991, s. 104. *yüz yaşayın* "ah, si j'avais vécu cent ans"; D. D. Vasilyev, *Korpus Tyurkskiġ Runičeskiġ Pamyatnikov Basseyna Yeniseya*, Leningrad, 1983, s. 28.

⁷⁹ Krş. Semih Tezcan, *Das uigurische Insadi-Sûtra*, Berliner Turfantexte III,

4/2 **gıtdükde ~ gétçükde ~ gıtdıkde ~ getdikdə ~ gıttıkde; gündögən → gündeğen** : “güneşin değdiği”.

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

- O. Ş. Gökyay (1938) **Gıttıkde** yerüñ otlakların geyik bilür,
 Muharrem Ergin (1958) **Gıtdükde** yirüñ otlakların geyik bilür.
 Həmid Araslı (1962, 1978) **Getdikdə** yerin otlakların keyik bilir,
 Orhan Şaik Gökyay (1973) **Gıtdükde** yerüñ otlakların geyük bilür,
 F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) **Getdikdə** yerin otlakların keyik bilür.
 Annanurov-Guzuçuyev (1995) **Gıtdıkde**, yerin otlakların keyik bilür.
 Şamil Cəmşidov (1995, 1999) **Gündögən** yerin otlakların geyik bilir.
 Annagurban Aşirov (1997) **Gıtdıkde** yerin otlakların keyik bilür,
 Şamil Cəmşidov (1999) **Gündögən** yerin otlakların keyik bilir.
 Samət Əlizade (1999) **Getdikdə** yerin otlakların keyik bilür.
 H. A. Schmiede (2000) **Gıttıkde** yerin otlakların geyik bilir.
 Tezcan-Boeschoten (2001) **Gétçükde** yerüñ otlakların geyik bilür.

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (1973) *gıtdükde*, S. Tezcan-H. Boeschoten *gétçükde*, A. Annanurov-T. Guzuçuyev *gıtdıkde*, H. Araslı, F. Zeynalov-S. Əlizade, S. Əlizade *getdikdə*, O. Ş. Gökyay (1938), H. A. Schmiede *gıttıkde* okumuşlardır. En aykırı okuyuş Şamil Cəmşidov'un *gündögən* okuyuşudur.

Ben burada büyük bir istinsah yanlışının yapıldığı kanaatindeyim. Bana göre burada *gündeğen* ibaresi olmalıdır. Ancak müstensih *vâv* harfini yazmamış ve *nûn* harfinin tek noktası yerine de sehven *te* harfinin iki noktasını koymuştur. (Bu şekildeki noktalamanın *öte < evine* gibi başka örneklerini de biliyoruz.) İbarenin sonunda *de* okunan şekil ise sonda kötü yazılan *nûn* harfi olmalıdır.

Berlin, 1974, s. 76. S. Tezcan metnin son iki satırını *sanğ-a şırabapaşı atlg burk(a)n-ka tuş bolup / sahasırasmi miñg köz-üg buldunğuz* okuyor ve “... seid Ihr dem *Siṃha Śrī-Vipaśyī* (?) genannten Buddha begegnet, und tausend Augen (?) habt Ihr gefunden [Siz *Siṃha Śrī-Vipaśyī* (?) denen Buddha'ya rastladınız ve bin göz (?) buldunuz]” şeklinde anlamlandırıyor. Bu konuda son olarak bk. Osman Fikri Sertkaya, “Eski Uygurcadaki ‘Bin yıllık tümen künlük’ ibaresi üzerine”, İzzet *Gündəğ Kayaoğlu* Hatıra Kitabı, Makaleler, İstanbul-2005, s. 392-396.

Benzer söyleyiş şekli bir soylamada geçen *گون دکنده gün degende* şeklinde görülür. Ancak burada müstensih gün kelimesinde vâv harfini yazmıştır.

4/3 *gügez ~ gögez ~ gögöz ~ gökəz ~ gənəz ~ geñez ~ geñəz ~ keñez ~ giñəz ~ geniz; kelez → gögez :*

Kelime nâsirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

O. Ş. Gökyay (1938)	Gügez	yerler	çimenlerin	kulan	bilür,
Muharrem Ergin (1958)	Gögez	yirler	çemenlerin	kulan	bilür.
Hamid Araslı (1962, 1978)	Gənəz	yerlər	çəmənlərin	gulan	bilir,
Orhan Şâik Gökyay (1973)	Geñez	yerler	çemenlerin	kulan	bilür,
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	Keñez	yerlər	çəmənlərin	gulan	bilür.
Annanurov-Guzuçuyev (1995)	Giñez	yerler	çemenlerin	gulan	bilür.
Şamil Cemşidov (1995)	Gögöz	yerlər	çəmənlərin	kulan	bilir.
Annagurban Aşırov (1997)	Gökez	yerler	çemenlerin	gulan	bilür,
Şamil Cemşidov (1999)	Gökəz	yerlər	çəmənlərin	kulan	bilir.
Samət Əlizade (1999)	Geñəz	yerlər	çəmənlərin	kulan	bilür.
H. A. Schmiede (2000)	Geniz	yerler	çimenlerin	kulan	bilir;
Tezcan-Boeschoten (2001)	Kelez	yərler	çemenlerin	kulan	bilir.

O. Ş. Gökyay (1938) *gügez*; M. Ergin (1958) *gögez*; Ş. Cemşidov (1995) *gögöz*; A. Aşırov (1997), Ş. Cemşidov (1999) *gökəz*; H. Araslı (1962, 1978), *gənəz*; O. Ş. Gökyay (1973) *geñez*; S. Əlizade (1999) *geñez*; F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) *keñez*; A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1997) *giñez*; H. A. Schmiede (2000) *geniz*. En aykırı okuyuş S. Tezcan-H. Boeschoten'in *kelez* (?) okuyuşudur.

Anlamlandırma teklifleri ise sırasıyla şöyledir:

O. Ş. Gökyay (1938) *gügez* okuduğu kelimeyi eserinin "Lûgatçe"sine almamıştır. *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları* (1939) ile *Dede Korkut Hikâyeleri* (1976) adlı eserlerinde ise Dede Korkut'un "Giriş" bölümünü almadığı için, bu kelimeyi nasıl anlamlandırdığı meçhuldür.

Yine O. Ş. Gökyay 1973 yayımında bu sefer *genez* okuduğu

bu kelime için “Söz dizisi”ndeki *genez* maddesinde baktığı sözlüklerde bulduğu “kolay, rahat, müsamahalı; nefis ve tuhfe; ağır kumaşlardan bir türlü kumaş, mergup, makbul, hediyeye lâıyk, beğenilmiş ve armağana değer, kolay, uygun, yavaş, mülâyim, hafif; kıymetli, değerli, makbul, hediye olarak verilebilen şey” karşılıklarını vermekle yetinmiştir.

M. Ergin (1958) *gögez* okuyuşunu “İndeks”te “yeşermiş, yeşillenmiş” şeklinde anlamlandırmıştır.

Şamil Cemşidov (1995) da metinde *gögəz* okuduğu kelimeyi “Lügət”teki *gökəz* maddesinde “yaşillık” şeklinde vermiştir.

H. A. Schmiede *geniz* okuduğu kelimeyi “Sözlük”te “kolay” şeklinde anlamlandırmıştır.

T. Tekin 24-29 Eylül 1979’da İstanbul’da toplanan III. Milletler Arası Türkoloji Kongresi’nde 27 Eylül 1979 Perşembe günü sunduğu “Kitâb-ı Dede Korkut’ta bazı düzeltmeler” adlı bildirisinde Ergin’in *gögez* ve Gökyay’ın *geñez* okuyuşu yerine *geñez* “yakın” şeklindeki kendi görüşünü önermiştir.

“5. Ergin 2 : *Gögez yirler çemenlerin kulan bilür* = Gökyay 2 : *Geñez yerler çemenlerin kulan bilür*

Ergin’in D 4’te *kkz* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *gögez* “yeşermiş, yeşillenmiş” diye okuyup anlaması yanlıştır. Bu kelime V 5’te açıkça görüldüğü gibi *geñez*’dir; anlamı da “yakın” olmalıdır. Bu kelime ilk olarak MK’da *kenğes* tarzında görülür : *kenğes suw* “az su, sıg su”. Yukarıdaki cümlede *geñez yer* “yakın yer, kolay yer” anlamına olmalıdır. Çünkü yeşermiş yerlerin çimenlerini bilmek kulan için bir meziyet sayılamaz. “Kolay” kavramı ile “yakın” kavramı arasındaki anlam ilişkisi için. krş. Trkm. *golay* “yakın”.

T. Tekin yukarıda verdiğim görüşünü, bildirisinin başlığını değiştirerek 1982’de İngilizce,⁸⁰ 1986’da da Türkçe⁸¹ olarak yayımlamıştır.

S. Tezcan ise yeni bir öneride bulunur. Tezcan’a göre burada

⁸⁰ Talât Tekin, “Some Corrections in *Kitâb-i Dede Qorqu*”, *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576;

⁸¹ Talât Tekin, “Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Beleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

bir müstensih hatası vardır. Doğru şekil *کلز kelez*'dir. Müstensih sehven *lâm* üzerine keşide koymuş ve böylece metindeki *کزر* şekli ortaya çıkmıştır.

Mertol Tulum da S. Tezcan'ın *kelez* okuyuşunu kabullenerek destekler.⁸²

Ben buradaki şeklin hocam M. Ergin'in okuduğu *gögez* şeklinde olduğu kanaatindeyim.

Kelimenin etimolojisi de şöyle olmalıdır: Etü. *kök* "yeşil". *kök+*

er- > *göger-* "yeşermek, yeşillenmek".

-*r* ile biten bazı fiillerin isim şekillerinin -*z* eki ile yapıldığı bilinmektedir. *kör-* → *köz*; *semir-* → *semiz*; *kudur-* → *kuduz*; *göger-* → *gögez* gibi. Buna göre *gögez* "yeşillik, çemenlik" anlamında olup *gögez yer* ibaresini "yeşillik yer, yeşilliği bol yer" olarak anlıyorum.

Paralel söyleyişi bir arada görelim:

Gün-değen yer{üñ} otlakların geyik bilür.

Gögez yerler çemenlerin kulan bilür.

Burada baş kafiyenin *gü ~ gö* olduğu müşahade edilmektedir. *Yerüñ // yerler* söyleyişi ise paralelizme uymamaktadır. Dolayısıyla *yeüñ* kelimesinin de paralelizme ve hece sayısına uyarak *yer{üñ}* şeklinde düzeltilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Topkapı Sarayı Oğuznâmesi'nde biraz farklı olarak benzer örnek geçmektedir.

Geñ yerler otlagın geyik bilür.

Datlu suyun dadın kulañ bilür.

Sonuç olarak

Gün-değen yerotlakların geyik bilür.

Gögez yerler çemenlerin kulan bilür.

cümlelerini

⁸² Mertol Tulum, ""Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar"a notlarla katkılar - I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 2001-2003, İstanbul, 2003, s. 535-537.

Güneşin ışıklarının değdiği yer(in) otlaklarını geyik bilir.

Yeşillik yerler(in) çemenlerini(n tadını da) kulan bilir.

şeklinde anlayabiliriz

4/4 kervān :

Kelimedeki v sesi vāv harfi yerine, müstensih tarafından sehven *dāl* harfi ile yazılmıştır. Krş. Vatikan nüshası *kervān* (3/2).

4/6 zaḥmın → zaḥmetin : “zorluğunu, güçlüğünü, meşakkatini”.

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

Orhan Şâik Gökyay (1938)	zaḥmın
Hamid Araslı (1962, 1978)	zəhmın
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	zəhmın
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	zəhmın zəhm “azap, ecir” (s. 168)
Şamil Cəmişidov (1995, 1999)	zəhmın zəhm “ağırlık, tazyik” (s. 160)
Annagurban Aşırov (1997)	zahmın zahm “yara” (s. 274)
H. A. Schmiede (2000)	zahmın
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	zaḥmın
Muharrem Ergin (1958)	zaḥmetin
Orhan Şâik Gökyay (1973)	zahmetin
Samət Əlizade (1999)	zəhmətin

Paralel şekil Dresden nüshasında şöyledir:

Erüñ ağırın yeynisin at bilür.

Ağır yükler zaḥmetin katır bilür.

“Er(keğ)in ağırını hafifini at bilir.

Ağır yükler(in) ‘yarasını / güçlüğünü’ katır bilir.”

Nâşirler kelimeyi *zaḥm* ve *zaḥmet* olarak okumuşlardır. Ar.

زخم *zaḥm* “yara”⁸³ *zaḥm ur-* “yaralamak”, Ar. زحمت *zaḥmet* ise “meşakkat, sıkıntı, eziyet, zorluk, güçlük” demektir.

⁸³ M. Ergin İndeks'te *zaḥm* kelimesini sehven Ar. yerine Fa. olarak göstermiştir. Düzeltiniz.

Paralel şeklin ilk satırında "ağırlık ≠ hafiflik" esas alındığına göre ikinci satırda da hafif yük "kolaylık" ≠ ağır yük "güçlük, zorluk, meşakkat" olarak değerlendirilmeli ve kelime *zaḥm* yerine *zaḥmet* okunmalıdır.

Vatikan nüshasında *zaḥmetin* şekli geçmektedir. Dresden nüshasında ise *زحمن* imlâsı görülmektedir. Dresden nüshasının müstensihî *te* harfinin dışın üzerine koyması gereken iki noktasını dışın altına koyarak sesi *ye* olarak noktalamış, böylece *زحمتن* *zaḥmetin* yerine *زحمن* *zaḥmun* şekli doğmuştur. Eğer kelime *zaḥm* olsa idi *ha* harfi yerine *hu* harfi ile *زحين* *zaḥmin* şeklinde yazılması gerekirdi.

Sonuç olarak gramer açıklamasını *zaḥmin* < *zaḥm-ı-n* "zahmını, yarasını" yerine *zaḥmetin* < *zaḥmet-i-n* "zahmetini, güçlüğü, meşakkatını" şeklinde yapmak gerekiyor.

Bunlara göre kelime Orhan Şaik (1938), Həmid Araslı (1962, 1978), F. Zeynalov-S. Əlizade (1988), A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995), Şamil Cəmşidov (1995, 1999), Annagurban Aşırov (1997), H. A. Schmiede (2000), S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)'in okuduğu *zaḥmin* şekli yerine M. Ergin (1958)'in okuduğu gibi *zaḥmetin* olarak okunmalıdır.

4/6 **su bilür; sızlayır; sızla; sızılır; sarılır; sızıldar; sızılır → sızılar** : "sızılar, ağrılar".

Kelime nâşirler tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

Orhan Şâik Gökay (1938)	... su bilür varısa ...
Muharrem Ergin (1958)	... sızılar var-ise ...
Həmid Araslı (1962)	... sızlayır varsa ...
Orhan Şâik Gökay (1973)	... sızılar varsa ...
Həmid Araslı (1978)	... sızlavarsa ...
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	... sızılır varsa, ...
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	... sarılır va:rsa, ...
Şamil Cəmşidov (1995)	... sızıldar varsa ...
Annagurban Aşırov (1997)	... sızılır varsa, ...

Şamil Cəmşidov (1999)	... sızılar varsa ...
Samət Əlizadə (1999)	... sırılur varsa, ...
H. A. Schmiede (2000)	... sızılar varsa ...
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	... şızılar varısa ...

O. Ş. Gökyay (1938) Dresden nüshasındaki **صیلور** imlâsını *su bilür* şeklinde okumuş. Vatikan nüshasının bulunmasından sonra bu nüshayı tanıtan Alessio Bombaci Dresden nüshasında **صوبلور** *şu bilür* okuduğu kelimeyi Vatikan nüshasına göre **صزیلر** *şızılar* şeklinde düzeltmek gerektiğini söylemiştir.⁸⁴

Muharrem Ergin (1958) Vatikan nüshasındaki *şızılar* şeklini tercih etmiş, O. Ş. Gökyay (1973), Ş. Cəmşidov (1999), H. A. Schmiede (2000) ve S. Tezcan-H. Boeschoten de *şızılar* ~ *sızılar* okumuşlardır.

Buna karşılık H. Araslı (1962) önce *sızlayır*, sonra (1978) *sızla*; F. Zeynalov-S. Əlizadə (1988) *sırılur*, A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) *sarılur*; Ş. Cəmşidov (1995) *sızıldar*; A. Aşırov (1997), *sızılur* gibi değişik okumalarda bulunmuşlardır.

F. Zeynalov-S. Əlizadə ise kendi okuyuşları için şu açıklama notunu yazmışlardır:

“36. *Sırılur*. V, OŞ və ER-də “sızılar”. HA-da “sızla”.. V’nin katibi gılınca işarə ilə işlədilmiş “sırılur” (yə’ni sıyrılur) söz-formasını başa düşməmiş, “sızıltı, inilti” mə’nasında “sızı”sözü ilə (cem şəklində) əvəz etmişdir. Halbuki Dədə Gorgud dilindən hatırladılan hikmətli cümlələrin poetik-lingvistik sistemi I variantı tələb edir. Kontekstin məzmunu bələdir. “hərada gınından çəkilən gılinc varsa, (onu) çəkən bilir ...”.⁸⁵

4/9 **əli-öñinde çalup eyden ozan olsun! :**

Benim *əli-öñinde* okuduğum ibare için V. V. Bartold 1926’da

⁸⁴ Alessio Bombaci, “Ettore ROSSI, *Il “Kitab-i Dede Qorqu”*. *Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. Turco 102*. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, in-8⁰, 364 pp. (= *Studi e Testi*, 159).”, *Annali dell’Istituto Universitario Orientale di Napoli*, Nuova Serie, V, Napoli 1953, s. 254.

⁸⁵ F. Zeynalov-S. Elizade, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 226, not 36.

"Kilisli Muallim Rifat *il ve künde* "kabile ve halkta" şeklinde düzeltme teklif etmektedir" açıklamasını yapmış, kendisi de Dede Korkut tercümesinde ibarenin anlamını tereddütlü olarak "V den' prazdnika (?) [bayram gününde]" şeklinde karşılamıştı.⁸⁶

Dede Korkut'un on nâşiri, birbirlerinin okuyuşlarından etkilenerek bazan önceki görüşlerini de değiştirip cümlelerin bütününi aşağıdaki şekillerde okumuşlardır:

Orhan Şâik Gökay (1938, 1973)	İleyüñde çalub ayıdan ozan olsun;
Muharrem Ergin (1958)	İleyüñüzde çalup aydan ozan olsun.
Hamid Araslı (1977)	İleyinizde çalıb ayıdan ozan olsun!
Samet Əlizade (1999)	İleyüñüzde çalub-ayıdan ozan olsun!
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	İleyüñüzde çalub eyden ozan olsun!
Hamid Araslı (1939)	El və günde calıb aydan ozan olsun,
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	El-evüñüzde çalub-ayıdan ozan olsun!
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	İ:liyü-günde çalub aydan ozan olsun.
Annagurban Aşırov (1997)	İliyü-günde çalub aydan ozan olsun,
Şamil Cəmişidov (1995)	Eylüyü günde çalub ayıdan ozan olsun.
Şamil Cəmişidov (1999)	Elü günde çalub ayıdan ozan olsun.
Hamid Araslı (1962)	Elinizde çalıb ayıdan ozan olsun!

Dresden nüshasındaki ایلوکنده kelimesi bu güne kadar on nâşir tarafından yedi değişik şekilde okunmuştur.

İlk nâşir olan O. Ş. Gökay 1938'de *ileyüñde* okuduğu kelimeyi 1973 yayımında da aynen tekrarlamıştır.⁸⁷

Ergin kelimenin Vatikan nüshasındaki ایلوکونده imlâsını esas alarak kelimeyi *ileyüñüzde* okumuştur. Ergin'in muakkıpları H. Araslı (1978), S. Əlizade (1999) ve Tezcan-Boeschoten (2001)'dir.

⁸⁶ *Kniga Moyego Dede Korkuta. Oguzskiy Geroičeskiy Epos. Perevod Akademika V. V. Bartold. İzdaniye podgotovili V. M. Jirmunskiy-A. N. Kononov, M.-L., 1962, s. 12, not 23'de nâşirlerin açıklamaları şöyledir: OŞG'a göre (2) İleyüñde "önünde"; Erg. (75) İleyüñüzde "önünüzde"; ER (98) "davanti a voi".*

⁸⁷ Metin ایلوکنده ise de bu kelime ایلوکوده (önünde, huzurunda) olacaktır. O. Ş. Gökay, *Dede Korkut*, İstanbul, 1938, s. 2, dip notu 8.

H. Araslı'nın 1978 yayımında, Araslı'nın daha önceki iki okuyuşundan vazgeçilmiş ve kelime Ergin'in tercihinine dayanarak *ileyinizde* okunarak "garşınızda" açıklaması yapılmış,⁸⁸ S. Əlizade *ileyüñüzde*, Tezcan-Boeschoten (2001) de *ileyüñüzde* okumuşlardır.

H. Araslı 1939'daki ilk yayımında ibareyi, Kilisli Muallim Rifat'ın "*il ve künde* "kabile ve halkta" teklifine dayanarak, "*El və günde*" şeklinde okumuştur.

H. Araslı'nın 1962'deki ikinci yayımında ise ibareyi *Elinizde* şeklinde okuduğunu gözden uzak tutmayalım.

F. Zeynalov-S. Əlizade 1988'deki yayınlarında ibareyi "*El-evüñüzde*" okuyarak şu açıklamayı yapmışlardır:⁸⁹

""*El-evüñüzde*" HA-da "*iləyinizde*", Er-də "*ileyüñüzde*". H. Araslı bu sözü "garşınızda" kimi izah etmiştir. Lakin V nüshesindeki hərəkəli yazılışa əsasən sözi "*el-eyüñüzde*" kimi də oğumag mümkündür. Bizcə, burada "el" və "ev" sözləri gəşələmişdir".

Türkmen nâşirlerden Annanurov-Guzuçuyev (1995) ibareyi *İ:liyü-günde*, A. Aşırov ise (1997) *İliyü-günde* okumuşlardır.

Ş. Cəmşidov 1995'de *Eylüyü gündə* okuduğu ibareyi, 1999'da *Elü gündə* okumuş, ancak eserinin "İzahat" bölümünde ise bu okuyuşunu *Eyülü gündə* şeklinde değiştirmektedir.⁹⁰

əli-öñinde çalup eyden ozan olsun cümlesi Vatikan nüshasında *چالوپ ایدن اوزان اولسون* imlâsı ile geçmektedir: Vatikan nüshasındaki *اليوکوزده* imlâsı Dresden nüshasındaki şekle dayanarak *əli-öñüzde* okunabilir. O zaman da müstensih *nûn* harfi yerine *ze* harfini sehven yazdığı anlaşılır.

Kelimenin Dresden nüshasında geçen şeklinin açık imlâsının, iki ayrı kelime olarak, *əli-öñünde* veya *əli-öñinde* şeklinde olması gerekirdi. Ancak müellif veya müstensih iki kelimeyi birleştirerek yazınca, *elif* harfi düşmüş ve kelime *ایلیوکنده* imlâsı ile yazılmıştır. Dolayısıyla imlâsı tek kelime olarak yazılan

⁸⁸ H. Araslı, *Kitabi Dədə Gorgud*, 1977, s. 16, dip notu 2.

⁸⁹ F. Zeynalov-S. Elizade, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 226, not 37.

⁹⁰ Şamil Cəmşidov, "*Kitabi-Dedem Qorqud*", Bakı "Elm" 1999, s. 101, § 15.

ibareyi, iki kelime olarak kabul edip, - ile ayırarak *êli-öñinde* okuyor ve "halkı önünde" şeklinde de anlamlandırıyorum.

Nâşirlerin *çalıb ~ çalıb ~ çalub ~ çalup* şekillerinde okudukları kelime Vatikan nüshasında *ç* ve *p* harfleri ile yazıldığı için Dresden nüshasını da *çalup* okumak gerektiği kanaatindeyim.

Yine dokuz nâşir tarafından *ayıdan* ve *aydan* şekillerinde, kalın sıralı olarak, okunan kelime ile ilgili olarak derslerimde Dede Korkut'ta "Basat<uñ> depegözi öldürdüğü boy"un sonunda Dede Korkut'un Basat için söylediği

ķara ıağa / eytdüęüñde / eşit vërsün (4 + 4 + 4)

ķanlı ķanlı / şular<ın>dan / geçit vërsün (4 + 4 + 4)

"Kara dağa seslendiğinde cevap (yankı / ses) versin.

Kanlı kanlı sular<ın>dan geçit versin"

beytindeki çekimli şeklin *eytdüęüñde* (ایتدو کده) şeklinde *kefkarfi* ile yazıldığını, yani kelimenin çekimli şeklinin ince sıralı geçtiği için Ergin'in metinde olmayan *ayıtdüęüñda* şeklindeki kalın sıralı tamirini *eytdüęüñde* şeklinde ince sıralı olarak okuyup düzeltmemiz gerektiğini söylemiş, beytin baş kafiye sistemi ile yazıldığını vurgulamış, hece sayısını dikkate alarak *eytdüęüñde* ve *şular<ın>dan* kelimelerinde hece tamiri yapmış ve *ayt-* → *eyt-* maddesini de yazmıştım (bk. 1/5 *eyitti*). Ancak Tezcan-Boeschoten bu cümlede kelimeyi *eyden* şeklinde ince sıralı okuyarak önceliği benden almışlardır. Bunun yanında konu, Yavuz Karasoy-Osman Yavuz tarafından "Dede Korkut'ta *ayıt-* / *eyit-*; *eyit-* / *yit-* / *it-* ve *aşıt* / *işit* kelimeleri üzerine" başlıklı yazılarında da incelenmiştir.⁹¹

Sonuç olarak ben, cümleyi *êli-öñinde çalıp eyden ozan olsun* okuyor ve "Halkı önünde (saz) çalıp (soylama) söyleyen ozan olsun" şeklinde aktarıyorum.

4/13 Muḫammed <Muştafâ> :

Dresden yazmasında *Muḫammed* şeklinde geçen isim soyla

⁹¹ *Bilig*, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Kış 2004, sayı 28, s. 101-115.

manın hece ölçüsü gereği S. Tezcan tarafından *Muhammed* <Muş-
tafā> şeklinde tamamlanmıştır.⁹² Bu soylama Vatikan nüshasında
eksiktir.

5/3 nevâde → nevâle :

Gökyay ve Ergin'de Arapça kökenli gösterilen bu kelimenin
Farsça *nevâle* şeklinde olması gerekirdi. Müstensih sehven *lâm* harfi
yerine *dâl* harfini yazmış olmalı. S. Tezcan tarafından yapılan düzelt-
me için bk.⁹³

5/6-7 yazdı düzdi ... güydi biçdi :

V. V. Bartold • *ol qur'ânı yazdı düzdi 'ulemâlar öğrenince
güydi biçdi* • *'âlimler serveri 'oşmân 'affân oğlu görkli* • cümlesi için
“Osmanla ilgili kısım açık değil [Mesto ob Osmane ne vpolne
yasno]” demişti.⁹⁴ Bu cümlemin ilk bölümü Dede Korkut nâşirleri
tarafından aşağıdaki şekillerde okunmuştur:

H. Araslı (1939, 1962, 1978)	• ol qur'ânı yazdı-düzdi
ulemalar öyreninçe göydü, bicdi •
Orhan Şâik Gökyay (1938)	• ol Qur'anı yazdı, düzdi
ulemâlar öğrenince köydi (?) biçdi •
Orhan Şâik Gökyay (1973)	• ol Kur'anı yazdı, düzdü,
ulemâlar öğrenince köydü, biçti, •
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	• ol Gur'anı yazdı-düzdi,
üləmələr ögrənincə köydi-biçdi •
Samət Əlizade (1999)	• ol Qur'anı yazdı-düzdi,
üləmələr ögrənincə köydi-biçdi •
Şamil Cəmşidov (1995, 1999)	• ol Qurani yazdı-düzdü,
üləmələr ökrəninçə köbədi-biçdi •
Annanurov-Guzuçuyev (1995)	• ol Qur'ā:nı yazdı-düzdi,
Ulama:lar ögrəninçə, köydi-biçdi, •

⁹² Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 50.

⁹³ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 50-51.

⁹⁴ *Kniga Moyego Dede Korkuta. Oguzskiy Geroičeskiy Epos*. Perevod Akade-
mika V. V. Bartold. İzdaniye podgotovili V. M. Jirmunskiy-A. N. Kono-
nov, M.-L., 1962, s. 12, not 29.

Muharrem Ergin (1958)	• ol Kur'anı yazdı düzdi
'ulemalar öğreninçe küydi piçdi •
Annagurban Aşırov (1997)	• ol «Kur'anı» yazdı-düzdi ,
Ulamalar öğreninçe köydi-bişdi , •
Tezcan-Boeschoten (2001)	• ol Ḳur'ânı yazdı düzdi ,
'Ulemâlar öğrenince güydi baḥdı , •

Bu listeden de açıkça görüleceği üzere;

1) *yazdı düzdi* şekli nâşirler tarafından *yazdı düzdi* (Muharrem Ergin, Tezcan-Boeschoten), *yazdı-düzdi* (H. Araslı, F. Zeynalov-S. Əlizade, Samət Əlizade, Annanurov-Guzuçuyev, Annagurban Aşırov), *yazdı-düzdü* (Ş. Cəmşidov), *yazdı, düzdi* (O. Ş. Gökyay); *yazdı, düzdü* (O. Ş. Gökyay) gibi beş şekilde transkripsiyonlanmıştır.

Doğu bloku nâşirleri kelime koşması dedikleri *yazdı düzdi* ibaresini *yazdı-düzdi* şeklinde - ile ayırmışlardır. Ancak burada “yazmak” ve “sıralamak, tasnif etmek” eylemleri kastedilmektedir. Hz. Osman Kur'anı sahih nüsha olarak yaz(dır)mış ve sırala(t)mıştır. Eğer bu iki fiili *antonim* olarak kabul edersek, *yazmak düzmek* ikilemesine tek fiil olarak “düzenlemek” anlamını vermemiz gerekir. O zaman da araya virgül veya tire koymak gerekmez.

Bilindiği gibi *antonim* olan ikilemelerde esas, ayrı anlamlı iki kelimenin birleşerek, kendi anlamları dışında bir kelime gibi tek anlamı ifade etmesidir.⁹⁵ *ana baba* “ebeveyn [Parents = Eltern], *konar göçer* “göçebe [Nomad]”. Buna göre *yazdı düzdi* antonimini “düzenledi” şeklinde anlamlandırmamız gerekir.

2) *كويدى* kelimesi nâşirler tarafından altı ayrı şekilde transkripsiyonlanmıştır.

Kelime başında *g-* ile: *göydü* (H. Araslı), *güydi* (Tezcan-Boeschoten).

Kelime başında *k-* ile: *köydi* (Orhan Şâik Gökyay (1938), F. Zeynalov-S. Əlizade, Samət Əlizade, Annanurov-Guzuçuyev, Anna-

⁹⁵ Klaus Röhrborn, “Syntaktisches Verhalten der indischen Fremdwörter im Altürkischen”, *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien*, 1983, Wiesbaden, s. 103-112; Osman F. Sertkaya, “Maitrisimit Nom Bitig”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 265-270.

gurban Aşırov); *köydü* (Orhan Şâik Gökyay (1973)); *küydi* (Muharrem Ergin) ve *köbêdi* (Ş. Cemşidov).

Bu okuyuşlardan H. Araslı ile O. Ş. Gökyay (1973)'ın -ü'lü *göydü* ve *köydü* ve Ş. Cemşidov'un *köbêdi* transkripsiyonları açıkça görüldüğü gibi filolojik zorlamadır. Geriye diğer nâşirlerin *güydi*, *köydi* ve *küydi* transkripsiyonları kalıyor.

3) بچدی kelimesi nâşirler tarafından altı ayrı şekilde transkripsiyonlanmıştır.

Kelime başında *b-* ile: *bicdi* (H. Araslı); *biçdi* (Orhan Şâik Gökyay (1938), F. Zeynalov-S. Əlizade, Samət Əlizade, Annanurov-Guzuçuyev, Ş. Cemşidov); *biçti* (Orhan Şâik Gökyay (1973)); *bişdi* (Annagurban Aşırov), *başdı* (Tezcan-Boeschoten).

Kelime başında *p-* ile: *piçdi* (Muharrem Ergin).

O. Şâik Gökyay'ın 1938 yayımının "Lûgatçe"sinde *köy-* ve *biç-* fiilleri yer almamıştır. Keza Gökyay'ın 1973'teki metin yayımının "Söz Dizisi"nde de anlamları verilmeden sadece "**köymek biçmek** 2³¹" şeklinin verildiği görülmektedir.⁹⁶ Yine Orhan Şâik'in *Bugünkü Dille Dede Korkut Masalları* (1939) ve *Dede Korkut Hikâyeleri* (1976) aktarmalarında da Dede Korkut'un "Giriş" bölümü yer almamaktadır.

H. Araslı'nın "Lugət" bölümünde, A. Annanurov-T. Guzuçuyev'in "Sözlük" bölümü ile A. Aşırov'un "Sözlük" bölümünde, bu iki kelime yoktur. F. Zeynalov-S. Əlizade ile S. Əlizade yayımlarında "Sözlük" bölümü bulunmadığından bu iki kelime geçmez.

Muharem Ergin (1962) ise bu iki kelimeyi "**küy-** beklemek, intizar etmek, gözlemek, sabretmek, gözetmek" ve "**piç-** biçmek, kesmek, şekil vermek, biçim vermek, düzenlemek" şekillerinde anlamlandırmıştır.

Nâşirlerin ve bu konuda görüş ileri sürenlerin görüşlerini değerlendirmek için aşağıda *köñy- ~ küñy- > köy- ~ küy-* "yanmak" fiilinin; *küd- ~ küt- > köy- ~ küy-* "beklemek" fiilinin; *bıç- ~ biç-* "kesmek, biçmek" fiilinin ve *bış- ~ biş-; pış- ~ piş-* "pişmek" fiilinin etimolojik gelişmeleri verilerek konuya ışık tutulmaktadır.

Çağdaş Türk lehçelerinde iki *küy-* fiili görülmektedir. Bunlardan birisi *kün̄y-* "yanmak" fiilinden gelen *küy-* fiili, diğeri ise *küd-* "beklemek" fiilinden gelen *küy-* fiilidir. Bu iki fiil imlâda ve telâffuzda aynı olduğu için birbiri ile karıştırılmıştır.

kön̄y- ~ *kün̄y-* > *köy-* ~ *küy-* "yanmak" fiili EDPT'deki *kün̄-* maddesinde -*ü-* ile okunmuş⁹⁷ ve 'to catch fire, to burn' [alev almak, yanmak] şeklinde anlamlandırılmıştır. Fiilin -*n̄y*'li şekli Eski Türkçe'nin Göktürk devresi metinlerinde bugüne kadar tespit edilememiştir. Fiil, -*n̄y* sesinin Eski Türkçe'nin Uygur Türkçesi devresinden itibaren *n* ve *y* seslerine ayrılmasıyla budist Uygur metinlerinde *küy-*, Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) devresinde *kün-* (Argu) ve *küy-* şekillerinde kullanılmıştır. Fiil, Yeni Türkçe devresinin Kıpçak Türkçesi sahasında *küy-* ve dönüşlü şekilleri olan *küyin-* ile *küyün-* şekillerinde geçer. Çağatay ve Harezmi Türkçesi sahalarında da *küy-* şekli kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi'nde⁹⁸ *göy-* ~ *güy-* şekli tespit edilememiştir. Buna karşılık fiilin -*ö-* ile olan dönüşlü şekli *göyün-* "yanmak" yanında *göynümek*, *göynemek*, *gövünmek*, *göyenmek*, *göyündürme*, *göyündürmek*, *göyüne gelmek*, *göy(ü)nek* > *göynek* ve *göydürmek* gibi şekiller kullanılmıştır. *Türkçe Sözlük*'te *göy-* fiili "yakmak" şeklinde anlamlandırılmıştır. Buna karşılık *göyün-* "yanmak" fiili *göynümek* maddesine gönderilerek dönüşlü gövdeye başka bir anlam yüklenmiştir.⁹⁹

küd- ~ *küt-* > *köy-* ~ *küy-* "beklemek" fiili EDPT'deki¹⁰⁰ *kü:d-* maddesinde de açıkça görüldüğü üzere Eski Türkçe'nin Göktürk sahasında *küt-*, Uygur sahasında *küd-*, Orta Türkçe (Karahanlı Türkçesi) sahasında *küd-* ve *küt-*, Yeni Türkçe'nin Çağatay sahasında *küd-* ve *küt-*, Harezmi sahasında *küd-* ve *küy-*, Kıpçak sahasında *küt-*, *küy-* ve *güy-*, Osmanlı sahasında *küy-*, *küydür-küye gör-*, *küyi ver-* *küyesiye* şekillerinde kullanılmıştır.¹⁰¹

⁹⁷ EDPT 726b.

⁹⁸ XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, III, E-İ, Ankara, 1967.

⁹⁹ *Türkçe Sözlük*, I, A-J, Ankara, 1998, s. 879-880.

¹⁰⁰ 701a-b. *kü:d-* "to wait [beklemek]".

¹⁰¹ XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan

Eski Türkçe devresinden sonra tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde *kün̄y-* “yanmak” fiilinden gelen *küy-* şekli ile *küd-* “beklemek” fiilinden gelen *küy-* şekli teşekkül etmiştir. Bu iki fiil yazıda ve telaffuzda aynı olduğu için birbiri ile karıştırılmıştır. Karışıklığın düzeltilmesi için bk. ¹⁰²

bıç- ~ *biç-* “kesmek, biçmek” fiilinin kökü Eski ve Orta Türkçe devrelerinde Göktürk, Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde *bıçmak* şeklinde kalın sıralı idi. Göktürk: *bıçdı*; Uygur: *bıçğalı*, *bıçğu*; Karahanlı: *bıçmak*, *bıçıklı*; Ancak yeni Türkçe devresinde Kıpçak, Harezmi ve Osmanlı sahalarında *biçmek* şeklinde ince sıraya geçmiştir. Kıpçak: *biçmek*, *biçgil*; Harezmi: *biçigli*.¹⁰³ Türkiye Türkçesi’nde de *biçmek* şeklindeki ince sıralı şekil kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesindeki *bıçkı*, *bıçak* gibi âlet isimleri kalın sıralı kök zamanında teşkil edilen kalıplaşmış şekillerdir. *bıç-* “kesmek [to cut]” fiilinin Kıpçak Türkçesinin El-Kavânin, Helbetü’l-lisân gibi kaynaklarında geçen bazı örnekleri *ç* > *ş* değişmesi ile *bış-* / *biş-* şeklindedir. Bu bakımdan Ergin’in *bıç-* / *biç-* eylemini Dede Korkut kitabında *p-* ile okuması da düzeltilmelidir.

bış- ~ *biş-*; *pış-* ~ *piş-* “pişmek”¹⁰⁴ fiilinin kökü Göktürk harfli *lrk Bitig*’deki *bişdi* örneği dışında Eski ve Orta Türkçe devrelerinde Uygur ve Karahanlı Türkçelerinde *bış-* şeklinde kalın sıralı idi. Uygur: *bışmakın*; Karahanlı *bışmak*. Yeni Türkçe devresinde Çağatay ve Kıpçak Türkçelerinde *biş-* şeklinde ince sıralı olarak, Türkiye Türkçesinde ise yazı dilinde *piş-*, bazı ağızlarda da *biş-* şeklinde ince sıralı olarak geçmektedir. Çağdaş Kırgız Türkçesindeki *küy-* *bış-* ikilemesinde ise fiil kalın sıralı olarak geçmektedir:

Nâşirlerin dışında görüş ileri sürenlerin ilki Talât Tekin, ikincisi Şamil Cemşidov, üçüncüsü ise Semih Tezcan’dır. Ş. Cemşidov’un görüşü şöyledir:

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, IV, K-N, Ankara, 1969, s. 2780-2784.

¹⁰² EDPT 701b. “*güy-* (TTS, in error *küy-*) to wait (for)”.

¹⁰³ EDPT 292b-293a *bıç-/biç-*. “to cut [kesmek]”.

¹⁰⁴ EDPT 376b-377a. *bış-* / *biş-* “to come to maturity, ripen [ergenliğe ulaşmak, olgunlaştırmak, kemale erdirmek]”

D - 6 - 6 کویدی بیچدی (Köbedi-biçdi)

V - yoh; R - کویدی بیچدی O - köydi (?) biçdi> 01 - köydü, biçti; E - küydi piçdi; A - Göydü, biçdi; B - Raspolojennomu v pordke (nizama salınmış).

Göründüyü kimi "V" əlyazmasında burañulan və "D" mətnində çox aydın yazılmış bu "köbedi-biçdi" ifadəsi qalan nəşr surətlərinin heç birində eyni şəkildə yazılmamışdı. Lakin surət variantlarının hamısında ümumi cəhət "köbedi" sözünün "köydi (کویدی)" şəklində yazılmasıdır. Doğrudur mətnə köbedi (کویدی) sözündə "b" (ب)nin nöqtəsi bir az kalın düşmüşdür, ancaq onu aydın şəkildə "köbedi" kimi oğumaq mümkündür. əks halde isə qədim lüğətlərdə mənası "yandı" demək olan "köydü" sözünün (MK - III - 246; DTS - 312) burada məntiqi yeri yohdur.

Bizə görə sözün dürust şəkli "köbedi" (کویدی) olub "biçdi"

(بیچدی) kəlməsi ilə mütəradif ifadə kimi işlənmişdir. "Köbə" isə həm qədimdə (DTS - 311) və həm də hal-hazırda (Azərbaycanca-rusca lüğət-Bakı, 1941, s. 173) parçaya-paltara ilk yoxlama - prob tikəsi vurmaqdır, köbələmək iri, kobud şəkildə müvəqqəti tikməkdir. Burada "köbedi-biçdi" ifadəsi məcazi mə'na daşıyır. Bədii ədəbiyyatda bu "kəsdi-biçdi" şəklində də işlənmişdir.

Açdım mətai-razimi bir dərzi şuhinə / Çox kəsdi-biçdi, gördü çığışmaz tikiliydi (Nabi əfəndi (1712-də ölübdür)-"Təhfət-ül-hərəmeyn". əlyazması, Azərbaycan SSR EA Respublika əlyazmalar Fondu, vərəq 68b, Şifr:)

Burada "kəsdi-biçdi" ifadəsi "köbedi-biçdi" ifadəsinin tam paralelidir. İfadənin mətnəki mənası isə 632-ci ildə Məhəmmədin ölümündən sonra Quranın ayrı-ayrı əllərdə olan yazılı nüshələri (İ. Yu. Kraçkovskiy, Koran. Perevod i kommentariy, M. 1963, s. 657) və bilicilərin hafizəsində qalan şifahi variantların (Cemal Selim, Elbəhs-ı Mushaf-ı Osman fi el-ittihad ü'l-sufiyati Mecellet-i ruz ü'l-Yusuf. Elkahire 28 Ağustos 1928) əbubəkər və sonra Osmanın tapşırığı ilə toplanıb, saf-çürük edilib, bütöv halında tərtib olunması faktını bədii şəkildə əks etdirir.¹⁰⁵

Şamil Cəmşidov'un yuxarıdakı görüşlərinə iştirak etmək bizim açımızdan mümkün deyildir. Dede Korkut mətnindəki en hayali okuma və anlamlandırma Şamil Cəmşidov tərəfindən yapılmış, buna görə mətn zorlanmışdır.

T. Tekin və ona bağlı olaraq S. Tezcan'ın görüşü isə şöyledir: T. Tekin 24-29 Eylül 1979'da İstanbul'da toplanan III. Milletlər

¹⁰⁵ Şamil Cəmşidov, "Kitabi-Dedem Qorqud", Bakı "Elm" 1999, s. 102-103.

Arası Türkoloji Kongresi'nde sunduğu "Kitâb-ı Dede Korkut'ta bazı düzeltmeler" adlı bildirisinde Ergin'in *küydi piçdi* ve Gökyay'ın *köydü, biçti* okuyuşlarını *küydü bahtı* "gözetti, korudu" şeklinde düzeltmeyi teklif etmişti. Tekin'e göre "Ergin'in ilk fiili *küy-* "beklemek, gözlemek, gözetmek" anlamlandırması doğrudur. Ancak ikinci fiili de, eşanlamlı olmak için, *bahtı* şeklinde düzeltmek gerekmektedir." Tekin'e göre "*bahtı* yerine *biçdi* yazılması da bir istinsah yanlışıdır."

"6. Ergin 2 : 'ulemalar öğrenince küydi piçdi = Gökyay 2 : ulemalar öğrenince köydü, biçti

Ergin'in cümledeki ilk fiili *küydi* okuması ve bu fiili sözlükte "beklemek, gözlemek, gözetmek" diye anlamlandırması doğrudur. Bu fiil, bilindiği gibi, Eski Türkçe *kü-* "korumak, himaye etmek, gözetmek" fiilinin *-d-* eki ile pekiştirilmiş şeklidir: krş. MK *küd-* "saklamak, korumak, muhafaza etmek", Codex Cumanicus *küy-* beklemek, Yak. *küt-* aynı, Kırg. vb. *küy-* "beklemek". (Türkçe ve Az. *güd-* de dışlararası sızcı *d*'nin söz sonunda ötümsüzleşmesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır).

Cümlelerin öbür fiiline gelince, bunun *küy-* ile eşanlamlı bir fiil olması gerekir. D nüshasında *biçdi* yazılmış olan bu kelime *bahtı* yerine bir istinsah yanlışı olmalıdır. *Bakmak* fiili, "beklemek, korumak, gözetmek" anlamına da gelir. Dede Korkut'ta pek çok yerde "beklemek" anlamına kullanılmıştır. Bundan önceki cümle ile birlikte bu cümle şöyle düzeltilmelidir: *Ol Kur'anı yazdı düzdi, 'ulemalar öğrenince küydi bahtı*.

T. Tekin 27 Eylül 1979 Perşembe günü bildirisini sunduktan sonra, görüşleri her iki nâşir Orhan Şâik Gökyay ve Muharrem Ergin tarafından anında eleştirilerek doğru şeklin *küydi biçdi* "yandı pişti, meşakkat çekti" şeklinde olması gerektiği vurgulanmıştı. Nâşirlerin Tekin'e cevaplarını gayet dikkatli bir şekilde tuttuğum notlardan nakletmekteyim. T. Tekin yukarıdaki görüşünü, başlığını değiştirerek 1982'de İngilizce,¹⁰⁶ 1986'da da Türkçe¹⁰⁷ olarak yayımlamıştır.

Onun fikirleri 2001'de S. Tezcan tarafından şu şekilde tekrarlanmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Talât Tekin, "Some Corrections in *Kitâb-i Dede Qorqu*", *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576.

¹⁰⁷ Talât Tekin, "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1982-1983, Ankara, 1986, s. 141-156.

¹⁰⁸ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001,

“‘Ulemâlar öğrenince güydi (7) بخدی > بجدی baḥdı,
 ‘Âlimler serveri ‘Osmân ‘Affân oğlu görkli.

Ergin’in *küydi piçdi*, Gökyay’ın *köydü biçti* okuduğu sözcükleri Tekin, TDAYB 1982-1983, s. 143 ve devamında *küydi baḥdı* olarak düzeltmiştir. Buna ben de katılıyorum, fakat *g-* ile *güydi* okuyorum. Eski Türkçe *küd-* (bkz. EDPT 701 *kü:d-*) eyleminin Eski Anadolu Türkçesi’ndeki biçimi olan *güy-* gibi *baḥ-* (< *baḥ-*) da burada ‘beklemek’ anlamındadır. TarS. 385 *baḥ-* ‘beklemek, intizar etmek’; EDPT 311 *bak-* ... ‘to look after’ ... *intaḫara* ... Türkmence, TDS 68, *baḥ-* 2. ‘gözgeçilik etmek, terbiyeleip yetiştirmek, ğaraşığ etmek’ (Gözetmek, besleyip büyötmek, nezaret etmek).

Bir de Orta Asya dillerinde *küy-* *bıḫ-* deymi vardı; örn. Kırgızca, Yudakhin s. 460 *küy-* *bıḫ-* ‘özen göstermek’; Yeni Uygurca, Henry G. Schwarz, *An Uyghur-English Dictionary*, Bellingham 1992, s. 709 *köyüp-piḫip* ‘enthusiastically; ardently; earnestly’. Fakat DKK’ndaki biçimin *güydi biḫdı* yerine yanlış yazılmış olması ihtimali uzaktır.

T. Tekin’in بخدی kelimesini بخدی şeklinde düzeltmesi sağlıklı değildir. Çünkü Dede Korkut’ta *baḥ-* fiili hep *-ḫ-* ile yazılmıştır ve *baḫdı* gramer şekli metinde 38 defa geçmektedir. Müstensihin durup dururken *baḫdı* yerine *baḥdı* yazması için sebep yoktur. Dolayısıyla Tekin’in bu düzeltmesi *Verschlimmbesserung*’dur. Tekin’i ve daha sonra Tezcan’ı yanıltan husus Ergin’in *küy-* fiiline “beklemek” anlamını vermesi olmuştur. Ergin’i böyle düşündüren sebep ise *Tarama Sözlüğü*’nde *küy-* ~ *güy-* “yanmak” kelimesi için örnek geçmemesidir.

Ayrıca *küy-* *baḥ-* ikilemesi hiç bir yerde geçmez. Buna karşılık, aşağıda da göröleceğı üzere Kırgız Türkçesi’nde, *küy-* *bıḫ-* ikilemesi geçer. Buna Uygur Türkçesi’ndeki *küy-* *piḫ-* (*küyüp piḫip*) ikilemesini de ekleyebiliriz.

Dede Korkut metninde geçen بجدی kelimesindeki çim (ç) harfi, Tekin ile Tezcan’a göre, *hı* (ḥ) harfi yerine yanlış noktalannmıştır. Yani altta üç nokta yerine üstte bir nokta olması gerekir ki *biçdi* yerine *baḥdı* okunabilsin.

Gerçekten de Dede Korkut'ta yanlış noktalamadan doğan kelime hataları vardır. Dişin altına konulduğunda *y* okutan iki nokta dişin üzerine konulduğunda *y* yerine *t* okunabilmektedir.¹⁰⁹ *eylendi > atlandı, yapam > tepem* gibi örneklerde bu durum görülmektedir. Keza gövdenin altına konulan bir nokta harfi *cim* (c) okutabildiği gibi, gövdenin üzerine nakledildiğinde gövdeyi *hu* (h) okutabilmekte böylece 9/1'deki *cân bayındır* ibaresi *hân bayındır* şeklinde düzeltilmektedir. Harfin üzerindeki iki noktanın harfin altına üç nokta olarak konulduğunda *at alaca* ibaresinin *ap alaca* (47/13) şeklinde düzeltildiği, yine diş altındaki üç noktanın iki nokta olarak konulmasıyla *pârelü* kelimesinin *yârelü* 239/9), *pârelenüp* kelimesinin *yârelenüp* (137/12-13) şeklinde düzeltildiği karşı örnekler de bilinmektedir.

Acaba بجدی kelimesinde istinsah hatası yerine bir başka ses olayı, meselâ ç > ş değişmesi düşünülmaz mi?

Bana göre بجدی kelimesindeki çim (ç) harfi, şın (ş) harfi yerine yazılan bir ses değişmesidir. Yani *bışdı* kelimesi Eski Türkçe devresinden beri *şad > çad* vs gibi bir çok kelime de görülen ş > ç değişmesi ile oluşan *bıçdı* şeklindeki diyalekt varyantı olarak teşekkül etmiştir. Dolayısıyla ben bu kelimeyi *bıçdı* şeklinde ince sıralı okuyup “keşti, bıçtı” anlamı vermek yerine, *bıçdı* şeklinde kalın sıralı okuyarak “pişti” anlamını vermeyi doğru buluyorum.

İkinci kelimeyi bu şekilde okuyup anlamlandırdığımızda geriye ilk kelime olan *küy-* fiilinin hangi fiil kökünden geldiğini tespit etmek kalır. Çünkü yeni Türkçe devresinde birisi Eski Türkçe *kön̄y-* ~ *kün̄y-* “yanmak” fiilinden gelen, diğeri Eski Türkçe *küd-* “beklemek” fiilinden gelen iki *küy-* fiili vardır. İkilemeyi bu şekilde ele aldığımız zaman *küy-* “beklemek” + *bıç-* “pişmek” *antonim*, *küy-* “yanmak” + *bıç-* “pişmek” *sinonim* olur.

Bu ikili söyleyişin *antonim* olma durumunu değerlendirelim:

¹⁰⁹ Osman F. Sertkaya, “Dede Korkut Kitabı’nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1998/1, Ankara, 2004, s. 131-152.

Eski Türkçe *kön̄y-* ~ *kün̄y-* "yanmak" fiilinden gelen *küy-* "yanmak" fiilinin (IV) anlamındaki *küy- bış-* (*küyör bışar, küydüm bışdım*) ikilemesi *antonim* ise, fiiller ne "yanmak", ne de "pişmek" anlamına gelir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi *ikileme* (*antonim*)'de esas, ayrı anlamlı iki kelimenin birleşerek, kendi anlamları dışında bir kelime gibi tek anlamı ifade etmesidir.¹¹⁰ *ana baba* "ebeveyn"¹¹¹ [Parents = Eltern], *konar göçer* "göçebe [Nomad]". Buna göre *küy- bış-* "yanmak pişmek" değil "kaygılanmak, tasalanmak, telâşlanmak"tır.

Nitekim bu anlam Yudahin'in *Kırgız Sözlüğü*'nde Eski Türkçe *kün̄y-*'den gelen *küy-* "yanmak" anlamındaki *küy-* (IV) maddesinde birçok örnekle belgelenmiştir.

küy- (IV) **küyör** veya **küyör-bışar** *aitlik ekleri ile birlikte* ihtimam gösteren, birisi hakkında tasalanan kimse, birisi hakkında kederlenen, mahzun; **küyörüm** benim için kaygılanan biri, benim savunucum, benim müdafim; **küyör-bışar** **tuugan** çok ilgilenen, kötü günlerde (bizim) için kaygılanacak akraba(mız) yok; **can küyörü** en yakın savunucusu, müdafisi; **küydüm-bıştım bolgon** kişi "ensesi kalın" biri, hayatta çok şey görmüş kimse; **küydüm-bıştım kılıp bak-** öyle büyüt ki, hayatta herşeyi bilsin, her türlü zorluğu çeksin; **küydüm-bıştım bolup öskön cigit** her türlü zorluğu başından geçirerek büyüyen genç; **küydüm-bıştım kılıp östür-** öyle yetiştir ki, hayatta herşeyi bilsin, her türlü zorluğu çeksin.¹¹²

Yine Yudahin'in *Kırgız Sözlüğü*'nde **küyük-** (II) maddesinde verilen 1. anlam: "ilgilenmek, telâşlanmak, tasalanmak, üzülmek, gam yemek"; 2. anlam: "ateşli bir şekilde sevmek" şeklindedir.¹¹³

¹¹⁰ Klaus Röhrborn, "Syntaktisches Verhalten der indischen Fremdwörter im Alttürkischen", *Sprachen des Buddhismus in Zentralasien*, 1983, Wiesbaden, s. 103-112; Osman F. Sertkaya, "Maitrisimit Nom Bitig", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 265-270.

¹¹¹ Ebeveyn = "İki ebe" yani "iki baba" söyleyişinde iki unsurdan birisinin üstünlüğü söz konusudur. buna *taglıb* denilir. Antonim ile aynı sayılmalıdır.

¹¹² K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkij Slovar*, Moskova, 1965, s. 460a; K. K. Yudahin, *Kirgizsko-Russkij Slovar*, 1, A-K, Frunze, 1985, s. 460a'daki Rusçasından Türkçeye çeviren Kırgız Türkü öğrencim Risbek Alimov'a teşekkür ederim.

¹¹³ K. K. Yudahin, *aynı eser*, s. 461.

Bu ikili söyleyişin *sinonim* (*kompositum*) olma ihtimalini de değerlendirelim.

Batı dillerinde *sinonim*'de esas, aynı anlama gelen iki kelimenin birleşerek aynı anlamı vermesidir. Burada esas ifadenin kuvvetlendirilmesidir. Buna Türkiye Türkçesi'nde *ikizleme* denilmesi gerekirken *ikileme* denilmiş, böylece *antonim* (ikileme) ile *sinonim* (ikizleme) birbiriyle karıştırılmıştır.

ög kaŋg “anne baba” antonim (ikileme) olarak “ebeveyn [Parents = Eltern], buna karşılık *ög ana* “anne” *ikileme* (*antonim*) değil *ikizleme* (*sinonim*)’dır. Türkiye Türkçesi’ndeki meşhur cümle “*bâb-ı âli yüksek kapısından revân olup gider iken tek bir atlı süvâriye tesâdüfen rastladım*” *ikizleme*’nin çok güzel bir örneğidir.

Çağdaş Uygur Türkçesi’nde de *köyüp pişmek* “yanmak pişmek” (*köyüp pişip*) “âşık olmak” demektir.¹¹⁴

köyüp pişip (كويوب پيشپ) ① âdettin taşkırı yahşı körüp, âşık bolup: *Âdil bilen Peride yaş çêgıdın başlapla bir-birige köyüp-pişip, êlip têgişken.* ② barlığını bêgişlap, bütün vücudı bilen: He, emdi bildim, maña köyüp-pişip yahşı iş kılıp bérivatkan bayasen ikensen- de?

Türkiye Türkçesi’nde aynı mefhum için *yanıp tutuşmak* şekli kullanılır.¹¹⁵

Çağatay Türkçesi’nde Uygur ve Arap harfli Tezkire-i evliyâ çevirisinde [A67-A68=46a-46b; U93=115a] Rabi’a-yı ‘adeviye’den bahs ederken şu cümle geçer:

“*râbi’a-yı ‘adeviye-ninğ sözi: ol hâk dergâhıda kabûl tüşgen, ol ‘ışk otu-ğa köyüp pişgen, ol özini hâk-ka ulap halk-dın şêşgen, ol erenler işin kılğan, ol âhîret sırtın bilgen, ol zikri tâ’atı hûfiye, râ’bia-ı ‘adeviye radiyallâhü ‘anhâ*”.

Hülâsa, ikilemenin *antonim* veya *sinonim* olması durumunda Dede Korkut metninde geçen *küy-* fiili Eski Türkçe *küd-* fiilinden gelişen *küy-* fiiliyle değil, Eski Türkçe *künŷ-* “yanmak” fiilinden gelişen *küy-* fiiliyle birleşir.

¹¹⁴ Uygur Tilining İzahlik Lugeti, 4, K-L, Beicing, 1994, s. 693a.

¹¹⁵ Türkçe Sözlük, 2, K-Z, Ankara, 1998, s. 2386a.

Sonuç olarak Dede Korkut metnindeki *güydi bıçdı* ikilemesi *güydi bışdı* "tasalandı, kaygılandı, telaşlandı, kederlendi" şeklinden gelmiş olmalıdır.

Şimdi Bartold'un "açık değildir" dediği • *ol kur'ânı yazdı düzdi* 'ulemâlar öğrenince güydi bıçdı • 'âlimler serveri 'oşmân 'affân oğlu görkli • cümlesini *ol görkli*, 'âlimler serveri, 'affân oğlu 'oşmân, *kur'ânı yazdı düzdi*, 'ulemâlar öğrenince güydi bıçdı şeklinde kurallı hâle getirelim ve cümleyi şöyle aktararak anlayalım: "O, güzel (insan), âlimlerin serveri, Affân oğlu Osman, Kur'ânı düzenledi, ulemâlar (hâfızlar) öğreninceye (ezberleyinceye) kadar (da) kaygılandı".

5/7 **alçak** :

İmlâsını 7/12'deki *Zeliha* kelimesi ile krş.

5/10 **Âyna** : <Fa. *ādīna* آدینه "Cuma (günü)".¹¹⁶

Kelime Farsçadan Türkçeye geçmiş ve Türkçe kökenli kelimeler gibi işlem görmüştür. *adak* > *ayak*; *kadgu* > *kaygu*; *edgü* > *eygü* > *eyü* > *eyi* > *iyi* örneklerinde görülen -d- > -y- ses gelişmesi ile önce *ādīna* > *āyīna* şeklindeki gelişmesini tamamlamış, *āyīna* şekli Türkçeleşerek vurgusuz orta hecenin düşürülmesi sonucunda *ayna* şeklinde kullanılmaya başlanmıştır.

Kelime, *Codex Cumanicus*'ta Latin harfleriyle *ayna* şeklinde tespit edilmiştir.¹¹⁷ Kazan Tatarcası'nda *atna* "hafta" karşılığında kullanılan kelime Türkmen Türkçesi'nde *anna* "Cuma"; Çuvaş Tür Türkçesi'nde ise *erne* "Cuma" şeklinde kullanılmaktadır.¹¹⁸

Kelimenin Anadolu ağızlarındaki kullanımı ise ince sıralı olarak olmuş, Anadolu Ağızlarında *eyne* "Perşembe" (Denizli / Çal), *inegün* "Cuma günü" (Edirne), *ene* "Cumaertesi" (Denizli / Buldan) gibi kullanılışlar tespit edilmiştir.

¹¹⁶ Jos. Markwart, "Np. ādīna 'Freitag'", *UJh*, VII/2, 1927, s. 89-121.

¹¹⁷ Kaare Grönbech, *Komanisches Wörterbuch*, Köbenhavn, 1942, s. 31)

¹¹⁸ V. G. Egorov, *Etimologičeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı, 1964, 346. s.

Benzer bir Farsça kelime de *bādām* kelimesidir. Türkiye Türkçesi'nde aslî kelimeye bağlı olarak *bâdem* ~ *badem* şekillerinin kullanılması yanında, Anadolu Ağızlarında *-d-* > *-y-* ses gelişmesi ile oluşan *Payam* (Muğla), *Payamağacı* (Antalya), *Payamlı* (İzmir, Kütühya, Urfa) kullanılışları bilinmektedir. Kelime Tanınmış bir öğre tim üyesi olan *Orhan Acıpayamlı*'nın soyadında da görülmektedir.

ādīna آدینه kelimesi, *şâd* ~ *şâz* شاد ~ شاذ, *şâdiye* ~ *şâziye* آذینه kelimeleri gibi Türkçede *āzīna* ~ *āzīne* şeklinde de kullanılmış olmalıdır ki *āzīna* ~ *āzīne* > *ezine* gelişmesi ile oluşan şekil bugün Türkçede *Ezine* ve *Ezinepazarı* şekillerinde yaşamaktadır.¹¹⁹

5/10 **ķutbe** (~ **ķudbe**) < Ar. **ķuṭbe**

Arapça *ķuṭbe* kelimesi Dede Korkut'ta bir kez *ķutbe* (6/10), iki kez de *ķudbe* (121/2, 212/7) şekillerinde geçmektedir. Türkçedeki normal ses gelişmesi *ķ-* > *ķ-* şeklindedir. Eski Türkçe *ķatun*, *ķan*, *ķotoz* ~ *ķotaz* gibi kelimeler Dede Korkut'ta normal olarak *ķatun*, *ķan*, *ķotaz* şekillerinde geçerken aslı *ķuṭbe* şeklinde olan bir kelimenin *ķ-* > *ķ-* ses değişmesine uğraması kelimenin Türkçeleştiğini gösterir. Konunun M. Ergin tarafından yapılan geniş değerlendirmesi için bk. ¹²⁰

5/11 **minārede bañl(a)y(a)nda f(a)ķi görkli.**

mināre : Türkiye Türkçesi'nin yazı dilinde geçen *mināre* şekli yerine tarihî metinlerde geçen *m(ü)nāre* şekli de düşünülebilir.

bañl(a)y(a)nda < *bañ-la-y-an-da* “banladığı = ezan okuduğu zamanda”.

bañ : Sir Gerard Clauson EDPT'deki¹²¹ *bañ* maddesinde “an onomatopoeic [tabiat taklidi (ses)]” karşılığını veriyor ve Farsça *bāng* “noice, clamour [ses; gürültü, patırdı]”dan ödünç kelime olabileceğini söylüyor. Andreas Tietze ise *Tarihi ve Etimolojik Türkiye*

¹¹⁹ Hasan Eren, “Ezine”, *Türk Dili*, Sayı 470, Şubat 1999, s. 91-98.

¹²⁰ M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı, II. İndeks-Gramer*, Ankara, 1963, s. 379-387.

¹²¹ 346a.

Türkçesi Lugatı'ndaki¹²² *baḡ* maddesinde "Eski Osmanlıca. 'yüksek sesle seslenme, şamata' <Fa. *bāḡ*. aynı mana" karşılığını veriyor. Ancak Tietze'nin örnek olarak verdiği

Geleydi yār Nazmī bana her çağ / Müezzin çıktuḡı çağlarda bāḡa beytinin "Nazmī! Müezzin *bāḡa* (ezan okumaya) çıktığı çağlarda (zamanlarda) *yār* (sevgili) bana her çağ (zaman) geleydi" şeklindeki anlamında da açıkça görüleceği üzere *bāḡ* kelimesi "yüksek sesle söyleme, şamata" anlamında değil "ezan" anlamındadır.

Tarihî metinlerde "ezan" karşılığında genellikle *bāḡ* veya *bāḡ-ı namāz* şekilleri kullanılmıştır.

Bu bilgilere dayanarak *bāḡ-la-* fiilini "ezan okumak" *minā-rede baḡlayanda* ibaresini de "minārede ezan okuduḡunda, minārede ezan okuduḡu zaman" şeklinde anlamak gerekiyor.

bāḡ-la- fiili *bāḡ-la-n-* şeklinde dönüşlü fiil olsa idi "minārede söylenen" mef'ûl "ezan" olurdu. ancak fiil *bāḡ-la-* şeklinde yalın halde olduğu için fâil "müezzin" olur. Dolayısıyla metinde fâil şeklinde geçen kelimeyi kökeni nereden gelirse gelsin "müezzin" (veya "müezzinin sesi"?) şeklinde anlamak gerekiyor.

minārede baḡl(a)y(a)nda f(a)kī görkli cümlesinin aktarımını "Minarede ezan okuduḡu zaman müezzin güzel" yahut metni *minā-rede baḡl(a)y(a)nda f(a)kī* <niḡ *bāḡı*> görkli şeklinde tamamlayarak "Minarede ezan okuduḡu zaman müezzin'in sesi (veya ezanı) güzel" şeklinde anlamak gerektiği kanaatindeyim.

f(a)kī kelimesi her halde ar. *faḳīh* kelimesinin halk ağzındaki söyleyişi olmalıdır.

5/12 **dulum** : "şakak"

Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi, Harezmi ve Kıpçak Türkçesi'nde "şakak" anlamında *tuluḡ* şekliyle geçer. Kıpçak Türkçesi'ndeki *tuluḡ* "şakak" kelimesi yanında *-ḡ* > *-m* değişmesi ile oluşan *tulum* şekli de "saç örgüsü" anlamına kullanılmıştır.

Kelime Dede Korkut'ta *t-* > *d-* gelişmesiyle *dulum* şeklinde geçmektedir.

Kitâbü'l-idrâk'te "kaş ile kulak arasındaki yer, şakak" şeklinde anlamlandırılmıştır. Ancak çeşitli lehçelerdeki "saç örgüsü" anlamı yanında, O. Ş. Gökyay "zülûf, kâkûl, turra" anlamlarını da zikretmiştir.

Hasan Eren¹²³ ile Andreas Tietze¹²⁴ etimolojik sözlüklerinde kelimeyi *duluk* "şakak" maddesinde açıklarlar.

Kelimenin Anadolu ağızlarında *duluk* ~ *doluk* (II), *duluğ*, *duluğ* (I), *dulum* (I), *dulun* söyleyişleri ile "1. yüz, çehre; 2. yanak; 3. şakak; 4. avurt; 5. gerdan; 6. nefes borusu; 7. kulak arkası; 8. çene kemikleri; 9. şakaklardaki saç, zülûf; 10. favori" şeklinde 10 anlamı tespit edilmiştir.¹²⁵

Adana havalisinde *duluk* "kulağın üstünden altına kadar saç ile sakalın karıştığı yer" anlamına kullanılan kelimenin sözlüklere alınmamış bir kullanılışı da *duluk bırakmak* "favori uzatmak" anlamıdır.

6/1 **buğur** "erkek deve".

Cinsi bildiren bir kelime olan *tebe* > *teve* > *deve*'nin erkek türü *buğur*, dişisi *maya*, yavrusu *boto* > *bota*'dır.

buğur kelimesi hayvan isimlerine gelip isimden isim yapan -a ekini alarak *buğur-a* şeklinde gelişmiş, ancak üç heceli kelimelerde genellikle vurgusuz orta hece düştüğü için kelime *buğura* > *buğra* şeklini almıştır.

buğra kelimesini benzer örnekler olarak *sıp* "eşek yavrusu"ndan *sıp-a* > *sıpa*; *çoçuk* "domuz yavrusu"ndan *çoçuk-a* > *çoçka* şekilleri verilebilir.¹²⁶

Eski Türkçe'de *buğra* şekli geçer. Orta Türkçe devresinden sonra da aslî şekil olan *buğur* şekli Senglâh, Dede Korkut vs gibi kaynaklarda görülmektedir.

¹²³ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 123a.

¹²⁴ Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002, s. 658b.

¹²⁵ *Derleme Sözlüğü*, IV, D, Ankara, 1969, s. 1698-1599.

¹²⁶ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, *sıpa*, *buğra* ve *çoçka* maddeleri.

6/1 **yañal ala** : "parlak kırmızı, kızıl"

Bu iki kelime *sinonim* (ikizleme) olmalıdır. *ala* kelimesinin Dede Korkut'taki kullanımı geniştir. Kelime *ala yılan, ala evren, ala köpek, ala geyik, ala kaz, ala ördek kara kaz, ala başlı keçi; ala çadır, ala év, ala gérdek, ala bargah otak, ala sayvan, ala kalı ipek, ala yorgan; ala leşker, ala oğ, ala gönder, ala kalkan bağı, ala kollu sapan; ala tağ, ala yatan kara tağ, ala tañ, ala göz, ala kuyma görklü göz* örneklerinde de görüleceği gibi 24 isimle kullanılmıştır. Bu isimlerden ikâmetgâh ile ilgili olanları şöyledir. *ala bargah otak, ala çadır, yañal ala év, kızıl ala gérdek* ve *ap alaca gérdek*. Bu kullanılışlarda

*ala çadır**ala gérdek**ala év**ala bargah otak**ala sayvân ~ sayvân*

sıfat tamlamalarında sıfat kısmı **ala** kelimesi, isim kısmı ise *çadır, gérdek, év, ve bargah otak, sayvân ~ sayvân* kelimeleridir.

bargah otak sinoniminde *bargah* kelimesi nasıl ikizleme yolu ile *otak* ismini pekiştiriyorsa, *kızıl ala* "kırmızı, parlak kırmızı" sinonimindeki *kızıl* sıfatı da *ala* sıfatını ikizleme yolu ile pekiştirmektedir. İfadeyi kuvvetlendirmek için yapılan bu pekiştirmeli *kızıl ala gérdek* (189/11) örneğini, *yañal ala év* (7/1-2) örneği ile karşılaştırsak,

*kızıl ala gérdek**yañal ala év*

yañal ala ibaresinin de *kızıl ala* ikizlemesine paralel bir ikizleme (sinonim) olduğunu düşünebiliriz.

Buna göre *yañal* kelimesinin de *kızıl* kelimesi gibi renk olduğunu kabul ettiğimizde *yañal* kelimesinin *Derleme Sözlüğü* 4116 (II)'deki *yagal* (> *yañal*) örneğindeki "yanar döner, parlak kırmızı" anlamı ile *ala* kelimesinin anlamını pekiştiren bir sıfat olduğu açıkça ortaya çıkar.

kızıl kelimesi, *kızıl ala* ikizlemesi yanında, Dede Korkut'ta *kırmızı* kelimesi ile eşdeğer olarak kullanılmıştır. (Beyreğe) "*Adaqlu-*

sundan ergenlik bir kırmızı kaftân geldi. Bayrek geydi. Yoldaşlarına bu iş hoş gelmedi. Saht oldılar. Beyrek eydür: “neye saht olduñuz” dedi. Eytdiler: “nece saht olmayalum, sen kızıl kaftân geyersin, biz ağ kaftân geyerüz” dediler. (D. 89/7-11).

“... oğuzuñ üzerine bir sür{d}i geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kova getdi. Kova kov<a> bir yere geldi, ne gördi? Sultânım! Gördi gök çayırñ üzerine bir kırmızı otag dikilmiş. Yazup “bu otag kimüñ ola” dedi”. “... Oğuzun üzerine bir geyik sürüsü geldi. Bamsı Beyrek (geyiklerden) birisini kovalayarak gitti. (Geyiği) kovalaya kovalaya bir yere geldi. Ne gördü? Sultanım! Gördü (ki) yeşil çayırın üzerine bir kırmızı otag dikilmiş, Şaşırıp “bu otag kimin ola” dedi. (D. 76/2-7).

Kırmızı otag ibaresini 10/7, 10/11, 11/13-12/1, 12/13, 13/1'deki kızıl otag ibaresi ile krş.

6/6-11 Kadın tiplerleri:

Vatikan ve Dresden nüshaları kadınların dört türü hakkında önce sıralama sonra da açıklama açısından birbirleri ile kelime kelime örtüşmezler.

sıra	Vatikan nüshası (3/6-8) sıralama	açıklama	değerlendirme
	'avratlar dört dürlüdür.		
1	birisi ev yapan şulpdur	ev yapan şulb	→ olumlu
2	birisi şolduran şopdur	şolduran şop	→ olumsuz
3	birisi şolduran şobdur	şoldurum şop	→ olumsuz
4	birisi niçe söyler isen bayagıdur		→ olumsuz

sıra	Dresden nüshası (7/5 →) sıralama	açıklama	değerlendirme
	kan-lar dört dürlüdür.		
1	birisi şolduran şobdur	şolduran şob	→ olumsuz
2	birisi şolduran şobdur	şolduran şob*	→ olumsuz
3	birisi évüñ şayagıdur		→ olumlu
4	birisi niçe söyler isen bayagıdur		→ olumsuz

* Açıklamada be'nin tek noktası yerine müstensih tarafından sehven ye'nin iki noktası konulmuştur.

Vatikan nüshası kadınların dört türü hakkındaki açıklamaya birinci sırada olumlu kadın tipi olarak verilen *ev yapan şulp* ile başlar. Dresden nüshası kadınların dört türü hakkındaki açıklamaya ise sıralamasında üçüncü olarak zikredilen *evüñ tayağı* olan olumlu kadın tipinden başlar. Yani Vatikan nüshasında ilk sıradaki *ev yapan şulp* kadın tipi ile Dresden nüshasında üçüncü sıradaki *evüñ tayağı* kadın tipi olumlu olma açısından birbiri ile örtüşmektedir. Olumlu tiplerin Vatikan nüshasında birinci, Dresden nüshasında ise üçüncü sırada olmasının sebebi Vatikan nüshasında dört kadın tipi ile ilgili kafiye olmaması (*şulp / şop / tob / bayağı*), buna karşılık Dresden nüshasında (*şob / tob ; tayağı / bayağı*) şeklinde dört kadın tipi ile ilgili ikili kafiyenin yapılmasıdır. Bu ikili kafiye sıralaması dolayısıyla olumlu kadın tipi Dresden nüshasında üçüncü sırada zikredilmiş, ancak birinci sırada açıklanmıştır. Başka bir söyleyişle Vatikan ile Dresden nüshalarında ilk olarak olumlu kadın tipi, ikinci, üçüncü ve dördüncü sıralarda da olumsuz kadın tipleri açıklanmıştır.

Nâşirlerin metin okumalarının a) *soy* ve *toy*; b) *sop* ~ *sob* ve *tob* ~ *top*; c) *sulp* ~ *solp*; *sop* ve *top* ~ *dop* okuyanlar olmak üzere üç grupta toplandığını görürüz.

a) *soy* ve *toy* okuyanlar

Kişi ve yıl	sıralama	açıklama
Orhan Şaik Gökyay (1938)	solduran soy	solduran soy
	ţolduran �oy ¹²⁷	�olduran �oy
	evüñ tayağı	evüñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

H�mid Araslı (1939, 1962, 1978)	solduran soy	solduran soy
	dolduran toy	dolduran toy
	evüñ dayağı	evüñ dayağı
	 bayağı	 bayağı

¹²⁷ Orhan Şaik Gökyay dip notunda "metin طبريد " açıklamasını yapmıştır.

F. Zeynalov-S. Əlizadə (1988)	soldıran soy	soldıran soy
	toldıran toy	toldıran toy
	eviñ tayağı	eviñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

A. A.-T. Guzuçuyev (1995)	solduran so:y	solduran so:y
	to:lduran top	to:lduran top
	övüñ tayanığı	övüñ tayanığı
	 bayağı	 bayağı

Şamil Cəmişidov (1995, 1999)	solduran soy	solduran soy
	dolduran toy	dolduran toy
	evin dayağı	evin dayağı
	 bəyağı	 bəyağı

Samət Əlizadə (1999)	soldıran soy	soldıran soy
	toldıran toy	toldıran toy
	eviñ tayağı	eviñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

b) *sop* ~ *sob* ve *tob* ~ *top* okuyanlar;

Muharrem Ergin (1958)	şolduran şop	şolduran şop
	ţolduran ţop	ţolduran ţop
	i vüñ tayağı	i vüñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

A. Aşirov (1997) Dresden	solduran sop	solduran sop
	tolduran top	tolduran top
	eviñ tayağı	eviñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	şolduran şob	şolduran şop
	ţolduran ţob	ţolduran ţop
	êvüñ tayağı	êvüñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

c) *sulp* ~ *solp*; *sop* ve *top* ~ *dop* okuyanlar

Orhan Şaik Gökyay (1973)	ev yapan sulp	
	şolduran sop	solduran sop
	dolduran top	dolduran top
	evüñ tayağı	evüñ tayağı
	 bayağı	 bayağı

A. Aşırov (1997) Vatikan	ev yapan solp	ev yapan solp
	solduran sop	solduran sop
	dolduran sop ¹²⁸	dolduran dop
	 bayağı	 bayağı

M. S. Kaçalın (1998, 2000)	ev yapan şulp	ev yapan şulb
	şolduran şop	şo<l>duran şop
	ţolduran ţop	ţoldurum ţop (1998) ţolduran ţop (2000)
	 bayağı	 bayağı

Bu listeden de açıkça görüleceği üzere 11 neşrin 10'undaki okumalar Dresden nüshası esas alınarak yapılmıştır. A. Aşırov Vatikan nüshasını ayrı metin olarak verir. Kaçalın de yayımlanmamış çalışmasında sadece Vatikan nüshasını işler.

Orhan Şaik Gökyay 1973 neşrinde edisyon kritik yapmaya çalışmış ancak Vatikan nüshasındaki *ev yapan sulp* tipinin Dresden nüshasındaki *evüñ tayağı* tipiyle ayniliğini gözden kaçırdığı için kadın tipleri sadece O. Ş. Gökyay sıralamasında 5 tip olarak verilmiştir.

¹²⁸ **dop** yerine tashih hatası olmalı (O. F. S.)

Kaçalin ise açıklamada 1998'de *ıulduurum* okuduğu kelimeyi 2000'de dip notuna taşıımış ve açıklamada kelimeyi *ıulduran* şeklinde düzeltmiştir.

ev yapan şulp

řulb kelimesi Arapçadır. Arapça sözlüklerden *el-Mu'cemü'l-vasıt*'da “eř-řulb ve yukālū hüve min řulbi fulānin : min zürriyetihi [“O falanın sulbündendir, yani onun zürriyetindendir” denilir]”¹²⁹; *el-Müncid*'de ise “eř-řulb ve yukālū «hüve min řulbi fulānin», ey min neslihi ve veledihi [«O falanın sulbündendir», yani onun neslindendir ve onun çocuęudur” denilir]”⁹ řeklinde açıklanmıřtır.

el-Mu'cem'de “zürriyet”¹³⁰ kelimesi ile karşılanan *şulb* kelimesi, *el-Müncid*'de ise “nesil” kelimesi ile açıklanmakta yani kişinin kendisinden sonrası, ardılları kasedilmektedir. Arapça *şulb* kelimesi Türkçeye girdiğinde -b > -p gelişmesi ile Türkçe telāffuzu vurgulandığı için Vatikan nüshasında *şulp* şeklinde geçer. Yine bu kelime Türkçede -lb ~ -lp > -b ~ -p ses gelişmesi ile *şulb* > *şulp* > *şop* şeklinde Türkçeleşmiş olmalıdır.

Mustafa Sinan Kaçalin doçentlik kadrosuna atanmak için dosyasına koyduğu *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı* (İstanbul, 1998) adlı Türk Dil Kurumu'nda yayımlanmak üzere hazırladığı Dede Korkut'un Vatikan nüshasını işlediği çalıřmasında¹³¹ -lb ~ -lp > -b ~ -p ses gelişmesi için verdiği *şulb* ~ *şulp* > *şob* ~ *şop* örneği yanında *çolpan* (EDPT 418b) > *çoban*; *çalpak* (EDPT 418a) > *çapak*; *tolp* (EDPT 492b) > *top*; *yalpıręak* (EDPT 879b) *yapıręak* > *yapırağ* > *yaprağ* örneklerini de verir.

Kaçalin eserinin basımı için 2000 yılında hazırladığı raportör nüshasında ise¹³² Ar. *u* > Türk. *o* ses değişmesi için

¹²⁹ *el-Mu'cemü'l-vasıt*, Kahire, 1392 = 1972, s. 544c.

¹³⁰ Dr. Muhammed-i Muîn, *Ferheng-i Fārisi*, II, Tahran, 1978, s. 1069. “zürriyet : “nesil ve ferzendān”.

¹³¹ Mustafa Sinan Kaçalin, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı*, İstanbul, 1998, s. 106.

¹³² Mustafa Sinan Kaçalin, *Hikāyet-i Oğuz-nāme-i Kazān Big ve Ğayrı*, İstanbul, 2000, s. 209.

a) 'u- > 'o- ~ 'ö- : 'uşmān > 'osman; 'umar > 'ömer; 'uḳḳaşa' > 'ökkeş, 'uṣr > 'öşür;

b) -u- > -o- ~ -ö- : luḳnān > lokman; nuḳṣān > noksan; nuḳta' > nokta; ṣufra > sofra; ṣuḥbat > sohbet; ṣu'm > şom; ṣuhrat > şöhrat;

c) Arapçadan > Batı dillerine de -u- > -o- için Sulṭān > Zoltan; Ḳur'ān > Koran

örneklerini vermektedir. Bu ses gelişmesine dayanarak *sub* ~ *sup* gibi bir ara şekil aramak gereği de ortadan kalkmış olmaktadır.

Kaçalin'in verdiği *-lb* ~ *-lp* > *-b* ~ *-p* ses gelişmesi kuralına dayanarak *şulb* > *şulp* > *şop* örneğinin gerçekleştiğini kabul edebiliriz.

şoy ve şop; şolduran şop

Sop kelimesi Türkiye Türkçesi'nde tek başına kullanılmamış, ancak *soy* kelimesi ile birlikte *soy sop* şeklinde ikileme (antonim) olarak kullanılmıştır. Türkçe *soy* kelimesinin Arapça karşılığı *neseb*, yani kişinin kendisinden önceki ecdadı, atası, babası, öncülüdür. *Nesebi gayr-ı sahîh* "babası belirsiz" demektir.¹³³ *Sop* kelimesinin Arapça karşılığı ise *nesil*, yani kişinin kendisinden sonra gelen çocuğu, torunu, ardıdır. Buna dayanarak *neseb* (= *soy*) + *nesil* (= *sop*) antonimini yani *soy sop* ikilemesini Türkçede "sülâle, hânedân, dynasty" şeklinde anlamlandırabiliriz.

Soy kelimesi Türkçede anlam bakımından nötrdür. Meselâ *soylu* kelimesi "asil" anlamında olumlu anlam taşımakta, *soysuz* kelimesi ise olumsuz anlam taşımaktadır. Keza *soyu sopu belirsiz* ibaresinde de olumsuz anlam vardır.

Vatikan nüshasındaki *birisi ev yapan şulpdur* cümlesi metinde olumlu olarak açıklanmakta, onu takip eden ikinci cümle olan *birisi solduran soptur* cümlesi ise metinde olumsuz olarak açıklanmaktadır. Yani her iki cümle arasında anlam bakımından, bir zıtlık, bir tezat söz konusudur.

¹³³ *Türkçe Sözlük*'te ise *nesebi gayrisahih* "Kanuni olmayan bir birleşme sonucunda doğan (çocuk)" şeklinde anlamlandırılmıştır. *Türkçe Sözlük*, K-Z, Ankara, 1998, s. 1646b.

Bu durumda destanı söyleyen veya yazan kişinin kelimenin aslı şekli olan *şulb* > *şulp* şeklini olumlu anlamda, Türkçeleşen *şob* ~ *şop* şeklini de olumsuz anlamda kullandığını düşünebiliriz.

şolduran şop ibaresini kurallı cümle haline getirdiğimizde *şop şolduran* söyleyişini elde ederiz. Bu söyleyiş yükleme hali eki yazılmamış bir şekil olup ekli hali *şop(u) şolduran* şeklindedir.

Şol- fiilinde “azalmak, fakirleşmek” anlamı vardır. *Şoldur-* fiili ise “azaltmak, fakirleştirmek” anlamındadır. *şop şoldur-* “nesil azaltmak, nesil kurutmak”, *şop(u) şolduran* ise “nesli kurutan” anlamında kullanılmış olmalıdır.

Böylece olumlu ve olumsuz olma durumuna göre *ev yapan şulp*’u “erinin soyunu devam ettiren” kadın tipi, *şolduran şop*’u ise “erinin neslini kurutan” kadın tipi olarak kabul edebiliriz.

şolduran ~ şulduran ve şob ~ şop

İlk kelimenin *şolduran* ~ *tolduran* ~ *dolduran* ~ *tolduran* ve *şulduran* şekillerindeki okunuşları O. Ş. Gökyay (1938), M. Ergin, A. Annanurov-T. Guzuçuyev, A. Aşırov, S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından *şolduran* ~ *tolduran*; F. Zeynalov-S. Əlizade, S. Əlizade tarafından *tolduran*; H. Araslı, Ş. Cemşidov, O. Ş. Gökyay (1973) ve A. Aşırov tarafından *dolduran* şeklindedir.

M. S. Kaçalın Vatikan nüshası üzerindeki çalışmasında T. Tekin’den etkilenecek sıralamada *şulduran*, açıklamada ise önce *şuldurum* (1998), sonra da *şulduran* (2000) okumuştur.

İkinci kelimenin nâşirler tarafından *şoy* ~ *toy* ve *şop* ~ *top* ~ *şob* ~ *dop* şekillerinde iki okuyuşu yapılmıştır. Kelime sıralamada ve açıklamada O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *şoy*; H. Araslı, F. Zeynalov-S. Əlizade, Ş. Cemşidov, S. Əlizade tarafından *toy*, M. Ergin ve M. S. Kaçalın tarafından *şop*; O. Ş. Gökyay (1973), A. Annanurov-T. Guzuçuyev, A. Aşırov tarafından *top*; S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından *tob*, A. Aşırov tarafından da *dop* şekillerinde okunmuştur.

Bu kadın tipi “yatarken/uyurken sarsılınca yattığı yerden ayağa kalkan, elini yüzünü yıkamadan obanın o ucundan bu ucuna, bu ucundan o ucuna koşuşturan, dedikodu yaparak öğle vaktine kadar gezen, öğleden sonra evine geldiğinde hırsız köpeğin, yaramaz

dananın evini birbirine kattığını, evinin tavuk kümesine, sığır ahırına döndüğünü gören, komşularına kız ... ölmeye, kaybolmaya gitmemiştim, yatacak yerim yine bu harap olası (evim) idi. N'olaydı komşu hakkı, Tanrı hakkı (için) benim evime bir bakaydınız" diyen kadın tipidir.

Burada anlatılan kadın tipinin iki özelliği a) "evinde yatması (yatağını doldurması) ve yatmaya evine gelmesi"; b) "obanın bir ucundan bir ucuna kadar koşuşturması, gezmesi" vurgulanmaktadır.

Bu durumda *tolduran top* ibaresini *top tolduran* ve yükleme hali ekli şekliyle de *top(u) tolduran* şeklinde anlarsak, *tob ~ top* kelimesinin "yatak, döşek, şilte" anlamına gelmesi gerektiğini görürüz. O zaman da *top(u) tolduran* ibaresi "yatağı, döşeği dolduran" şeklinde anlamlandırılabilir. Yani kadın "erinin yatağını dolduran" kadın tipi olur. Ancak nâşirlerin çeşitli şekillerde okuduğu *tob ~ top* kelimesinin Türkçe olması dışında, Moğolcadan Türkçeye, Farsçadan Türkçeye, Arapçadan Türkçeye geçen bir kelime olmasını da düşünerek baktığım kaynaklarda bu kelimenin, yaklaşık olarak bile, "yatak, döşek" anlamını tespit edemedim.

İkinci ihtimal olarak obanın bu ucundan o ucuna, o ucundan bu ucuna kadar koşuşturması, gezmesi durumu, bu kadın tipinin sahada vurulan, savurulan, yuvarlanan bir topun ardından koşan bir kişiye benzetilmesi de olabilir. O zaman da "vurmak, çarpmak, savurmak, yuvarlamak" anlamında bir *tol-* ve *toldur-* fiili bulmak gerekir.

T. Tekin ""Some Corrections in *Kitāb-i Dede Qorqu*"¹³⁴ = "Dede Korkut hikâyelerinde bazı düzeltmeler"¹³⁵ adlı makalelerinde DLT'deki *tul-* "vurmak" ve *tuldur-* "vurdurmak, çarpmak" fiillerini zikrediyor ve *tulduran top* ibaresi için "vurulan, oradan oraya yuvarlanan top" anlamını veriyor. Cümleyi *top tulduran* ve yükleme hali ekli şekliyle *top(u) tulduran* şekliyle de açıklarsak, bu kadın tipini "top(u) vurulan, savurulan, yuvarlanan" kadın tipi olarak obanın bir ucundan öbür ucuna kadar, öbür ucundan bu ucuna kadar

¹³⁴ *Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli, 1982, s. 563-576.

¹³⁵ *TDAY-Belleten 1982-1983*, Ankara, 1986, s. 141-156.

koşuşturan, gezen, amiyane tabirle sürten bir kadın tipi olarak düşünebiliriz.

T. Tekin'in DLT'te *tul-* ve *tuldur-* şeklinde olduğunu söylediği bu fiilin¹³⁶ Oğuz grubunda *tol-* ve *toldur-* şeklinde telaffuz edilmesi normal sayılmalıdır. Çünkü Doğu Türkçesi'nde yuvarlak dar ünlüyle *tugmak*, *ünmek* şeklinde telâffuz edilen fiiller, Batı Türkçesi'nde *togmak*, *önmek* şeklinde yuvarlak geniş ünlüyle telâffuz edilirler.

baya “eski, önce” ve **bayağı** “eskisi, öncesi, eskisi gibi”

EDPT 384a'da “**baya**: ‘recently, in the immediate past [son zamanlarda, çok yakın geçmişte]’, DLT'te “**baya** just, exactly [henüz şimdi, kesin olarak]” şekillerinde anlamlandırılan *baya* kelimesi Türkiye Türkçesi'nin haricinde çeşitli anlamlarla Çağdaş Türk lehçelerinden Tatar, Başkır, Kırgız, Kazak, Özbek lehçelerinde *baya*, Altay, Hakas, Şor lehçelerinde *paya*, Çuvaş lehçesinde *payan* şekillerinde yaşamaktadır.¹³⁷

Kelime eski Uygur Türkçesi'nde *baya-ķın̄ya*'dan gelişen *baya-ķıya* şekliyle geçer. *bayaķıya tuğmuş kūn ten̄gri emdi sön ündi* (so read) ‘the sun which has just risen has now at least climed (the sky) [henüz doğmuş olan güneş (gökyüzüne) henüz yükselmişti]’ U II 88/77-8.

Kelime DLT'te *oķ* pekiştirme edatı ile *baya-oķ* şeklinde geçmektedir.¹³⁸ *baya oķ keldim* “‘kable ḥāzīhi s-sā'a ḥaķīka^{tan} [I came just now (henüz şimdi geldim)]”. Keza *baya+oķ* kaynaşarak *bayaķ* şeklini almış ve Türkiye Türkçesi'nde *bayak* “az önce, demin” anlamında kullanılmıştır.¹³⁹

Kelimenin Dede Korkut'ta *baya* ve *bayağı* şekillerinde iki kullanılışı görülmektedir. *baya mırlardı şimdi ḥırlamağa başladı*¹⁴⁰ (160/3) ve (*birisi*) *nöçe söyler iseñ bayağıdur* (7/4, 9/4).

¹³⁶ EDPT, *tul-* 491a; *tuldur-* 495a.

¹³⁷ *Sravnitel'no -İstoričeskaya Grammatik Tyurkskiḡ Yazıkov. Leksika*, Moskova, 1997, s. 83-84; EDPT 384a.

¹³⁸ R. Dankoff-J. Kelly, *Compendium of Turkic Dialects (Diwān Lugat at-Turk)*, Part I, Harvard, 1982, s. 89.

¹³⁹ *Tarama Sözlüğü*, I, A-B, Ankara, 1963, s. 464-465.

¹⁴⁰ Bu cümlelerin ilk kısmı Ergin'de *baya mırlar idi*, Gökyay'da ise *bayak*

O. Ş. Gökyay, "Söz dizisi"nde **bayağı** maddesini "aşağı, aşağılık, kaba", M. Ergin ise "İndeks"de **bayağı** maddesini "bayağı" kelimesi ile karşılamıştır.¹⁴¹

S. Tezcan bu kelimenin yapısını *baya* "önce" + *ğı* aitlik eki şeklinde düşünmüş ve anlamını da "önceki, eskisi gibi" şeklinde düzeltmiştir.¹⁴² Tezcan'ın anlamlandırmasına aynen katılıyorum. Ancak ben kelimenin etimolojik yapısını *baya+ok > bayağ ~ bayağ* kelimesine gelen +*ı* iyelik eki ile açıklamak istiyorum.

Kelime eski Türkiye Türkçesi'nde *bayağ* ve bu şekilden gelişen *bayağ* şekliyle yaşamıştır. *Tarama Sözlüğü*'ndeki XIV. yüzyıl örneklerinde *bayağ* kullanılışı verilmektedir. Kelime Dede Korkut'ta ister *bayağ* şekline +*ı* iyelik eki gelmesiyle *bayağı*, ister *bayağ* şekline +*ı* iyelik ekinin gelmesi ve iki ünlü arasında -*ğ*- > -*g*- ses gelişmesiyle *bayağı* şeklini alsın anlamı Tezcan'ın belirttiği gibi "eskisi, eskisi gibi" anlamlarında olacaktır. Bu kadın tipinin niçin "eskisi gibi" olduğu

biñ söyler iseñ birisini tuymaz (5 + 6)

erüñ sözini kulağına koymaz (5 + 6)

söyleyişinden de anlaşılmaktadır.

Bayağı kelimesinin Türkiye Türkçesi'nde anlam değiştirerek "bayağı, adi, basit" anlamlarında kullanılması Dede Korkut'tan epeyi sonralara rastlamaktadır.¹⁴³

Maniheyist Uygur Türkleri tarafından Göktürk harfleri ile kâğıda yazılmış bir metin parçasında töreye uyan ve uymayan dört kadın tipi ile ilgili bilgiler verilmektedir.

T. M. 335, 337 (= Mz. 403)¹⁴⁴ bulunma yeri kodlu yazma parçasının *a* yüzü sağdan ve aşağıdan, *b* yüzü ise soldan ve aşağıdan

mırlardı şeklindedir.

¹⁴¹ O. Ş. Gökyay, 1973, s. 173; M. Ergin, 1963, s. 41.

¹⁴² Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 53-54.

¹⁴³ *Türkçe Sözlük*, 1, A-J, Ankara, 1998, s. 247a; Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, 1, A-E, İstanbul-Wien, 2002, s. 295b. **bayağı** II "alelâde, adi".

¹⁴⁴ Osman F. Sertkaya, "Fragmente in alttürkischer Runenschrift aus den

oldukça tahrip olduğu için metnin aslî satır sayısı bilinmemektedir. Ancak metnin günümüze ulaşan bölümü başlık satırı dahil 16 satır ihtiva etmektedir.

Metnin *a* yüzünün transliterasyonu, transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

Transliterasyon	Transkripsiyon
01 B ² [...]	b ² [...]
02 ????????????	??????????????
03]B ² Y [	]bi[rle? ...]
04]B ² [	] b[...]
05 K ¹ WD ¹ WZ[// //]	koduz[... ta]
06 K ¹ Y : Y ² M' : Y[/////]	kı : ymä : i[...]
07 -L ² YRK ² : NÇ' : [///]	lirke : (a)nça : [...]
08 S ² YN ² Y : B ² YRL ² : [///]	sini : birlä : [...]
09 NK : WY ¹ N ¹ ŞK ¹ : K ² [///]	(e)nġg : oynaşık : k[...]
10 -K ² : T ² G ² ŴL ² :	k : tægöl
11 Y ² M' [:] B ² YL ² Y[R ² ///]	ymä : bili[r? ...]
12 -ŴT ² Y : T ² Ŵ[//T ² : T ² [///]	üti : tö[r]t : t[öröl]
13 -ŴG ² : K ² YS ² Y : [///]	üg : kisi : [...]
14 WY ¹ N ¹ 'G ¹ [Y ¹ : ///]	oynag(a)y? : kodu?]
15 -Z : B ² YR ² [// ///]	z bir[le? ...]
16 -' : K ² YN[// ///]	a : (i)kin[ti?

Transkripsiyon:

]bi[rle? ...] b[...] koduz[... ta]kı : ymä : i [...] lirke : (a)nça : [...] sini : birlä : [...] (e)nġg : oynaşık : k[...]k : tægöl ymä : bili[r? ...]üti : tö[r]t : t[öröl]üg : kisi : [...] oynag(a)y? : kodu?]z bir[le? ...]a : (i)kin[ti?

Tercüme:

... i[le ...] b[...] kadın ... v]e yine [... bil]enler böyle ... senin ile ..en cilveli **k**[...]**k** değildir. ve ... bilenler...]**üti** dört törölü kadın [oynaya[cak? kadı]n ile ...v]e ikin[ci ...

Metnin *b* yüzünün transliterasyonu, transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

01	...] N ¹ WMY	] n nomı
02	????????????	????????????
03	wQL ¹ W	u]klu
04	????????????	????????????
05	[///]WR ² [/]WG ² : [//]	[...törö]lüg : [uzun :
06	[///]WN ¹ L ² WG ¹ D ¹ ' : K ²	t]onlugda : k
07	[YN ²] : T ² R ² K ² : Y ¹ L ¹ K ¹ R ¹ :	[in] : t(ä)rk : y(a)lk(a)r
08	[//]YR ² : T ² WR ² WS ² WZ :	[bi]r : törösüz :
09	[///]G ¹ : 'T ¹ L ¹ G ¹ : WZ	[(a)n̄y(ı)]g : atl(ı)g : uz
10	[///]WN ¹ L ¹ WG ¹ D ¹ ' : K ²	[un : t]onlugda : (i)k
11	[NT]Y : Y ¹ BL ¹ K ¹ : T ¹ YL ¹	i[nt]i : y(a)bl(a)k : tıl : [sab :]
12	[S ¹ B ¹] : Y ¹ T ¹ YÇY : K ¹	(a)ytıçı : k
13	[WD ¹ WZD ¹] : WÇWNÇ :	[oduzd]a : üçünç :
14	[///] K ¹ WD ¹ WZ	[...] : koduz[da :]
15	[// :T ² WR ²]T ² WNÇ : WL ¹ :	[tör]tünç : ol
16	[///] : Y ¹ L ¹ K ¹	[...] : y(a)lk[ar :]
17	[/// ///]	

Transkripsiyon

[...törö]lüg uzun t]onlugda k[in] t(ä)rk y(a)lk(a)r
 [bi]r törösüz [(a)n̄y(ı)]g atl(ı)g uz[un t]onlugda
 (i)ki[nt]i y(a)bl(a)k tıl [sab] (a)ytıçı k[oduzd]a
 üçünç [.....] koduz[da]
 [tör]tünç ol [.....] y(a)lk[ar]

Tercüme :

törelî kadınlardan sonra hemen uzaklaşır
 Birinci töresiz fena şöhretli kadından,
 ikinci kötü söz laf söyleyici kadından
 üçüncü kadından
 dördüncü o [.....] uzaklaşır [...]

Yaprağın *a* yüzünde geçen *oynaşık* (< oy(u)n+a-ş-ı-k) “cilveli, hareketli, fingirdek” kelimesi Türkçe tanınmış bir şarkıda şöyle geçer:

Bu sabah bağda erken Gül açtı sen gülerken

Esmerim sevişelim Kuş yuvaya dönerken

Güzelim, civanım, oynaşığım a canım bize uğra geçerken ...

Açık, deşik, pişik, alışık, barışık, bitişik, çapraşık, değişik, dolaşık, karışık, sıkışık, yerleşik, yılışık vs kelimeleri¹⁴⁵ gibi bir yapıya sahip olan *oynaşık* kelimesi oyun isminden +a eki ile *oyun+a-* > *oyn+a-* şeklinde isimden fiil, -ş- eki ile fiilden fiil, -ı-k eki ile fiilden yapılan isimdir. Peter Zieme’nin “*oynaş* (burada +ık küçültme hâli eki ile)” ifadesini düzeltmek gerekmektedir.¹⁴⁶

Törölüg “törelî, örfe ve âdete-geleneğe uyan” kelimesi *tört törölüg kisi* ibaresinde “örfe ve âdete-geleneğe uyan dört kadın” anlamındadır.

Yaprağın *b* yüzünde *törösüz* “töresiz, örfe ve âdete-geleneğe uymayan” kadınların ilki olarak *törösüz anyığ atlıg uzun tonlugda* “örfe ve âdete-geleneğe uymayan kötü şöhretli kadından”ibaresi gelmekte ve bu ibareyi *ikinti yablak tıl sab aytıçı koduzda* “ikinci olarak kötü söz laf söyleyici (dedikoducu, fitneci, sürtük) kadından” ibaresi takip etmektedir. Üçüncü ve dördüncü kadın tiplerinin özellikleri ile ilgili kelimeleler maalesef metinde tahrip olmuştur.

6/7 **ozan <eydür> :**

6/7’deki *ozan* kelimesinden sonra yazılmayan fiil 6/5’deki *ozan eydür* söyleyişine paralel olarak *ozan <eydür>* şeklinde tamamlandı.

6/7 **... eve bir <udlu> konuk gelse, ... :**

... *yazıdan yabandan eve bir konuk gelse, er adam evde olmasa* ... ibaresinde *udlu* kelimesi yoktur. Ancak 8/4-5’deki *evine*

¹⁴⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil bilgisi)*, Ankara, 2003, s. 84-87, § 124.

¹⁴⁶ Peter Zieme, “Runik harfli birkaç pasaj üzerine kimi yorum önerileri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 2000, Ankara, 2001, s. 377-382.

yazıdan yabandan bir udlu konuk gelse, er adam evde olsa, ... paralel söyleyişine dayanarak ibare ... yazıdan yabandan eve bir <udlu> konuk gelse, er adam evde olmasa ... şeklinde tamamlandı.

6/10 **bitsün** "doğsun".

DLT'deki *oğlan bütti* "the child was born [oğlan doğdu]"¹⁴⁷ örneğinde *büt-* > *bit-* fiilinin insan için "doğmak" anlamında kullanılması Kâşgarlı Mahmud tarafından tespit edildiğinden *Hanum! Anuñ bebekleri bitsün. Ocağına buncılayın 'avrat gelsün* cümlelerini "Hanım! Onun bebekleri doğsun. Evine bunun gibi zevce gelsin" şeklinde anlamak kolaylaşır. Buna karşılık olarak 7/4-5'deki *Anuñ gibi-nüñ, hanum! bebekleri bitmesün. Ocağına buncılayın 'avrat gelmesün* cümlelerini de "Onun gibinin, Hanım! bebekleri doğmasın. Evine bunun gibi zevce gelmesin" şeklinde anlamak kolaylaşır.

6/11, 7/6, 8/3 **geldük ~ geldik; geldin ~ geldiñ; geld-iñ → geldük :**

Kelime O. Ş. Gökyay, M. Ergin, S. Tezcan-H. Boeschoten tarafından *geldük*, A. Annanurov-T. Guzuçuyev, A. Aşırov ve H. A. Schmiede tarafından *geldik*, H. Araslı, F. Zeynalov-S. Əlizade, Ş. Cemşidov ve S. Əlizade tarafından *geldin ~ geldiñ* şekillerinde okunmuştur. İkinci teklik şahıs okuyuşu için F. Zeynalov-S. Əlizade yayımında şu not vardır:

47. **Gəldin.** Er. və OŞ-da "Geldük". HA-da "Gəldin". H. Araslı'nın ve bizim secdiyimiz variant muasır Azərbaycan danışığı dilində bu gün də umumi şəxsi bildirir, canlı danışığı üçün səciyyəvidir. (s. 227).

Ancak Samət Əlizade'nin "Azərbaycanda 'Kitabi-Dədə Qorqud'un elmi metninin nəşri problemlərinə dair"¹⁴⁸ başlıklı yazısında

¹⁴⁷ EDPT, 298b-299a **büt-** maddesi; R. Rankoff-James Kelly, *Compendium The Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Turk)*, II, Harvard, 1984, s. 110; R. Rankoff-James Kelly, *Compendium The Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Turk)*, III, Harvard, 1985, s. 85. **büt-** "be born (child)". **oġlān bütti** "The child was born (wulida)".

¹⁴⁸ *Kitabi-Dədə Qorqud (Məqalələr toplusu)*, Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Nizami Adına Ədəbiyyat İnstitutu, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Bakı, Elm, 1999, s. 21-26.

yukarıdaki üç çeşit okuma teklifine aykırı okuma teklifi olarak Vahid Z. Adilov'un "Kitabi-Dede Qorqud metnşunaslığı" konusundaki bir makalesindeki sözlerini ¹⁴⁹

"həmin sözün kökü 'gəld' dir, altay ve teleüt dillərində 'gəld' gəlin deməkdir; guya buradaki -in yiyelik hal şəkilçisidir; ona görə də 'gəldin' sözü 'gəlinin' kimi anlaşılmalıdır. (həmin mənbədə, s. 142)"

şeklinde özetleyerek bu görüşe dört açıdan itiraz etmektedir.

Ben Vahid Z. Adilov'un zikredilen yazısını okumadığım için sadece Samət Əlizadə'nin yazısından ilgili kısmı bu şekilde nakletmekle yetiniyorum.

6/11 **şapā-danca** : صَادَنَجْ < *şabā(h)danca* < *şabā(h)+dan+ca* "sabah olunca, sabah olur olmaz, sabah erkenden, sabah erkence, sabah erkencecik, sabahleyin".

şapā < *şabā(h)* < *şabāh* kelimesinden gelmiş olmalı. Vatikan nüshasındaki paralelinde *şabāh-danca* صَبَاحٌ دَنْجَا şekli geçiyor.

+*dan+ca* / +*den+ce* eki ablativ + ekvativ birleşiminde bir katmerli çekimdir. Katmerli çekimlerde ilk ek anlam vermez. Son ek ile anlamlandırma yapılır. *mununğda basa* "bundan sonra" gibi. ¹⁵⁰

şabāh kelimesinin ablativ eki almış şekli şarkılarda geçer:

Sabahdan uğradım ben bir fidana

Dedim mahmur musun? Dedi ki: yoh! yoh!

+*den+ce* şekli *öyledence* < *öyle+den+ce* (7/9) "öyle olunca, öyle olur olmaz" örneğinde de geçer.

7/9 **öyle-dence** "öğle olunca, öğle olur olmaz, öğle vaktine kadar".

öyle < *öy-le* kelimesinin kökü olan *öd* kelimesi Sir Gerard Clauson tarafından Eski Türkçede "zaman, zamanda belirli bir an,

¹⁴⁹ LOGOS, 2, Bakı, Elm, 1997, s. 133-161)

¹⁵⁰ Osman F. Sertkaya, "Zamirlerde katmerli çekim üzerine", *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1992*, (26 Eylül 1992-1 Ekim 1992), Ankara 1996, s. 17-37.

zamanın belirli bir bölümü" anlamlarında tespit edilmiştir.¹⁵¹

öd kelimesi Brahmi ve Tibet harfli Türkçe metinlerde *üd* şeklinde de görülmüştür.

öd kelimesinin Eski Türkçe'de enstrümental eki ile genişleyen *öd-ü-n* türevi *d > y* ses olayı ile *ödün > öyün* şeklinde gelişir. *Öyün* kelimesi Türkiye Türkçesi'nde *yine > gine* gibi şekillerde görülen *y > g* ses olayı ile *öğün* şeklinde kullanılmaktadır.¹⁵²

Mertol Tulum 6-10 Ekim 1980'de toplanan III. Millî Türkoloji Kongresi'nde sunduğu "*-la/-le* ekine dair" adlı bildirisinde *öd* kelimesi ile ilgili olarak şunları söylüyor:

"İlk grubu teşkil edenler *öy-le*, *dün-le* ve *tañ-la* kelimeleridir. Bunlar görüldüğü gibi, zamanla ilgili kelimelerdir. Bunlardan *öy-le*, *öd* (zaman, vakit) *-le* şeklinde izah edilmiş, ancak eski bir şekil olduğunda şüphe bulunmayan *-le* için henüz kabul edilebilir bir açıklama getirilememiştir. *dün-le* ve *tañ-la*'ya gelince; (s. 159)"¹⁵³

Sir Gerard Clauson ise 1972'de *ödle* kelimesini EDPT, s. 55b-56a'daki *ödleg* maddesinde *ödle-g* şeklinde açıklamıştı. Clauson'a göre *ödleg > (Oğuz Türkçesi) öyle; ödleg > (Horezm Türkçesi) özleg > özle* (Kıpçak Türkçesi) şeklinde gelişmiştir.

Clauson'un bu konuda verdiği örneklerden bazıları şunlardır:

Karahanlı Türkçesi : DLT *ödleg* "el-zamân"; KB *keçti ödleg, kün, ay* KB'den ikileme olarak *öd ödleg* 3. Horezm Türkçesi: *ertedin ödlegke tegi ... ödlegdin kéceke* N. Feradis, 210/11; *ödleg namâzı* N. Feradis 30,1; krş. Rabguzi *özleg namâzı*; Çağatay Türkçesi: *öyle*; Oğuz Türkçesi: *öyle*.

Bu örneklerle göre Oğuz Türkçesinde *ödleg > öyle* gelişmesinin olduğu anlaşılıyor. *Öyle* kelimesi de *öd* kelimesi gibi enstrümental eki alarak Türkiye Türkçesi'nde *öylen* ve *yine > gine* gibi şekillerde görülen *y > g* ses olayı ile *öğlen* şeklinde kullanılmaktadır.

Sonuç olarak *şabâhdanca < şabâh+dan+ca* ve *öyledence < öy-le-den-ce* şeklindeki *+dan+ca / +den+ce* ekinin *+dan / +den*

¹⁵¹ EDPT, 35a-b. *öd* "time, a point in time, a period of time".

¹⁵² *öğün* is. (yemek için) kez. *Türkçe Sözlük*, 2, K-Z, Ankara, 1988. s. 1720b.

¹⁵³ *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXVI, İstanbul, 1993, s. 156-164.

Ablativ ve +ca / +ce Ekvativ ekinden oluşan bir katmerli çekim eki olduğu anlaşıyor. +dan+ca / +den+ce katmerli çekim eki limitativ (sınırlama) ekidir. *Şabāḥdanca* örneğinde bir zaman süresinin başlaması, *öyledence* örneğinde ise bir zaman süresinin sınırlanması ifade edilmektedir.

Benzer bir katmerli çekim eki de dativ ve ekvativ eklerinin birleşimiyle oluşan limitativ (sınırlama)¹⁵⁴ +a+ça / +e+çe < +ğa+ça / +ge+çe ekinde de görülür. *Akşam+a+ça* “akşama kadar”.¹⁵⁵

İsim çekiminde dativ (verme, yaklaşma) hâlinin +ça / +çe ekvativ eki ile genişleyen +ğa+ça / +ge+çe > +ğa+ca / +ge+ce şekli ile ablativ (çıkma, ayrılma, uzaklaşma) hâlinin +ça / +çe ekvakiv eki ile genişleyen +dan+ça / +den+çe > +dan+ca / +den+ce şekli katmerli bir çekim olan limitativ (sınırlama) hâlini ifade eder. Lokativ hâli bulunma ifâde ettiği için +ça / +çe ekvakiv eki ile genişleyen katmerli limitativ hâli olmaz.

6/13 بازلج **bazlamac ~ bazlamaç; bazlammac ~ bazlammaç; bāzlambanç** “Sac ekmeği, sacda pişirilen ince pide”.

Kelime araştırmacılar tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

O. Ş. Gökyay (1938)	... elin yüzün yumadan tokuz bazlamac ilen bir küvlek yağurd közler, toyunca tıka basa yêr, ...
H. Araslı (1962, 1978)	... əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac ilən bir küvələk yağurd güvəzlər, doyunca tıḡa-basa yeyər, ...
Ş. Cemşidov (1995, 1999)	Əlin-yüzün yumadan dokkuz bazlamac əppəknən bir güvlək yoxurd gözələr, doynca tıḡa-basa yeyər, ...
Samət Əlizade (1999)	... əlin-yüzün yumadan tokuz bazlamac ilən bir küvlək yağurd gəvəzlər, toyınca tıka-basa yeyər, ...
S. Tezcan - H. Boesch oten (2001)	Elin yüzün yumadın tokuz bazlamac ilen bir güvlek yağurd gözler toyınca tıka başa yêr.

¹⁵⁴ Zeynep Korkmaz, “Türk dilinde +ça eki ve bu ek ile yapılan isim teşkilleri üzerine bir deneme”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara, 1995, s. 27-28.

¹⁵⁵ Doğu Türkçesi örnekleri için bk. Carl Brockelmann, *Osttürkische Grammatik der islamischen Literatursprachen Mittelasiens*, Leiden, 1954, s. 368.

- O. Ş. Gökyay (1973) ... elin yüzün yumadan dokuz **bazlamaç** ilen bir küvlek yoğurt közler, doyunca tıka basa yer, ...
- F. Zeynalov - S. Əlizade (1988) ... elin-yüzün yumadan toğuz **bazlamaç** ilən bir küvlek yoğurd kəvəzlər toynca tığa basa yeyər, ...
- A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995) Əlin-yüzün yuma(z)dan, toğuz **bazlamaç**, ikki bir güvelek yoğurd gözler. Toyunça tıka-basa (i)yer.
- H. A. Schmiede (2000) Elin yüzün yumadan dokuz **bazlamaç** önüne bir külek yoğurt geveler, doyunca tıka basa yer, ...
- Vahid Adilov (1999) ... elin yüzün yumadın tokuz **bazlammac** iken bir küvlek yoğurd gözler toynca tıka basa yer ...
- Muharrem Ergin (1958) ... elin yüzün yumadın toğuz **bazlammac** ilen bir külek yoğurd gözler, toynça tıka basa yir, ...
- A. Aşırov (1997) Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz **bazlammac** iyekgən, bir külek yoğurd gözler. Toyınça tıka-basa yer.
- Ettore Rossi (1952) **bazlambaç** "focaccia [boğaç]" (s. 334)
- M. S. Kaçalın (2004) ... elin yüzün yumadın toğuz **bāzlambañ** ile bir küvlek yoğurd gözler, doynca dıka başa yér. ...

Kelime Dresden nüshasında *mim* harfi şeddeli olarak *bazlamac* ~ *bazlammac* şeklinde geçiyor. Buna göre kelimeyi doğru okuyanlar V. Adilov (1999), M. Ergin (1958) ve A. Aşırov (1997)'dur. O. Ş. Gökyay (1938), H. Araslı (1962, 1978), Ş. Cemşidov (1995, 1999), S. Əlizade (1999), S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) *bazlamac*; O. Ş. Gökyay (1973), F. Zeynalov-S. Əlizade (1988), A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995), H. A. Schmiede (2000) ise *bazlamaç* okuyorlar.

Vatikan nüshasındaki şekil Ettore Rossi (1952) tarafından *bazlambaç*, M. S. Kaçalın (2004) tarafından ise *bāzlambañ* şeklinde okunmuştur.

Kelime Anadolu ağızlarında *bazlama* olarak geçer.¹⁵⁶ "Kepkeli undan yapılan, 20-25 cm kutrunda, sacda pişen 1/2 cm kalınlığındaki yuvarlak bir ekmek cinsi, ince pide."

Hasan Eren kelimenin etimolojik yapısını **bazı ~ pazı* 'hamur yumağı, bir ekmeklik hamur topağı, yufka' + *lama* (= *bazlama* >

¹⁵⁶ *Derleme Sözlüğü*,

bazlama) şeklinde açıklamaktadır.¹⁵⁷

Andreas Tietze ise *bazlama* ve *bazlamaç*'ı “sac ekmeği” olarak veriyor.¹⁵⁸

Dede Korkut'ta geçen bu şeklin *bulama* + *aş* > *bulamaç*, *süt-lü* + *aş* > *sütlaç*, *tutma* + *aş* > *tutmaç* gibi yemek isimlerine paralel olarak *bazlama* + *aş* > *bazlamaç* ~ *bazlamac*, buradan da ses ikizleşmesiyle *bazlammaç* ~ *bazlammac* şeklinde geliştiği anlaşıyor.

6/13 külek ~ külək; küvlek ~ küvlək ~ güvlək; küvələk ~ güvelek “tahta kova”.

- O. Ş. Gökyay (1938) ... elin yüzün yumadan toköz bazlamac ilen bir **küvlek** yoğurd közler, toyunca tıka basa yer, ...
- O. Ş. Gökyay (1973) ... elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir **küvlek** yoğurt közler, doyunca tıka basa yer, ...
- F. Zeynalov - S. Əlizade (1988) ... elin-yüzün yumadan toğuz bazlamaç ilən bir **küvlək** yoğurd kəvəzlər toyınca tığa basa yeyər, ...
- Samət Əlizade (1999) ... əlin-yüzün yumadan toköz bazlamac ilən bir **küvlək** yoğurd gəvəzlər, toyınca tıka-basa yeyər, ...
- M. S. Kaçalın (2004) ... elin yüzün yumadın toköz bəzlambanç ile bir **küvlek** yoğurd gözler, doyunca dıka başa yer. ...
- Ş. Cəmşidov (1995, 1999) Əlin-yüzün yumadan doqquz bazlamac əppəknən bir **güvlək** yoğurd gözələr, doyunca tıka-basa yeyər, ...
- S. Tezcan - H. Boesch oten (2001) Elin yüzün yumadın toköz bazlamac ilen bir **güvlek** yoğurd gözler toyunca tıka başa yer.
- H. Araslı (1962, 1978) ... əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac ilən bir **küvələk** yoğurd güvəzlər, doyunca tığa-basa yeyər, ...
- Vahid Adilov (1999) ... əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac ilən bir **küvələk** yoğurd güvəzlər, doyunca tığa-basa yeyər, ...
- A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995) Əlin-yüzün yuma(z)dan, toköz bazlamaç, ikki bir **güvelek** yoğurd gözler. Toyunça tıka-basa (i)yer.
- H. A. Schmiede (2000) Ein yüzün yumadan dokuz bazlamaç önüne bir **külek** yoğurt geveler, doyunca tıka basa yer, ...

¹⁵⁷ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 45 ve 327 (pazı (3)).

¹⁵⁸ Andreas Tietze, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul-Wien, 2002, s. 299a.

- Muharrem Ergin (1958) .. elin yüzün yumadın tokuz bazlammaç ilen bir
külek yoğurd gözler, toyınça tıka başa yir, ...
 A. Aşirov (1997) Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz bazlammaç iyekgən,
 bir **külek** yoğurd gözler. Toyınça tıka-basa yer.

Hasan Eren kelimeyi **külek** okuyor ve etimolojisi hakkında şunları söylüyor:¹⁵⁹

külek 'bal, yağ, yoğurt gibi şeyler koymaya yarayan tahta kova'.

Ağızlarda *gülek*, *güvlek*, (> *güvelek*), *güylek*, *küvlek* gibi bir takım biçimler de geçer.

Orta Türkçede kullanılmadığı göze çarpıyor. <Erin. *kovlak* 'milking pail' (< *kov* 'cov'). ... Tietze yayıldığı alanı göz önüne alarak Rumcadan kalma bir alıntı olabileceğini belirtmekle yetinmiştir.

Kelime Vatikan nüshasında *küvlek* şeklinde harekelendiğinden Kaçalin tarafından *küvlek* şeklinde okunmuştur.

Kelimenin aslı *k-* ile olduğu için Dresden nüshasında da *küvlek* okuyuşu tercih edilmiştir.

Semih Tezcan manzum metinlerde vezin icabı *güvlek* okunması gerektiğini söyleyip yeni örnekler vererek *Tarama Sözlüğü*'ne katkılarda bulunuyor.¹⁶⁰

Küvlek ~ *güvlek* kelimesi Güney Anadolu'da *gülek* şeklinde geçer. Çukurova'da "bugday ölçüsü olarak kullanılan tahta kova" anlamında da kullanılan *gülek* kelimesi bir zamanlar CHP Genel Sekreterliğini yapan tanınmış politikacı Kasım Gülek'in soyadında da görülür.

6/13 ايلن → ايلكن **ilen** ~ **ilən**; **iken**; **ikki**; **əppəkgən**; **iyekgən**,
önüne = Vat. **ile**

Kelime araştırmacılar tarafından değişik şekillerde okunmuştur.

- O. Ş. Gökyay (1938) ... elin yüzün yumadan tokuz bazlamac **ilen** bir
küvlek yoğurd közler, toyunca tıka basa yer, ...

¹⁵⁹ Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara, 1999, s. 273.

¹⁶⁰ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 56-57.

- H. Araslı (1962, 1978) ... əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac **ilən** bir küvlək yoğurd güvəzlər, doyunca tığa-basa yeyər, ...
- M. Ergin (1958) ... elin yüzün yumadın **toğuz** bazlammaç **ilen** bir külek yoğurd gözler, toynça tıka başa yir, ...
- O. Ş. Gökyay (1973) ... elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç **ilen** bir küvlek yoğurt közler, doyunca tıka basa yer, ...
- F. Zeynalov - S. Əlizade (1988) ... elin-yüzün yumadan toğuz bazlamaç **ilən** bir küvlek yoğurd kəvəzlər toynca tıga basa yeyər, ...
- A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995) Əlin-yüzün yuma(z)dan, toğuz bazlamaç, **ikki** bir güvlek yoğurd gözler. Toyunça tıka-basa (i)yer.
- Samət Əlizade (1999) ... əlin-yüzün yumadan toğuz bazlamac **ilən** bir küvlək yoğurd gəvəzlər, toynca tıka-basa yeyər, ...
- S. Tezcan - H. Boesch oten (2001) Elin yüzün yumadın toğuz bazlamac **ilen** bir güvlek yoğurd gözler toynca tıka başa yer.
- Vahid Adilov (1999) ... elin yüzün yumadın tokuz bazlammac **iken** bir küvlek yoğurd gözler toynca tıka basa yer, ...
- Ş. Cəmşidov (1995, 1999) Əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac **əppəknən** bir güvlək yoğurd gözələr, doynca tıka-basa yeyər, ...
- A. Aşirov (1997) Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz bazlammaç **iyekgən**, bir külek yoğurd gözler. Toyınça tıka-basa yer.
- H. A. Schmiede (2000) Ein yüzün yumadan dokuz bazlamaç **önüne** bir külek yoğurt geveler, doyunca tıka basa yer, ...
- M. S. Kaçalin (2004) ... elin yüzün yumadın toğuz bāzlabanç **ile** bir küvlek yoğurd gözler, doynca dıka başa yer. ...

Metin imlâ açısından *iken* okunacak şekilde yazılmıştır. Ancak metnin akışından burada *iken* zarfının değil *ilen* “ile” edatının olması açık olduğundan *kef* okutan keşidenin haddizatında *lâm* harfi üzerine konulan esrenin *lâm* harfi ile bitişerek *kef* keşidesi gibi görüldüğü kabul edilmiş ve kelime O. Ş. Gökyay (1938, 1973), M. Ergin (1958), H. A. Schmiede (2000), S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) tarafından *ilen*, Həmid Araslı (1962, 1978), F. Zeynalov-S. Əlizade (1988), Samət Əlizade (1999) tarafından da *ilən* şeklinde okunmuştur. Vahid Adilov (1999) ise kelimeyi metinde geçen imlâsı ile *iken* şeklinde okuyor. Kelimenin Vatikan nüshasında *ile* şeklinde geçtiğini de zikrederim.

A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) kelimeyi *ikki*, Şamil Cem

şidov (1995, 1999) *əppəknən*, Annagurban Aşırov (1997) isə *iyekgən* şeklinde okuyorlar. Bu araştırmacıların kelimeyi bu şekilde okumalarının açıklamaları eserlerinde yapılmamıştır.

6/13 közler ~ gözler; gözeler; güvəzlər ~ gəvəzler ~ kəvəzler~ geveler :

Kelime araştırmacılar tarafından bazen fiil, bazan da isim olarak kabul edilmiştir. Okumaları toplu olarak görecektir olursak:

a) fiil kabul edenler:

- O. Ş. Gökyay (1938) ... elin yüzün yumadan **toğuz** bazlamac ilen bir küvlek yağurd **közler**, toyunca tıka basa yer, ...
- O. Ş. Gökyay (1973) ... elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir küvlek yoğurt **közler**, doyunca tıka basa yer, ...
- M. Ergin (1958) ... elin yüzün yumadın **toğuz** bazlamaç ilen bir külek yağurd **gözler**, toyınça tıka başa yir, ...
- A. Annanurov - T. Guzuçuyev (1995) Əlin-yüzün yuma(z)dan, **toğuz** bazlamaç, ikki bir güvelek yağurd **gözler**. Toyunça tıka-basa (i)yer.
- A. Aşırov (1997) Əlin-yüzün yuvmadan, tokuz bazlamaç *iyekgən*, bir külek yağurd **gözler**. Toyınça tıka-basa yer.
- M. S. Kaçalın (2004) ... elin yüzün yumadın **toğuz** bəzlambanç ile bir küvlek yağurd **gözler**, doyınca dıka başa yer. ...
- H. Araslı (1962, 1978) ... əlin-yüzün yumadan doğğuz bazlamac ilən bir küvələk yogurd **güvəzlər**, doyunca tığa-basa yeyər, ...
- F. Zeynalov.-S. Əli zadə (1988) ... əlin-yüzün yumadan toğuz bazlamaç ilən bir küvlək yağurd **kəvəzlər**, toyınca tığa-basa yeyər, ...
- Samət Əlizadə (1999) .. əlin-yüzün yumadan **toğuz** bazlamaç ilən bir küvlək yağurd **gəvəzlər**, toyınca tığa-basa yeyər, ...
- H. A. Schmiede (2000) Elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç önüne bir külək yoğurt **geveler**, doyunca tıka basa yer, ...
- Ş. Cəmşidov (1995, 1999) Əlin-yüzün yumadan **doğğuz** bazlamac *əppəknən* bir güvlək yokurd **gözələr**, doyınca tıka-basa yeyər, ...
1. **közle-** : “ateşte kızartmak, pişirmek; korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek”.

Orhan Şaik Gökyay (1938) ... *elin yüzün yumadan toğuz bazlamac ilen bir küvlek yoğurt közler, toyınca tıka basa yer, ...* okuduğu cümledeki **közle-** fiilini Lûgatçe (s. 142)'de “ateşte kızart-

mak, közlemek” şeklinde anlamış, bu okuyuşunu 1973 yayımında da *elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir küvlek yoğurt közler, doyınca tıka basa yer* şeklinde tekrarlayarak, **közle-** fiilini Söz Dizisi (s. 253a)’nde “korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek” şeklinde anlamlandırmıştır.

Hemit Araslı “Edebi abidelerimizin keşiğinde Orhan Şaik Gökyay’a (Açık mektub)”¹⁶¹ başlıklı yazısında bu konuda şöyle der:

“Siz *elin yüzün yumadan dokuz bazlamaç ilen bir küvlek yoğurd güvezler* cümlesindeki son sözü “közler” okuyursunuz. “Közlemek” sözünü de “Korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek” (s. 253) deye ma’nalandırırırsınız. Meğer yoğurdu tezedden bişirirler? “Küvlek” sözünü de “süt sağmak, yağ basmak için ağaçtan kova” kimi izah edirsiniz. Meğer tahtadan hazırlanmış gabi, korda, ateşte bişirmek olar?”.

Orhan Şaik Gökyay ise Hemit Araslı’nın bu Açık mektub’una “Gecikmiş bir karşılık” başlıklı yazısında¹⁶²

“194 (12). **Yoğurt Közlemek.** Ben gerçekten gaflet etmişim. (s. 3. sat. 13) gözlemek olacaktır” cevabını vermiştir.

2. **gözlemek** “gözlemek, gözetlemek, beklemek”.

Muharrem Ergin (1958) bu cümleyi ... *elin yüzün yumadın tokuz bazlamaç ilen bir külek yoğurd gözler, toynınça tıka başa yir, ...* okumuş, **gözle-** fiilini de İndeks’de

gözle- “gözlemek, gözetlemek, beklemek”

g.-r 7/13

şeklinde göstermiştir.

A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) ve Annagurban Aşırov (1997) gibi Türkmen araştırmacılar da kelimeyi fiil kabul edip **gözler** şeklinde okumuşlar ve nokta koyarak cümleyi sona erdirmişlerdir.

3. **güvəzlə-; gəvəzlə-; kəvəzlə-; gevele-** “(bir nesne/bir şey) yemek, (aş/yemek) yemek”.

Yukarıdaki anlamlarda olmak üzere H. Araslı (1962, 1978) **güvəzlə-; F. Zeynalov-S. Əlizade (1988) kəvəzlə-; S. Əlizade (1999)**

¹⁶¹ Azərbaycan jurnalı, 1977/5, s. 191-203. bk. s. 194b.

¹⁶² Orhan Şaik Gökyay, “Gecikmiş bir karşılık”, *Türk Folkloru*, Sayı 24, Temmuz 1981, s. 4-8; “Şaplak I. Gecikmiş bir karşılık”, *Destursuz Bağla Girenler*, İstanbul 1982, s. 292-300.

gəvəzle-; H. A. Schmiede (2000) ise **gevele-** okumuşlardır. Ancak sözlüklerde **güvəzlə-**; **gəvəzle-**; **kəvəzle-**; **gevele-** şekillerinde yukarıdaki anlamlarda geçen bir kelime yoktur. Semət Əlizadə bu konuda şu açıklamayı yapar:¹⁶³

"Gəvəzlər. HA-da "güvəzlər", Er-də "gözler". Bizcə, həmin variantlar mətndə dəyiş və əlverişli mə'nə vermir, təhmini olduğunu təsəvvürü yaradır. M. Ergin V-yə isnad etmişdir; V katibi isə mə'nəyə anlaşılmaz sözləri bildiyi kimi oğuyup-yazdığı üçün "gəvəzlər" sözünü də təhrif etmişdir. "Gəvəzlə-" fə'lini "gəvşə-/gövşə-" fə'li və "gəvez / gəvəzə" sifeti (*Azərbaycan Dilinin Dialektoloji Lügeti*, Bakı, 1964, s. 280) ilə eyni kökdən hesab etmək lazımdır.

4. **gözələ-** "?".

Şamil Cəmişidov'un 1995 ve 1999'daki **gözələr** okuyuşunun anlamı yayınlarında yoktur. Bu kelimedə sözlüklerde görülməməktedir.

5. ***gözle-** "dibini süpürmək".

M. S. Kaçalın DLT'e dayanarak ***gözle-** "dibini süpürmək" şeklinde farazi bir fiil vermekte ve Vahid Adilov'un *Geldün ol kim solduran sobdur, sapa danca yerinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlammac iken bir küvlek yağurd gözler toyınca tıka basa yer ...* cümlesi ile ilgili olarak yaptığı

Ne kadar ilginç görünse de bir asra yakın bir süre içerisinde muhtelif araştırmacılar sıradan bir olguyu -**göz** kelimesinin *doymak* fiili ile birleşik fiil oluşturmasını 'unutmuşlardır'. Hatta Türk dilindeki *gözü aç*, *gözü tok*; Azerbaycan dilindeki *gözü doymamak*, *aç göz*, *gözü göy* ifadeleri dahi onları uyarmamıştır. Muhtemelen onları *gözler doyunca* ifadesinin birinci elemanının iyelik eki olmadan (yani 'gözleri' yerine 'gözler' şeklinde) işlenmesi şaşırtmıştır. Lakin şu da var ki kalıplaşmış birleşik fiillerin birinci elemanının iyelik eki olmadan işlenmesi özelliği Türkoloji'de daha eski bir durumu yansıtan belirti gibi değerlendirilmektedir. Böylece Vatikan nüshası müstensihinin üzerinde 'kelimeyi tahrif etmiştir' mahkumluğunu kaldırsak metin tamamıyla onun harekelediği şekilde normal mantığa uymaktadır: Sabah çok erken kalkan obur kadın, gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer, ...¹⁶⁴

¹⁶³ Ferhad Ramazan oğlu Zeynalov-Samət Əlizadə, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 227, § 50.

¹⁶⁴ Vahid Zahidoglu, "Kitab-ı Dede Korkut'un Vatikan nüshası çok kötü bir

açıklamasında ileri sürdüğü *gözler(i) doy-* izahına karşı çıkmakta, ancak cümleyi kendi verdiği **gözle-* fiili ile açıklamaktan kaçınmakta ve Sözlükçe’de de bu **’lı* fiili vermemektedir. Kaçalın’ın bu konudaki görüşü şöyledir:

“03:12 gözler: Her iki yazmada da /ö/ yazılmış. Ancak şöyle bir veri var: *kez* ‘Süt ve un gibi şeylerin tencere dibinde yapışık kalan parçaları ki, kazınarak alınır. *eşiç kezi* ‘tencere dibi’. (KÂŞGARLI: *DLT*: Yazma 82^b₁₂ yr.: Çeviri: I, 327. s.: CLAUSON: *EDPT*: 756a. s.) Buna dayanarak **gözle-* “dibini süplürmek”.

tokuz bāzlambañ ile bir külek yoğurd gözler doynca dıka başa ye- biçiminde *gözler doy-* anlamak önerisini de ihtiyatla karşılamak gerekir. (ZAHİDOĞLU: “‘Kitab-ı Dede Korkud’un Vatikan nüshası çok kötü bir nüshadır mı?” 163. s.) Çünkü dayanak olarak gösterilen *göz doy-* değil *gözü doy-*’tır. Buna göre *gözler doy-*’ı önerirken bunun aslında *gözleri* olması gerektiğini gözden kaçırmamalıdır. Anlatımda söz konusu edilen kişiden *başkası* değil kişinin *kendisi* olunca, kişinin kendisini anlamca bilinmez ve belirsiz algılamayacağından kendisine ait olan *gözün* dil bilgisi bakımından da belirli olması zarurîdir. Sözün gelişi *göz açıl-* değil *gözü açıl-*, *göz dal-* değil *gözü dal-* *göz dışarda* değil *gözü dışarıda*, *göz dön-* değil *gözü dön-*, *gözü aç-* değil, *gözünü aç-*, ve dolayısıyla *göz doy-* değil *gözü doy-*. Belirlilik yalnız yapma durumu ekiyle değil, konum değiştirmek ve başka işletme ekleri almakla-da gösterilmiş olur.”

b) isim kabul edenler:

Alessio Bombaci (1953) ... *gözler doynca dıka basa yer*, ...

Vahid Adilov (1999) ... elin yüzün yumadın tokuz bazlammac iken bir külek yoğurd gözler toynca tıka basa yer ...

S. Tezcan - H. Boesc- Elin yüzün yumadın tokuz bazlamac ilen hoten (2001) bir güvlek yoğurd gözler toynca tıka başa yer.

6. **göz** “göz (bakma/görme organı)”, **gözler** “iki göz”.

Alessio Bombaci (1953) Ettore Rossi’nin Vatikan nüshasının yayımı dolayısı ile yayımladığı tanıtma yazısında *şabāh danca yerinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlambañ ile bir külek yoğurt gözler, doynca dıka basa yer, elin bögrine urur, eydür* cümlesinin E. Rossi tarafından yapılan “Di buon mattino si alza e, senza lavarsi le mani e il viso, adocchia una pentola di *yoğurt* con nove focacce; saziatasi e rimpinzatasi, batte una mano al petto dicendo: [Sabah

erkenden kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz boğaça ile bir tencere yoğurdu gözler (bekler), doyuncaya kadar tıka basa yer, elini göğsüne vurarak konuşur:]"¹⁶⁵ şeklindeki çevirisine karşılık V 59b/12'deki ibareyi *gözler doyunca dıka basa yer* okuyarak "mangia rimpinzandosi sino agli occhi, a crepabelle [gözleri doyuncaya kadar tıka basa yiyor]" şeklinde çevirmiştir.¹⁶⁶

Ancak Alessio Bombaci'nin *gözler doymak ~ gözler(i) doymak* şeklinde yaptığı bu okuma ve çevirisi, tanıtma yazısının İtalyanca olması yüzünden daha sonraki araştırmacılar tarafından zikredilmemiştir.

Bombaci'den yıllar sonra, önce Vahit Adilov (1999), sonra da S. Tezcan (2001)¹⁶⁷ Bombaci'yi zikretmeksizin fiili *gözler doy- < gözler(i) doy-* şeklinde açıklamışlardır. Üç araştırmacının birbirinden habersiz aynı görüşte olması doğru açıklamanın bulunduğunu gösterir. Ancak bu okuma ve anlamlandırmanın ilk olarak Alessio Bombaci tarafından yapıldığı da gözden uzak tutulmalıdır.

Sonuç olarak metni şöyle anlayabiliriz:

"Sabah tan atarken (= şafak sökerken) yerinden (yatağından ?) kalkan (kadın) elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir gülek (= bakraç, kâse) yoğurd(u) gözler(i) doyuncaya kadar tıka basa yer, (sonra) elini böğrüne vurarak konuşur: 'Bu evi harap olası kocaya vardığım zamandan beri hiç karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım ayakkabı, yüzüm örtü görmedi' der."

7/1 varaldan :

Vatikan nüshasında kelime وَرَلْدَن varaldan şeklinde yazılmış.

¹⁶⁵ Ettore Rossi, *Il "Kitab-i Dede Qorqu". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. Turco 102*. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, s. 99.

¹⁶⁶ Alessio Bombaci, "Ettore Rossi, *Il "Kitab-i Dede Qorqu". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz tradotti e annotati con «facsimile» del Ms. Vat. Turco 102*. Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1952, in-8⁰, 364 pp. (= *Studi e Testi*, 159)", *Annali dell'Istituto Universitario Orientale di Napoli*, Nuova Serie, V, Napoli 1953, s. 253-261.

¹⁶⁷ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 56-57. "Doğru çözüm 'Bir çanak yoğurdu gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer' anlamak ... tır".

Kelimenin *var-alı-dan* şeklinden *-ı-* sesinin düşmesi ile *varaldan* halini aldığı anlaşıyor.

7/2 paşmak :

Dresden nüshasında *ayağım paşmak yüzüm yaşmak görmedi* cümlesinde imlâsı *p-* ile *پشق* şeklinde yazılı. Vatikan nüshasında ise *ayağım başmak burnum yaşmak görmedi* cümlesinde *b-* ile geçmektedir.

7/4 uyar → umar :

Dresden nüshasında *umarımdan yahşı uyar olaydı, dër* şeklindeki cümle Vatikan nüshasında *umarımdan yahşı umar olaydı, dër* olarak geçer.

Dresden nüshasının müellifinin *mîm* dişi altına sehven *ye* harfinin iki noktasını koyarak kelimeyi *umar* اومار şeklinden *uyar* اويار şekline çevirdiği kanaatindeyim.

umar kelimesi *um-* fiilinden geniş zaman partisip eki *-ar* ile yapılan bir kelime olmalıdır. *Derleme Sözlüğü*'ndeki *umarsız* kelimesi Kastamonu ve Muğla'da "çaresiz" olarak tespit edilmiştir.¹⁶⁸

Cümleyi şöyle anlıyorum: "umduğumdan (umuncumdan) (daha) güzel çare (umunç) olaydı, der".

7/6 depdenince, deprenence, deprenençe; depidinçe, tēpēdincē; tepretince, depretince; dēpdincē; dēn-danca → depretinçe : "sarsınca, kımıldadınca".

Metinde geçen kadın tiplerinden birincisi olumlu, ikinci, üçüncü ve dördüncü tipler ise olumsuzdur. İkinci kadın tipinin özelliği sabah erken kalkması, üçüncü kadın tipinin özelliği ise uyumayı sevmesi, kendiliğinden uyanmamasıdır. Bu yüzden üçüncü kadın tipinin uyanması için ona dışarıdan bir müdahale yapılır. Bu müdahaleyi ifade eden fiilin imlâsı açık olmadığından nâşirler değişik okuma grupları oluşturmuşlardır. Kelime nâşirler tarafından şu şekillerde okunmuştur.

¹⁶⁸ *Derleme Sözlüğü*, XI, U-Z, Ankara, 1979, s. 4036a.

Orhan Şâik Gökay (1938, 1973)	depdenince
A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995)	deprence
Annagurban Aşırov (1997)	deprence
Muharrem Ergin (1958)	depidinçe
Hamid Araslı (1962, 1978)	təpədinçə
H. A. Schmiede (2000)	tepretince
S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)	depretince
F. Zeynalov-S. Əlizade (1988)	dəpdincə
Samət Əlizade (1999)	dəpdincə
Şamil Cəmşidov (1995, 1999)	dən-danca

Benim Dresden'den yeni alınan fotoğraflardan gördüğüm kadarıyla metin **دېدتېتچە** *depdetitçe* şeklinde okunabiliyor.

Ancak ilk nâşir Orhan Şâik Gökay (1938) metindeki *te* harfinin iki noktalarını *nûn* harfinin tek noktaları olarak kabul ettiği için kelimeyi *depdeninçe* okumuş ve fiili dönüşlü *depde-n-* şeklinde düşündüğü için *depde-* eylemini uyuyan kadının yaptığını sanarak okuyuşunun anlamını dip notunda "kımlıdayınca" şeklinde vermiştir.

O. Ş. Gökay'ın takipçileri *dâl* harfinin *re* harfi yerine yanlış yazıldığını düşünen Türkmen nâşirlerdir. A. Annanurov-T. Guzuçuyev (1995) kelimeyi *deprence*, A. Aşırov ise (1999) *deprence* şeklinde okumuştur.

İkinci gruptaki okumaları M. Ergin (1958)'in *depidinçe* okuma yorumu ile başlar. Ergin metinde geçen şekli dip notunda Arap harfleri ile **دېدتېچە** şeklinde verir ve metinde geçmesi gereken şeklin *depidinçe* şeklinde olması gerektiğini kabul eder. Ancak Ergin, metinde *depidinçe* okuduğu kelimeyi İndeks'te *depit-* maddesinde *-t-* ile alarak "tepretmek, kımlıdatmak, sarsmak" anlamını verir.

Ergin'in takipçisi (1962, 1978)'de *təpədinçə* okuyan H. Araslı'dır. *dâl* harfinin *re* harfi yerine yanlış yazıldığını düşünen nâşirlerden H. A. Schmiede (2000) kelimeyi *tepretince*, S. Tezcan-H. Boeschoten ise *depretince* okumuşlardır.

F. Zeynalov-S. Əlizadə (1988) keliməyi *dəpdincə* okuyaraq şu açıqlama notunu verirlər:¹⁶⁹

"54. *Dəpdincə*. HA-da "Təpədicə, Er-də "depidine". "Dəpdincə" sözi "dümsükləyincə" mə'nasındadır. (təp- fe'lindəndir). V-nin katibi hemin sözün işləndiyi cümlənin məzmununu təhmini başa düşüp, belə ifadə etmişdir. "Guşlug uygudan oyanır". "Guşlug" sözi tamam başqa mə'nə Türk dilində indi də səhərlə günorta arasındakı vaxtı bildirir. (Bağ: Turetsko-russkiy slovar, M. 1977, str. 577).

S. Əlizadə (1999)'da *dəpdincə* okuyuşunu təkrarlar

En aykırı okuyuş Ş. Cəmşidov (1995)'un *dən-danca* okuyuşudur. Ş. Cəmşidov bu okuyuşu üçün 1999 yayımında şu açıqlama notunu verir.¹⁷⁰

"Burada bütün fe'llərin şühudi keçmiş zaman formasında olması cümlənin əvvəlində hansı bir ifadəninə (məsələn, "bir də gördün ki" və s.) düşdüyünü ehtimal edirik, lakin bərpa olunmasını da tə'kid etmirik. Ancak bundan əlavə bu cümlədəki bir neçə söz və ifadənin surətlərdəki fərqli variantlarını göstərmək lazımdır.

"Dəpdəncə" kəlməsi özündən sonra gələn bir neçə sözlə birlikdə Vatikan nüshəsində dəyişdirilərək belə yazılmışdır. K. Rif'at : *dəpdəncə*; M. Ergin : *depidine*; H. Araslı : *dəpdincə*, V. V. Bartold : *derdenince*."

Ben metinde *دېدتېتچە depdetitçe* şeklinde okunabiliyor dediğim kelimede müstensihin *re* harfi yerine *dâl* harfini yazdığı *te* harfinin iki noktasından sonra *nûn* harfinin tek noktasını yazması gerekirken sehven tekrar iki nokta koyduğunu düşünüyorum. Kelimenin aslının *دېرتېتچە depreitinçe* şeklinde olması gerekmektedir.

7/8 <bu ucından> : Dresden nüshasında *Elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, ol ucına çarpışdırdı* cümlesi Vatikan nüshasında *Elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, bu ucından ol ucına ...* şeklinde geçtiği için metin *Elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, <bu ucından> ol ucına çarpışdırdı* şeklinde tamamlanmıştır.

¹⁶⁹ Ferhad Ramazan oğlu Zeynalov-Samət Əlizadə, *Kitabi Dədə Gorgud*, Bakı, 1988, s. 228, § 54.

¹⁷⁰ Şamil Cəmşidov, "*Kitabi-Dədən Qorqud*" (*Tarihi, coğrafi, tekstoloji, tədqiq və Dresden əlyazmasının düzəlişdirilmiş elmi mətni*), Bakı, 1999, s. 104.

7/12 **Cân Kız Cân Paşâ :**

Metinde Can Kız adı Cim harfi ile, daha sonraki isim ise Çan Paşa şeklinde Çim harfi ile yazılı. Vatikan nüshasında geçmeyen bu isimleri *Cân Kız Cân Paşâ* veya *Çân Kız Çân Paşâ* şeklinde mi düşünmeliyiz?

7/12-13 **Âyna Melek, Kıtlu Melek → Âyna Melik, Kıtlu Melik :**

S. Tezcan bu konuda şöyle diyor:¹⁷¹

"Bu adlardaki ikinci sözcüğü Ergin ve Gökyay *Melek*, Rossi ise (Vatikan nüshasında *esre* ile hareketlenmiş olduğu için) *Melik* okumuştur.

Gerçekten de bu kadın isimlerinin ikinci kelimeleri O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *Melek* şeklinde okunmuştu. Ancak Vatikan nüshasında **مَلِكْ** *Melik* şeklinde hareketlenmesine rağmen M. Ergin bu kelimeleri *Melek* şeklinde okumuş, Vatikan nüshasındaki *Melik* şekillerini ise dip notunda göstermiştir. Yani M. Ergin'in okuması O. Ş. Gökyay gibi tek nüshaya dayanan bir okuma değil, iki nüshaya dayanan bir tercihtir.

Ergin'den sonraki nâşirler ise S. Tezcan-H. Boeschoten (2001)'in Vatikan nüshasındaki hareketlenmeyi kabul ederek Dresden nüshasındaki kadın isimlerini *Ayne Melik, Kıtlu Melik* okumalarına kadar kelimeleri *Mələk ~ Melek* okumuşlardır.

8/4 **öte → evine :**

Kelime, imlâsı **اونه** yerine müstensih tarafından sehven *nûn* harfinin tek noktası yerine *te* harfinin iki noktası ile **اوته** şeklinde yazıldığından O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *öte* okunmuş ve M. Ergin (1958) başta olmak üzere birçok naşir bu okumayı benimsemiştir. Kelime *evine* şeklinde okunmalıdır. Krş.11/6 . *evine*.

Ev kelimesi ile ilgili bir başka okuma yanlışı da *eviñüz* okunması gereken kelimenin Bamsı Beyrek boyunda, Beyreg'in *soylama'sında*

¹⁷¹ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 61.

*öküz ardında şarvanlar saña bakar
buldur buldur gözleriniñ yaşı akar*

mısralarında *eviñüz* kelimesinin O. Ş. Gökyay (1938) tarafından *öküz* okunması ve başta M. Ergin (1958) olmak üzere birçok nâşirin bu okumayı benimsemesidir. Bu kelime de *eviñüz* şeklinde okunmalı ve *soylama*'nın ilk mısraı

eviñüz ardında şarvanlar saña bakar

şeklinde düzeltilmelidir.

8/5 **udlu :**

Eski Türkçe'nin Göktürk devresinde *ubut*, Uygur devresinde *b* > *v* gelişmesi ile *ubut* > *uvut* ve ikileme olarak *ubut uyat* şeklinde kullanılmıştır.

Karahanlı Türkçesi'nden itibaren “*el-ḥayā*” karşılığında *uvut* ~ *uwut*, Kıpçak Türkçesi'nde büzülme olayı ile *u:t* ~ *ud*; Osmanlı Türkçesi'nde *ud* ~ *ut* şekillerinde geçen kelime Anadolu metinlerinde *ut* yeri “edep yeri” şeklinde geçer¹⁷²

Metinde *udlu konuḡ* şeklinde geçen ibareyi M. Ergin kelime anlamına bağlı kalarak “edepli misafir” şeklinde çevirmiş. Daha serbest bir şekilde “utanılacak, mahcup olunacak, hatırlı misafir” şeklinde de çevirebiliriz. Metnin devamında karısının kocasına verdiği cevap ile de erkeğin konuḡuna mahcup olduğu göz önüne alındığında bu şekildeki bir anlam verme metne aykırı düşmez.

8/6 **yēyelüm :**

ye- fiilinden sonra *y* sesi geldiği için fiil kökündeki *e* sesi *é* (=i)'ye dönüşmüştür. krş. *yēye bilmez* (2/3).

8/6 **baḡāsı (< baka-sı) → baḡası (< bak-ası) :**

O. Ş. Gökyay (1938)'in *baḡāsı* “devamı, durması” ve M. Ergin (1958)'in *baḡāsı* “kalması” okumalarına karşılık S. Tezcan *baḡası* < *baḡ-ası* “bakacağı, bakması” yorumunu getirmiştir.¹⁷³

¹⁷² EDPT 6b-7a *uvut*.

¹⁷³ Semih Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul, 2001, s. 62-63.

8/8 degirmen{in}den¹⁷⁴ :

Degirmen kelimesi *yél* gibi bir kelime ile tavsif edilseydi ibare *yél degirmeni* şekli gibi iyelik ekli olarak *deve degirmeni* şeklinde düşünülürdü. Ancak burada *deve* kelimesinin "sırtına un çuvalı yüklenmiş hayvan" olarak geçtiği açıktır. Bir başka söyleyişle *deve* kelimesi *degirmen* kelimesini tavsif etmektedir. Dolayısıyla "avret eydür: N'eyleyeyim bu yıkılacak evde un yok, elek yok, Deve degirmen{in}den gelmedi" cümlesini "Avrat cevap verir: Ne yapayım. Bu yıkılası evde un yok, elek yok. (Un yüklü) deve degirmenden gelmedi" şeklinde anlamak gerektiği kanaatindeyim. Ayrıca bu ibarenin Vatikan yazmasında ... *deve degirmenden gelmedi* ... şeklin- de doğru imlâ ile geçtiğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

8/9 dër → dëyü :

8/1-2'de ibare ... *koñşı haqqı tañrı haqqı, dëyü söyler* şeklinde geçiyor. *dëyü söyle-* birleşik fiilinde *de-* ve *söyle-* fiillerinin birbirlerine ünlü gerundiumuyla bağlandığı görülüyor. *dëyü ur-* şeklinin de 8/9-10'daki *Deve degirmen{in}den gelmedi Ne gelürse benüm şağırma gelsün dëyü elin götüne urur, yönin añaru şağrısın erine döndürür* cümlesinde geçtiği görülüyor.

Ancak bu söyleyişler Vatikan nüshasında farklıdır. İlk örnek ... "*koñşı haqqı tañrı haqqı, dëyü söylerler*" *dër* şeklinde Dresden nüshasına paralel olarak, ikinci örnek ise "*Deve degirmenden gelmedi*" *dër*, *elin götüne urur*, "*ne gelürse benüm götüme gelsün*" *dëyüp*, *yönin añaru götüni erine dönderür* şeklinde geçer.

Vatikan nüshasının cümlelerini Dresden nüshasına paralel hale getirirsek, cümleler "*Deve degirmenden gelmedi*" *dër*, "*ne gelürse benüm götüme gelsün*" *dëyüp elin götüne urur*, *yönin añaru götüni erine dönderür* şeklini aldığı ilk örnekteki *dëyü söyle-* paralel şeklinin ikinci örnekte *dëyüp elin götüne ur-* söyleyişinde bu sefer ünlü gerundiumu yerine -p ünsüz gerundiumu ile *dëyüp ur-* şeklinde geçtiği görülür.

¹⁷⁴ Düzeltme için bk. Osman Fikri Sertkaya, "Dede Korkut Kitabı'nın Dresden yazmasındaki bazı kelime ve şekillerin imlâ özelliklerine dayanılarak yeniden okunuşu ve anlamlandırılışı üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1998/1, Ankara, 2004, s. 135, No 12.

Dolayısıyla S. Tezcan H. Boeschoten (2001) yayımında Dresden nüshasının transkripsiyonunda ikinci örnekte *dër* okunan kelimenin *deyü* şeklinde düzeltilmesi gerektiği görüşündeyim.

8/10 **koymaz ~ goymaz ~ guymaz ~ kuymaz ~ tutmaz ~ tuymaz → tuymaz :**

Vatikan nüshasında sadece *biñ söylerse birini kulağına koymaz* şeklinde geçen¹⁷⁵, Dresden nüshasında ise beyit olarak geçtiğini düşündüğüm ve benim 5 + 6'lı hece vezniyle

biñ söyler-iseñ birisini tuymaz (5 + 6)

erüñ sözini kulağına koymaz (5 + 6)

şeklinde beyit olarak okuduğum cümleler nâşirlerce çeşitli şekillerde okunmuş ve açıklanmıştır. Bu okuyuşları kronolojik sıra ile görelim:

OŞG (1938)	biñ söylersiñ, birisini tutmaz / erüñ sözini kulağına koymaz
HA (1939)	min söylərsən birini koymaz / erin sözün kulağına koymaz
ME (1958)	biñ söyler-iseñ birisini koymaz / erüñ sözini kulağına koymaz
HA (1962)	bin söylərsən birisini goymaz / erin sözün gulağına goymaz
OŞG (1973)	biñ söyleriseñ birisini tutmaz / erin sözünü kulağına koymaz
HA (1978)	miñ söylərsən birisini goymaz / erin sözün gulağına goymaz
FZ-SE (1988)	biñ söylərsən, birisini guymaz / eriñ sözini gulağına goymaz
AA-TG (1995)	biñ söylərsiñ birisini goymaz / əriñ sözünü gulağına goymaz
ŞC (1995)	bin söylərsən birisini koymaz / ərin sözünü kulağına koymaz
AA (1997)	biñ söylərsəñ birisini guymaz / ərin sözünü gulağına guymaz
ŞC (1999)	biñ söylərsən birisini koymaz / (devamı metinde yoktur)
SE (1999)	biñ söylərsən, birisini kuymaz / eriñ sözini kulağına koymaz
HA Sch. (2000)	bin söylərsen birisini kuymaz / erin sözünü kulağına koymaz
ST-HB (2001)	biñ söyleriseñ birisini tuymaz / erüñ sözini kulağına koymaz

¹⁷⁵ S. Tezcan-H. Boeschoten (2001) Vatikan yazmasındaki bu cümleyi "*biñ söylərsen⁶ birini kulağına koymaz*" şeklinde tamir ederek okumaktadırlar. "**Korkut Ata (Vatikan yazması)**" bölümünün 6. açıklaması "**6. Yazm. SVYLRSH söylerse**" yanlışlıkla **Dirse Hân oğlu Boğaç Hân (Vatikan yazması)**'nin ilk notu olarak yer almış. Nâşirlerin *söylərsen* şeklindeki metin tamirlerinin sebebinin ne olduğu açıklanmamıştır.

O. Ş. Gökyay (1938) Dresden nüshasındaki *tuymaz / koymaz* kafiyesini *tutmaz / koymaz* okuyor ve bunu 11 numaralı dip notunda "Metin قويمز . Fakat aşağıda aynı kelime tekrarlandığı için *tutmaz* daha uygun görünmüştür." şeklinde açıklıyor. Gökyay 1973 neşrinde de *tutmaz / koymaz* okuyuşunu vermektedir.

H. Araslı 1939'da *min ... birini ... koymaz* okuyuşunu 1962'de *bin ... birisini ... goymaz*, 1978'de ise *min ... birisini ... goymaz* şeklinde değiştirmiştir. H. Araslı 1939'da *koymaz / koymaz* okuduğu kafiye de, 1962 ve 1978 neşirlerinde *goymaz / goymaz* şeklinde değiştirmiştir.

M. Ergin (1958) ve Ş. Cemşidov (1995) kafiye de, *koymaz / koymaz*, AA-TG (1995) kafiye de, *goymaz / goymaz*, AA (1997) kafiye de, *guymaz / guymaz* şekillerinde okumuşlardır.

S. Əlizade kafiye de 1988'de *guymaz / goymaz*, 1999'da ise *kuymaz / koymaz* okuyor ve (1988, s. 218'deki) 67 numaralı notta şu açıklamayı yapıyor:

"Guymaz. HA-da və ER-də «goymaz», OŞ-da «tutmaz». Cümlədə «goymaz» sözü təkrar olunduğu üçün O. Şaig birinci halda onu «tutmaz» kimi oğuyub-yazmışdır. Bizce D(resden) nüshəsində grafik yanlışlığı yoxdur. Söz iki dəfə eyni şəkildə yazılarsa da, əvvəlcə «guymaz» kimi oğunub transkripsiya edilməlidir. "Gədim türk lüğəti"ndə, M. Kaşgarinin «Divan»ında «guymag» fe'linin «gərhmag», «çəkinmək» kimi mənə çalarları kontekstin məzmununa uyğundur. Beləliklə, həmin «bayagı» arvad «min də desə, ərindən gərhub-çəkinmir və ərinin sözünə gəlag asır».

H. A. Schmiede (2000) Sözlük'te "(s. 188b) *kuy- / koy-*, (uyg.), koymak, bırakmak (YUTS). "birisini kuymaz" = kimseye aldırılmaz" açıklamasını yapıyor.

Tezcan-Boeschoten (2001) kafiye de *tuymaz/koymaz* okuyarak s. 288'deki 19 numaralı imlâ notunda şu açıklamayı yapıyorlar:

"19. Yzm. K V Y M Z *koymaz*. Bundan sonraki cümlede geçen *koymaz* yanlışlıkla (çekimleyenin gözünün yanlış yere takılması sonucu ?) buraya da çekimlenmiştir. Düzeltme, Vatikan yazmasına göre yapılmıştır".

Ancak *tuymaz* okudukları kelimeyi, metinde açıkça *te* harfi ile yazıldığı halde, ne için *tu* ile *tuymaz* şeklinde transkripsiyonladıklarının sebebini açıklamıyorlar.

Benim bu konudaki görüşlerim ise şöyledir:

Müstensih metinde *tuymaz* yazmak istemiş ve yazmıştır, ancak kâmiş kalemi fazla bastırmaktan ve harfî sola doğru biraz eğri yazmaktan dolayı, mürekkep yığılması sebebiyle, *te* harfinin üstte iki noktalı gövdesi, üstte iki noktalı *kaf* gövdesi halini almıştır. Burada harfî yanlış yazma yok, kaligrafik hata vardır.

Ancak müstensihnin Dresden nüshasında *tuy-* fiilinin 8/10'da geçen ilk örneğini (ت) *te* harfî ile, daha sonraki 9 örneği ise (ط) *tı* harfî ile *tuydılar* (29/10), *tuymuş* (30/6), *tuydum* (52/7), *tuymasunlar* (54/1), *tuymadın* (141/3), *tuymadı* (157/9) *tuymaz idüm* (160/6), *tuymadum* (160/9) ve *tuysam* (297/5) şekillerinde yazması metni okuyanları şaşırtmıştır.

Aynı kelimenin ayrı harflerle hem (ت) *te* hem de (ط) *tı* ile yazılması *toyla-* fiilinde de görülmektedir. Müstensih *toyla-* fiilinin metinde geçen ilk örneğini 23/8'de *توليايم toylayayım* şeklinde *te* harfî ile, 135/6'da geçen ikinci örneği ise *tı* harfî ile *toylayayım* *طوليايم* şeklinde yazmıştır. 294/8'de geçen *toyladı* *طولدى* örneği de *tı* harfî ile yazılmıştır.

Kısacası *tuy-* fiili de *toyla-* fiili de metinde çift imlâ ile geçmektedir. Keza *tuy-* fiilinin ilk örneğinin *tuymaz* şeklindeki imlâsında görülen mürekkep yığılması kaligrafik özelliği, 23/8'deki *toylayayım* örneğinin imlâsında da görülmektedir.

Ergin (1963) *tuy-* ve *tuymaz*, *toyla-* ve *toyladı* örneklerini, imlâ farkı gözetmeksizin, *tı*'lı şekillerle birleştirerek *toyla-* (s. 293) ve *tuymaz* (s. 298) maddelerinde toplamıştır.

Sonuç olarak benim

biñ söyler-iseñ birisini tuymaz (5 + 6)

erüñ sözini kulağına koymaz (5 + 6)

şeklinde okuduğum beyit, metinde “erinin bin defa söylediğinin bir tanesini duymayan (= dinlemeyen) ve erinin sözünü kulağına koymayan” dördüncü kadın tipinin ne için *bayağı* “eskisi gibi” kaldığını açıklayan bir örnek olarak verilmiştir.

“GİRİŞ” BÖLÜMÜNDEKİ SOYLAMA’LAR ÜZERİNE

Mensur bir metin olan *Dede Korkut Kitabı*’nın içerisinde, yer yer “soylama” denilen manzum parçalar da bulunmaktadır. Bu manzum parçalar hakkında Muharrem Ergin (1958) şöyle demişti:¹⁷⁶

“Kafiyeleri bakımından genel olarak hafif bir ses benzerliği verecek şekilde yarım kafiyeli olan, bir çok defa da ahengi tekrarlarla elde edilen bu manzumelerde vezin yoktur. Fakat ölçüsüz bir mısra yapısı içinde bir iç ahengi meydana getirebilmiş ve meçhul sanatkâr bu parçaların taşıdığı içlilik ve sadeliği ölçünün baskısından uzak tutarak, serbest nazmın çok başarılı örneklerini vermiştir.”

Cahit Öztelli (1958), M. Ergin yayımı için yazmış olduğu tanıtımada manzum parçalar hakkında “bizce Dede Korkut’ta manzum parçalar yoktur” hükmünü vermişti.¹⁷⁷

“*Dede Korkut*’taki manzum parçalar için “*Dede Korkut*’taki manzum sayılan kısımların nesir olduğunu iddia edeceğiz. Bizce Dede Korkut’ta klâsik anlamda manzume yoktur. Bunu, düzensiz ölçüler, düzensiz kafiyeler yeteri kadar açıklıkla ispat etmektedir. ... Sözün özet, bizce Dede Korkut’ta manzum parçalar yoktur.”

Orhan Şaik Gökyay (1973) ise, Tourkhan Gandjei’den şunları nakletmişti.¹⁷⁸

“Manzum diye adlandırdığımız bu parçalar Türk halk edebiyatının klâsik şekli olan dörtlükler halinde olmadığı gibi kafiyeleşimi de onlara uymaz. Bu soylamalarda kıtalara ayrılma yoktur. Bu serbest şekil içinde yer yer mısralar yahut mısra kümeleri halinde, bilinen Türk vezniyle birleşiyorlar. Başlangıç ve mısra sonu ayakları, alliterasyon ve paralelizm bu şiirlerin kuruluşundaki özelliği verirler. İncelendiği zaman görülür ki bu parçalar bir yönden bu günkü serbest nazım şekillerini andırmaktadır.”

Yani, C. Öztelli’ye göre *Dede Korkut Kitabı*’nda “manzume” yoktur. M. Ergin’e göre “manzume” var fakat manzumelerde “vezin” yok, O. Ş. Gökyay’a göre ise manzumelerde “dörtlük” ve

¹⁷⁶ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, I. Giriş - Metin - Faksimile*, Ankara 1958, s. 31.

¹⁷⁷ *Türk Dili*, VII/82 (1 Temmuz 1958), s. 523-526.

¹⁷⁸ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul 1973, s. CCLXVII.

“kıtalara ayrılma” yoktur. Yine Ergin ve Gökyay’a göre *Dede Korkut Kitabı*’ndaki manzumeler “serbest nazmın” başarılı örnekleridir.

Ben “Dede Korkut Kitabı”ndaki manzum parçalarda dörtlük türü ve hece vezni var mı?”¹⁷⁹ başlıklı yazımda (1985) bu kanaatlerin hepsinin yanlış olduğunu söyleyerek “Bamsı Beyrek” boyundaki bir soylamanın (4+3) = 7’li hece vezni ile söylenen üç dörtlük olduğunu ileri sürmüş ve “Bamsı Beyrek” boyundan bir başka örnek daha vererek *Dede Korkut Kitabı*’nda manzum parçaların bulunduğunu, bunların bazan dörtlükler halinde ve hece vezni ile yazıldığını söylemişim. Bana göre “Soylama” başlığını taşıyan bu manzum parçaların ilk bölümü Soylama’nın hitap bölümü, ikinci bölümü Soylama’nın kendisi, üçüncü bölümü ise Soylama’nın temenni bölümünü oluşturmaktadır.

Bu görüşümü “*Dede Korkut Kitabı*”ndaki bazı manzum parçaların hece vezni ve manzume türü açısından değerlendirilerek yeniden okunması”¹⁸⁰ başlıklı araştırmamda başka örneklerle destekleyerek Soylama’ların sistemini ortaya koymaya çalışmışım.

Ancak nâşirleri ve araştırmacıları yukarıda verdiğim yanlış kanaatlere sevk eden sebep, veya sebepler nelerdir? Önce bunu iyi tespit etmek, sonra da bu tespite dayanarak yanlış görüşleri düzeltmek gerekmektedir. Bunun için de *Dede Korkut* yazmasının nasıl kaleme alındığını düşünmek lâzımdır.

Bana göre bu metinler toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda, bir sünnette, bir merasimde anlatılmış, bu anlatılanları dinleyen bir kişi de daha sonra aklında kaldığı kadarını yazıya geçirmiştir. Bu yüzden bazan kelime ve ekler atlanmış, böylece hece vezni, bazan da mısralar atlanarak dörtlük sayısı bozulmuştur. Metnin müstensihler tarafından kötü istinsahı ve manzum parçaların her iki yazmada da açıklıkla belirtilmemesi yüzünden nâşirlerin okuma, hece ve mısra bölme yanlışları da yukarıda belirttiğim hususlara eklenince, *Dede Korkut Kitabı*’ndaki manzum parçaları sökmek çok güç bir iş halini almıştır. Haddizatında manzum parçalar

¹⁷⁹ *Türk Dili*, sayı 406, Ekim 1985, s. 155-163.

¹⁸⁰ *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1988, Ankara 1994, s. 141-156.

1) Eksik hece ve kelimelerin < > içerisinde ilâvesi,

2) Fazla hece ve kelimelerin { } içerisinde gösterilmesi,

{ } içerisinde gösterilen ek, kelime, ibare, cümle vb. gibi eklerin manzum metne genellikle Ozan tarafından eklenen hitap, açıklama vb. gibi tamamlayıcı ifadeler, bir çeşit *digression* olduğu gözlemlenmektedir.

3) Nâşirlerin yanlış okumalarının düzeltilmesi,

4) Mümkün olduğunca hece veznine uyulması ,

5) İkilik, üçlük, dörtlük, beşlik, altılık gibi ayırımların yapılması,

6) Ayrı yerlerde geçen manzum metinlerin karşılaştırılarak ıslahı gibi açılardan değerlendirildiğinde, çok farklı sonuçlara varmak mümkün olmaktadır.

"Giriş" bölümünde "soylama" başlığı altında dört metin grubu bulunmaktadır. Bu metinleri yukarıdaki açılardan değerlendirelim.

"Soylama" başlığı altındaki ilk grup, bir atasözleri grubunu teşkil etmektedir ve burada verilen ata sözlerinin bazıları Berlin'de bulunan bir atasözü mecmuasındaki sözlerle bazan benzerlik, bazan da aynılık ifade etmektedir. Hece sayısı sayıldığında bu atasözlerinin genellikle 4 + 4 + 4 hece vezni ve son kafiye sistemine göre *-maz / -mez* eki ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir.

1. SOYLAMA

Dede Korkut soylamış:

Allâh Allâh demeyince işler oñmaz. 4 + 4 + 4

Qâdir tañrı vermeyince er bayımaz. 4 + 4 + 4

Ezelden yazılmasa, kıl başına kazâ gelmez. 4 + 4 + 4 + 3

Ecel va'de ermeyince kimse ölmez. 4 + 4 + 4

Ölen adam dirilmez. 4 + 3

Çıhan cân gerü gelmez. 4 + 3

Bir yigidiñ kara tağ yumrısınca mālî olsa, 4 + 4 + 4 + 3

yığar dèrer, taleb eyler, 4 + 4

naşibinden artuğın yeye bilmez. 4 + 4 + 3

Ö<le>şüben şular ~~pa~~ssa, deñiz ~~tol~~maz. 4 + 4 + 4

Tekebbürlük eyleyeni tañrı sevmez. 4 + 4 + 4

Göñlin yüce tutan erde devlet olmaz. 4 + 4 + 4

Yad oğ<u>lı şaklamağla oğul olmaz, 4 + 4 + 4

böyüyende salur gider, gördüm dèmez. 4 + 4 + 4

Kül depeçük olmaz. <Oğlan sıp kapancı küpeçük olmaz>

(Berlin) <Güyegü oğul olmaz. gelin kız olmaz> 4 + 4 + 4

Ğara eşek başına üyen ursañ, katır olmaz. 4 + 4 + 4

(Berlin) Ğara eşege yular ursañ, katır olmaz.

Ğaravaşa ÷on geyürseñ, kadın olmaz. 4 + 4 + 4

(Berlin) Ğalâyıkka ÷on geyürseñ, kadın olmaz.

Yapa yapa qarlar yağsa, yaza ~~kal~~maz. 4 + 4 + 4

Yapağulu gökçe çemen güze ~~kal~~maz. 4 + 4 + 4

Eski panbük bez olmaz. 4 + 4

Ğarı düşmen döst olmaz. 4 + 4

Ğazağuş <at>a minmeyince yol alınmaz. 4 + 4 + 4

Ğara pöläd öz kılıcı çalmayınca ~~karim dön~~mez.

Er mālına kıymayınca adı ~~çıkmaz~~. 4 + 4 + 4

Ğız anadan görmeyince öğüt almaz. 4 + 4 + 4

Oğul atadan görmeyince şufra çekmez. 4 + 4 + 4

Oğul atanuñ sirri-dür. 4 + 4

İki gözünüñ biri-dür. 4 + 4

Devletlü oğul kıpsa, ÷ırkeşinde tūridür, 4 + 3 + 4 + 3

Devletsüz oğul kıpsa, ocağınıñ köri-dür. 4 + 3 + 4 + 3

Oğul dağı n'eylesün! baba ölüp māl ~~kal~~masa. 4 + 3 + 4 + 4

Baba mālından ne fāyda başda devlet olmasa. 4 + 4 + 4 + 3

Devlet-süz <oğul> şerrinden Allāh şaklasun! 4 + 4 + 5
 hanum! sizi. 4

"Soylama" başlığı altındaki ikinci gruptaki özlü sözlerin de genellikle 4 + 4 + 4 hece vezni ve son kafiye sistemine göre *yeg* ve *-sa/-se, yeg* şekli ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir.

2. SOYLAMA

Dede Korkut bir dağı soylamış:

Şarp yürürken kâz{ı}lık ata nâmerd yigit bine bilmez 4 + 4 + 4 + 4
 binince binmese, *yeg*. 4 + 3
 Çalup keser üz kılıcı muhannetler <çala bilmez> 4 + 4 + 4 + 4
 çalınca çal<ma>sa, *yeg* 4 + 3

Çala bilen yigide oğla kılıçdan bir çomak *yeg*. 4 + 4 + 4 + 4
 Konuğı gelmeyen kara evler yıkılsa, *yeg*. 4 + 4 + 4 + 2
 At yemeyen acı otlar <bitince> bitmese, *yeg*. 4 + 4 + 4 + 4
 Adam içmez acı şular şızınca şızmasa, *yeg*. 4 + 4 + 4 + 4

Ata adın{ı} yöritmeyen hoyrād oğul, 4 + 4 + 4
 ata bēlinden ēnince ēnmese, *yeg*; 4 + 4 + 4
 ana rahmine düşünce toğmasa, *yeg*. 4 + 4 + 4
 Ata adın yöridende devletlü oğul *yeg*. 4 + 4 + 2

Yalan söz<ler> bu dünyede 4 + 4
 olınca olmasa, *yeg*. 4 + 3
 Gerçeklerin üç otuz on 4 + 4
 yaşını tōldursa, *yeg*. 4 + 3

Üç otuz on yaşuñuz tōlsun! 4 + 5
 Hāk size yaman getürmesün! 4 + 5
 Devletüñüz pâyende olsun! 4 + 5
 hanum hey! 3

"Soylama" başlığı altındaki üçüncü gruptaki özlü sözlerin de genellikle 4 + 4 + 3 veya 4 + 4 + 4 hece vezni ve son kafiye sistemine göre *bilür* kelimesi ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir.

3. SOYLAMA

Dede Korkut şoylamış. Görelüm, hanum! ne şoylamış:

Gündegen yir{ün} otlakların gevik bilür. 4 + 4 + 4

Gögez yerler çemenlerin kulan bilür. 4 + 4 + 4

Ayrı ayrı yollar izin deve bilür. 4 + 4 + 4

Yedi dere koşuların dilku bilür. 4 + 4 + 4

Dünle kervân göçdügin torğay bilür. 4 + 4 + 3

Oğul kimden olduğın ana bilür. 4 + 4 + 3

Erün ağırın yeyni-sin at bilür. 4 + 4 + 3

Ağır yükler zaḥmetin katır bilür. 4 + 4 + 3

Ne yerde şızılar varsa, <şızısın> çeken bilür. 4 + 4 + 4 + 3

Ġâfil başuñ ağrısın beyni bilür. 4 + 4 + 3

Kolça kopuz götürüp elden ele begden bege ozan gezer.

Er cömerdin er nâkesin ozan bilür. 4 + 4 + 4

Ėli-öñünde çalup eyden ozan olsun! 4 + 4 + 5

Azup gelen kazâyı Tañrı şavsın! 4 + 4 + 3

hanum hey! 3

4. SOYLAMA

“Soylama” başlığı altındaki dördüncü gruptaki manzum metnin ise genellikle 4 + 4 + 4 + 4 = 16’lı veya 4 + 4 + 4 = 12’li hece vezni ve son kafiye sistemine göre **görkli** kelimesi ile sonlandırılarak söylendiği görülmektedir. Orijinal metin şöyledir:

[4]¹⁰Dede Korkut gene ¹¹şoylamış. Görelüm, hanum! ne şoylamış:

Ağız açup öger ¹²olsam, üstümüzde Tañrı **görkli**.

Tañrı döstü dñn serveri ¹³Muḥammed **görkli**.

Muḥammedüñ sağ yanında namâz kılan Ebü Bekr-i şıddık **görkli**.

[5]¹Āḥir şıpara başıdur, ‘amme **görkli**.

Hecetinleyin düz okınsa, ²yâsın **görkli**.

Kılıç çaldı, dîn açdı, şah-ı merdân 'Alî ³görkli.

'Alî'nün oğulları, peygamber nevâdeleri, Kerbelâ yazısında ⁴yezîdîler

elinde şehîd oldu, Hasanla Hüseyin iki kardeş ⁵bile görkli.

Yazılıp düzilüp gökden endi, Tañrı 'ilmi Qur'an ⁶görkli.

Ol Qur'anı yazdı düzdi, 'ulemâlar öğrenince güydi ⁷bıçdı, 'âlimler

serveri 'Oşmân 'Affân oğlu görkli.

Alçak ⁸yerde yapılpdur tañrı evi Mekke görkli.

Ol Mekkeye sağ ⁹varsa, esen gelse, şıdkı bütün hâcî görkli.

Şağış ¹⁰güninde âyna görkli.

Âyna günü okıyanda kutbe görkli.

Kulağ ¹¹urup diñleyende ümmet görkli.

Minârede bañlayanda faķı görkli.

¹²Dizin başup oturanda helâl görkli.

Dulumından ağarsa, baba ¹³görkli.

Ağ südin toya emzürse, ana görkli.

Yanaşup [6] ¹yola girende kara buğur görkli.

Sevgili kardeş görkli.

Yañal ala ²ev yanında dikilse, gerdek görkli.

Uzunca tenefî görkli.

Oğul ³görkli.

Qamusına beñzemedi cümle 'âlem-leri yaradan Allâh tañrı ⁴görkli.

Ol öğdügüm yüce Tañrı döst oluban meded ⁵ersün!

hanum hey!

Ben burada iki ayrı soylama olduğı ve bu soylamaların birbiri ile karıştığı kanaatindeyim.

Birinci soylama 4 + 4 + 4 + 4 = 16'lı hece vezni ile yazılmıştır. Eksik olan bir kelime ile bir ek <> içerisinde <Muştafa> ve dîn<i> şeklinde metne eklendiğinde ve hece vezni icabı fazla olan { } içerisindeki {namâz kılan}, {yazısında}, {yezîdîler elin}, {iki kardeş bile}, {bıçdı}, {esen} şekillerini de metinden çıkardığımızda soylama şu hali almaktadır.

[4]¹⁰Dede Korkut gene ¹¹soylamış. Görelüm, hanum! ne soylamış:

Ağız açup öger ¹²olsam, üstümüzde Tañrı **görkli.**

Tañrı döstü dîn serveri ¹³Muhammed < Muştafâ > **görkli.**

Muhammedün sağ yanında { namâz kılan } Ebü Bekr-i şiddîk **görkli.**

Kılıç çaldı, dîn<i> açdı, şâh-ı merdân 'Alî ³**görkli.**

'Alînüñ oğulları, peygamber nevâdeleri, Kerbelâ { yazısında⁴yezîdiler

elin } de şehîd oldu, Hasanla Hüseyin { iki kardaş ⁵bile } **görkli.**

Yazılıp düzilüp gökden êndi, Tañrı 'ilmi Qur'an ⁶**görkli.**

Ol Qur'anı yazdı düzdi, 'ulemâlar öğrenince güydi ⁷{ bıçdı }, 'âlimler

serveri 'Oşmân 'Affân oğlu **görkli.**

Alçak ⁸yerde yapılpdur tañrı evi Mekke **görkli.**

Ol Mekkeye sağ ⁹varsa, { esen } gelse, şıdkı bütün hâcî **görkli.**

Metni hece veznine uyguladığımızda şu soylamayı elde ederiz.

Dede Korkut gene soylamış. Görelüm, hanum! ne soylamış:

Ağız açup öger olsam, üstümüzde Tañrı **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Tañrı döstü dîn serveri Muhammed < Muştafâ > **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Muhammedün sağ yanında Ebü Bekr-i şiddîk **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Kılıç çaldı, dîn<i> açdı, şâh-ı merdân 'Alî **görkli.** 4+4+4+4 (16)

'Alînüñ oğulları, peygamber nevâdeleri, 4+4+4+4 (16)

Kerbelâda şehîd oldu, Hasanla Hüseyin **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Yazılıp düzilüp gökden êndi, Tañrı 'ilmi Qur'an **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Ol Qur'anı yazdı düzdi, 'ulemâlar öğrenince 4+4+4+4 (16)

güydi 'âlimler serveri 'Oşmân 'Affân oğlu **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Alçak yerde yapılpdur tañrı evi Mekke **görkli.** 4+4+4+4 (16)

Ol Mekkeye varsa, gelse, şıdkı bütün hâcî **görkli.** 4+4+4+4 (16)

İkinci soylama 4 + 4 + 4 = 12'li hece vezni ile yazılmıştır ve ilk iki satırı ilk soylamanın içerisindeki

[5]¹Âhîr şıpara başıdır, 'amme **görkli.**

Hecesinde düz okınsa, ²yâsîn **görkli.**

satırlarıdır. Orijinal metindeki *ağarsa* kelimesini <ır> hecesi ile *ağar<ır>sa*, şeklinde tamamladığımızda, *teneffî* kelimesini hece vezni

icabı *ten'fî*, *yaradan* kelimesini hece vezni icabı *yar'dan* okuduğumuzda, Keza {*dikilse*} kelimesini metinden çıkardığımızda da 12'li hece veznini elde ederiz.

Soylamanın tamir edilmiş şekli şöyle olmalıdır.

Âhır şıpara başıdır	'amme görkli.	4+4+4 (12)
Hec'sinleyin düz okınsa,	yâsîn görkli.	4+4+4 (12)
Sağış güninde <... anda>	âyna görkli.	4+4+4 (12)
Âyna günü okuyanda	kutbe görkli.	4+4+4 (12)
Kulağ urup dinleyende	ümmet görkli.	4+4+4 (12)
Minârede bañlayanda	faķı görkli.	4+4+4 (12)
Dizin başup oturanda	helâl görkli.	4+4+4 (12)
Dulumından aġar<ı>sa,	baba görkli.	4+4+4 (12)
Aġ südin toya emzürse,	ana görkli.	4+4+4 (12)
Yanaşup yola girende	buğur görkli.	4+4+4 (12)
<.....> sevgili	ķardaş görkli.	?+3+4 (12)
Yañal ala ev yanında,	gerdek görkli.	4+4+4 (12)
<.....> uzunca	ten'fî görkli.	?+3+4 (12)
<.....>	oġul görkli.	?+?+4 (12)
Ķamusına beñzemedi	Allâh görkli.	4+4+4 (12)
Cümle 'âlem-leri yar'dan	Tañrı görkli.	4+4+4 (12)

Her iki soylamayı hitap / soylama / temenni bölümleri ile birlikte görelim.

4. SOYLAMA

Dede Ķorkut gene soylamış. Görelüm, ħanum! ne soylamış:

Aġız açup öġer olsam, üstümüzde Tañrı	görkli.	4+4+4+4 (16)
Tañrı döstü dîn serveri Muĥammed < Muştafâ >	görkli.	4+4+4+4 (16)
Muĥammedüñ sağ yanında Ebü Bekr-i şiddik	görkli.	4+4+4+4 (16)
Ķılıç çaldı, dîn<i> açdı, şâh-ı merdân 'Alî	görkli.	4+4+4+4 (16)
'Alînüñ oġulları, peygamber nevâdeleri,		4+4+4+4 (16)
Kerbelâda şehîd oldu, Ħasanla Ħüseyn	görkli.	4+4+4+4 (16)

Yazılıp düzilüp gökden êndi, Tañrı 'ilmi Kıur'an görkli.	4+4+4+4 (16)
Ol Kıur'anı yazdı düzdü, 'ulemâlar öğrenince	4+4+4+4 (16)
güydi 'âlimler serveri 'Osmân 'Affân oğlu görkli.	4+4+4+4 (16)
Alçaq yerde yapılpudur tañrı evi Mekke görkli.	4+4+4+4 (16)
Ol Mekkeye varsa, gelse, şıdkı bütün hâcî görkli.	4+4+4+4 (16)
Âhır şıpara başıdır	'amme görkli. 4+4+4 (12)
Hec'sinleyn düz okınsa,	yâsîn görkli. 4+4+4 (12)
Şağış güninde <... anda>	âyna görkli. 4+4+4 (12)
Âyna günü okıyanda	kutbe görkli. 4+4+4 (12)
Kulaq urup dinleyende	ümmet görkli. 4+4+4 (12)
Minârede bañlayanda	faķî görkli. 4+4+4 (12)
Dizin başup oturanda	helâl görkli. 4+4+4 (12)
Dulumından aqar<ır>sa,	baba görkli. 4+4+4 (12)
Ağ südin toya emzürse,	ana görkli. 4+4+4 (12)
Yanaşup yola girende	buğur görkli. 4+4+4 (12)
..... sevgili	kardaş görkli. ?+3+4 (12)
Yañal ala ev yanında,	gerdek görkli. 4+4+4 (12)
..... uzunca	ten'fî görkli. ?+3+4 (12)
.....	oğul görkli. ?+?+4 (12)
Kamusına beñzemedi	Allâh görkli. 4+4+4 (12)
Cümle 'âlem-leri yar'dan	Tañrı görkli. 4+4+4 (12)

Ol ögdüğüm yüce Tañrı 4+4 [8]

Döst oluban meded êrsün! 4+4 [8]

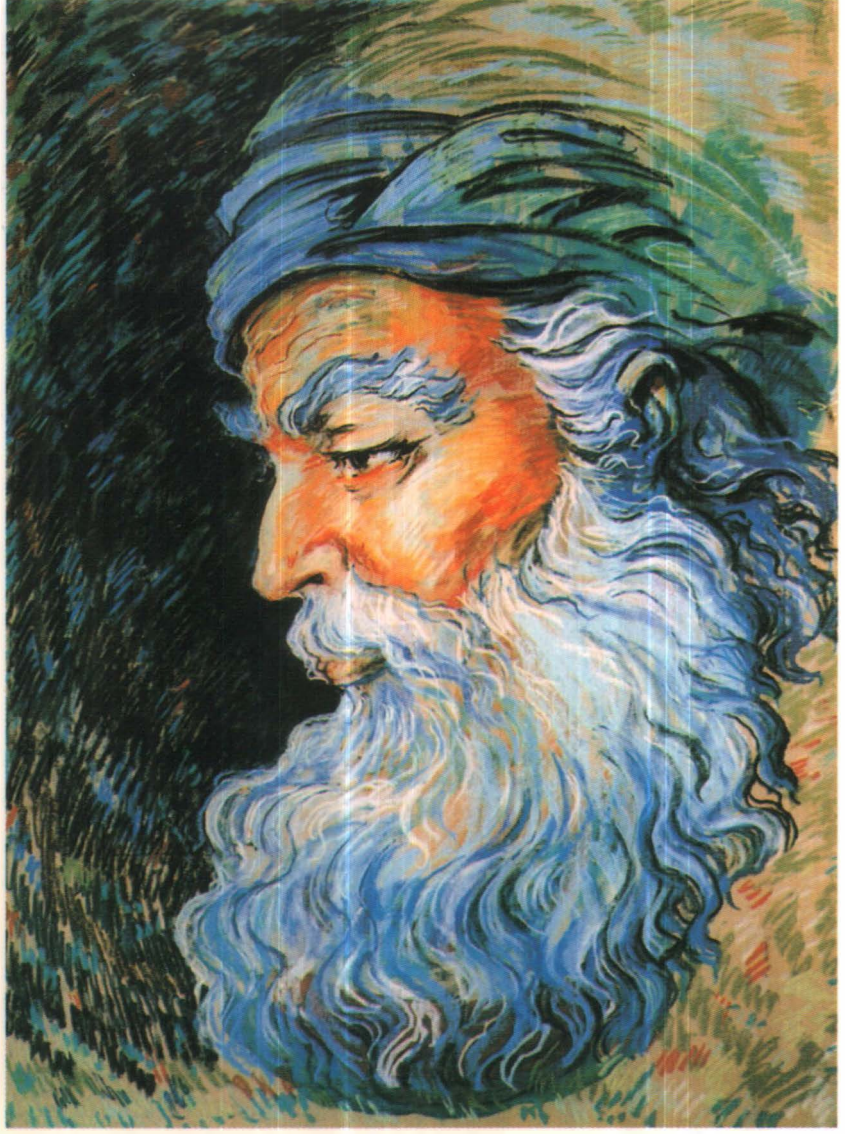
hanum hey! 3

Dört soylama'nın temenni bölümleri de *-sun / -sün* eki ile bitmektedir.

OSMAN FİKRİ SERTKAYA

Dede Korkut Kitabı

DRESDEN NÜSHASININ "GİRİŞ" BÖLÜMÜ

Dede Korkut Kitabı'nın Arap harfli iki yazma nüshası vardır. Bir giriş ve on iki hikâyeyi ihtiva eden yazması Almanya'nın Dresden şehrinde, bir giriş ve altı hikâyeyi ihtiva eden yazması İtalya'nın Roma şehrinde bulunmaktadır. Dresden nüshası harekesiz, Roma (Vatikan) nüshası harekelidir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshası'nın "Giriş" Bölümü adlı bu eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Dede Korkut'un Dresden nüshasının üzerinde yapılan çalışmalar ve yayınlar değerlendirilmektedir.

İkinci bölümde Dresden nüshasının "Giriş" bölümünün renkli tıpkıbasımı ile metnin yeni okunuşu verilmektedir.

Üçüncü bölümde "Giriş" bölümünde geçen yetmişden fazla kelime ve şekil açıklanmakta, böylece metnin daha açık anlaşılması sağlanmaktadır.

Dördüncü bölümde "Giriş" bölümündeki dört soylama Türk şiir yapısı geleneğine göre incelenmekte ve hece vezni ile yazılan bu "Soylama"ların aslî yapıları tahlil edilmektedir.

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden Nüshası'nın "Giriş" Bölümü adlı bu eseri her birisinin tıpkıbasımı, okunuşu ve açıklamaları müstakil birer ciltte verilecek olan on iki hikâyenin yayımı takip edecek, böylece on üç ciltten oluşacak *Dede Korkut Kitabı Külliyyatı* Türk kültür tarihindeki yerine yerleştirilecektir.

ISBN 975-437-559-3

9 789754 375596

10.50₺